

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЛЮШКО ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

УДК 347.627(477+4)

ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС
081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів та текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Д.С. Плюшко

Науковий керівник -

Глиняна Катерина Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2023

АНОТАЦІЯ

Плюшко Д.С. Правові наслідки припинення шлюбу за законодавством України та окремих країн ЄС. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням правових наслідків припинення шлюбу за законодавством України та окремих країн ЄС.

У дисертації визначено методологію дослідження та здійснено огляд літератури за темою дисертаційного дослідження. Розглянуто становлення та розвиток законодавства щодо правових наслідків припинення шлюбу за законодавством України та окремих країн ЄС, а також надано характеристику правовідносин, що виникають із припинення шлюбу.

Визначено поняття та правова природа припинення шлюбу як способу захисту прав подружжя, що виявило бажання припинити шлюб. Досліджено припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС як підставу виникнення правових наслідків.

Автором запропоновано під інститутом припинення шлюбу розуміти сукупність правових норм, які регулюють відносини щодо підстав та форм припинення шлюбу, правових наслідків припинення шлюбу, порядку здійснення особистих немайнових прав та обов'язків подружжя, а також прав та обов'язків батьків та дітей на етапі розгляду та вирішення питання припинення шлюбу та застосування різноманітних процедур, спрямованих на збереження сім'ї.

Визначено поняття припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС, а також досліджено порядок та підстави припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС. У зв'язку з чим автором запропоновано врегулювати питання розірвання шлюбу із військовослужбовцем, який/яка

перебувають у полоні, що має стати додатковою гарантією забезпечення прав військовослужбовців ЗСУ, національної гвардії, національної поліції, СБУ, ДПСУ, ДСНС, членів формувань територіальної оборони та інших воєнізованих формувань, шляхом запровадження заборони розірвання шлюбу до його/її повернення з полону або встановлення фактів, що засвідчують про його/її смерть або зникнення безвісти.

У дисертації визначено, що припинення шлюбу за своєю природою є способом захисту прав подружжя, що є складним юридичним складом, який включає сукупність юридичних фактів, дій, спрямованих на забезпечення та захист особистих немайнових та майнових прав подружжя, які мають намір припинити шлюб. При цьому складається дві групи правових відносин: організаційні, пов'язані з поданням заяви про припинення шлюбу, та процесуальні, які виникають при безпосередньому припиненні шлюбу в юрисдикційних органах.

Доведено, що формою захисту прав подружжя, яке припиняє шлюб, є об'єднаний єдиною спрямованістю сукупність внутрішньо узгоджених організаційних, процедурних та процесуальних юридично значимих дій, врегульований законом процес захисту сімейних прав та інтересів, що реалізується в юрисдикційній формі, органами РАЦС або судом.

Встановлено, що принцип обов'язкової участі адвоката, який реалізується в закордонному шлюбнорозлучному процесі, становить інтерес для українського законодавства. Шлюбно-розлучний процес у суді є стресовою ситуацією навіть за наявності обопільної згоди сторін. Крім того, судовим представникам та адвокатам відомі багато процесуальних аспектів (подання заяви, необхідні документи, певні формулювання), що може прискорити рух справи. З урахуванням того, що українське сімейне законодавство виходить із необхідності зміцнення сім'ї, забезпечення безперешкодного здійснення членами сім'ї своїх прав, можливості судового захисту цих прав, є доцільним доповнення статті 109 СК України частиною 5 такого змісту: «Розірвання шлюбу в судовому порядку проводиться за

участю представника, адвоката, іншого посередника-медіатора з метою захисту прав та інтересів подружжя та інших осіб».

У дисертації надано поняття та здійснити класифікацію правових наслідків припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС. У зв'язку з чим автором запропоновано правові наслідки розірвання шлюбу класифікувати в наступному вигляді: 1) Залежно від настання правових наслідків і їх впливу на подружжя та інших осіб: основні – правові наслідки, які настають та впливають виключно й лише на подружжя; другорядні (факультативні) – правові наслідки, які можуть впливати та пов'язані з іншими особами (діти, інші родичі); 2) Залежно від підстав припинення шлюбу: правові наслідки, які настають у разі смерті одного з подружжя, чи / або оголошення у встановленому законом порядку особи померлою; правові наслідки, які настають у разі припинення шлюбу шляхом його розірвання; 3) Залежно від впливу правових наслідків на подружжя та інших осіб: позитивні (право на повторне укладення шлюбу); негативні (сплата аліментів, утримання одного з подружжя, тощо); нейтральні (зміна прізвища), які поєднують елементи правових наслідків як позитивні так і негативні, і не мають, та не можуть мати позитивного або негативного значення для подружжя; 4) Залежно від правовідносин подружжя, та які впливають на правові наслідки: майнові (розділення спільного майна, визначення та сплата аліментів, визначення обов'язку на утримання, тощо); немайнові (право на зміну прізвища, укладення нового шлюбу, тощо); 5) Залежно від строку дії: постійні (наприклад, припинення на майбутнє майнових і немайнових прав, право на повторний шлюб до моменту укладення нового шлюбу, тощо); тимчасові (наприклад, аліментні зобов'язання щодо утримання тимчасово непрацездатного одного з подружжя, щодо утримання дитини до досягнення нею певного віку, розподіл майна, тощо). У зв'язку із зазначеним, запропоновано внести відповідні зміни до СК України, доповнивши його статтею 104¹ «Правові наслідки припинення шлюбу», в якій, з урахуванням

розвитку та реформування законодавства, вказати, що висвітлений перелік не є вичерпним.

У дисертації запропоновано надати наступний загальний перелік підстав припинення шлюбу, з урахуванням сучасних реалій та зарубіжного й українського інститутів сім'ї, зокрема: «наявність соціальних патологій (зловживання спиртними або наркотичними речовинами, комп'ютерна залежність, інші залежності, які призводять до втрати уваги до партнера); зміна статевих вподобань (одностатеві стосунки); зміна статі; подружня зрада; наявність другої сім'ї; неможливість дітонародження; фінансова неспроможність; грубе поводження із сім'єю; безповоротний розпад шлюбу; безнадійний розпад сім'ї, або визнання шлюбу безнадійним; винна поведінка одного з подружжя (вчинення злочину, фізичне, сексуальне, психологічне чи економічне насильство, тощо); спільне волевиявлення подружжя (взаємна згода); смерть одного з подружжя; визнання судом одного з подружжя померлим; порушення умов шлюбного договору; фактичне припинення спільного сімейного життя тощо. У зв'язку із зазначеним, пропонується внести відповідні зміни до частини першої статті статті 104 СК України.

Досліджено правові наслідки немайнового характеру, що виникають у разі припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС; проаналізовані немайнові права та обов'язки, що виникають для подружжя після припинення шлюбу. Розглянуті правові наслідки припинення шлюбу, які пов'язані з немайновими відносинами подружжя та дітей, а також правові наслідки припинення шлюбу, які пов'язані із немайновими відносинами подружжя та інших осіб.

У дисертації акцентовано увагу на тому, що права й обов'язки подружжя, в рамках існуючого між ними правовідносини, традиційно поділяються на немайнові (особисті) і майнові, які знаходять реалізацію при процедурі розірвання шлюбу. У свою чергу майнові права подружжя можуть регулюватися як законом, так і договором (шлюбним договором). Особистими (немайновими) правами подружжя є: «право на вибір

прізвища при укладенні шлюбу, на спільне вирішення питань життя сім'ї, на вільний вибір роду занять, професії, місця роботи, місця проживання».

Особисті і майнові відносини подружжя невід'ємною частиною шлюбно-сімейних відносин. Вільне пересування осіб, пов'язане з відкритістю кордонів. Актуальними стають на вибір компетентного правопорядку для вирішення сформованих ситуацій, ситуацій учасників яких є подружжя. Однак інтерес викликає тільки колізійне, а й матеріально-правове регулювання правовідносин між подружжям з огляду на те, що в іноземних державах перелік особистих немайнових, а також майнових прав і обов'язків подружжя може представитися різнитися.

Досліджено правові наслідки майнового характеру, що виникають у разі припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС, а також проаналізовано майнові права та обов'язки, що виникають для подружжя після припинення шлюбу.

Встановлено, що специфіку відносин з приводу належного подружжю майна в багатьох державах прийнято розкривати через категорію «правовий режим майна подружжя» (matrimonial property regimes), проте деяким правовим системам цей термін сам по собі невідомий, незважаючи на присутність у законодавстві відповідних правових норм.

Майнові відносини подружжя слідують за долею шлюбу (виникають з факту шлюбу і припиняються у разі припинення шлюбу).

З'ясовано, що законне регулювання (законний режим майна подружжя) являє собою таку сукупність правових засобів регулювання майнових відносин подружжя, в якій основне значення мають законодавчі норми, акти державної влади, правила, вироблені судовою практикою (судовий прецедент), що встановлюють загальні правила поведінки подружжя в майновій сфері.

У дисертації акцентовано увагу на тому, що в зарубіжних країнах сьогодні сформувалися три основні види законних режимів майна

подружжя: 1) спільність подружнього майна (Франція, Іспанія, Нідерланди); 2) роздільне майно подружжя (Великобританія, ФРН, Австрія, Греція); 3) режим умовної «відкладеної» спільності (Данія, Швеція, Норвегія, Фінляндія).

У режимі спільності майна, спільне майно поділяється в разі розірвання шлюбу після врегулювання будь-яких зобов'язань. Кожен з подружжя, як правило, має право на половину надлишку, що залишається. З іншого боку, якщо подружжя домовилося про розділ майна, після припинення шлюбного режиму вирівнювання не буде через повне розділення майна обох подружжя.

Якщо є підстави для визнання шлюбу недійсним, в окремих випадках можуть існувати права на компенсацію та утримання навіть після визнання шлюбу недійсним.

Визначено, що зважаючи на аналіз європейського законодавства, встановлено, що останнє у своїх положеннях передбачає наявність спільної власності подружжя без виділення часток в якості законного режиму майна подружжя, за яким загальним вважається: «майно, що було набуто подружжям у період шлюбу, за виключенням речей, що мають статус особистих; доходи набуті у результаті використання майна кожного з подружжя, від їх професійної діяльності; засноване кожним з подружжя після укладення шлюбу господарство». Разом з тим, до майна, яке є особистими речами кожного з подружжя, відносять майно, яке належало, до укладення шлюбу, кожному з подружжя на праві власності; було отримане у шлюбі за заповітом або в дар; було призначене для особистого користування чи/або професійної діяльності; було отримане в якості відшкодування збитків, у тому числі, допомоги за тимчасову непрацездатність або інвалідність; придбане за рахунок коштів, отриманих від продажу майна, яке підлягає державній реєстрації й зареєстроване на ім'я кожного з подружжя.

Встановлено, що після укладання шлюбу в подружжя виникають особисті немайнові, а також майнові правовідносини. За загальним поняттям,

майнові правовідносини подружжя розуміються в якості складного комплексу взаємопов'язаних дій стосовно володіння, користування й розпорядження майном подружжя. Цивільне та сімейне право регулюють та визначають чіткі норми поведінки подружжя щодо майна, зокрема: «закріплюється право власності на майно кожного з подружжя; визначається відповідний обсяг майнових прав і обов'язків подружжя; визначається умови реалізації, порядок набуття та відчуження майна, відповідальність кожного з подружжя за зобов'язаннями (спільними або особистими); визначається порядок взаємного утримання кожного з подружжя тощо. Разом з тим, сімейним та цивільним законодавством, як України так і країн ЄС передбачено можливість укладання договорів між подружжям щодо майна.

У зв'язку із тим, що майнові правовідносини подружжя мають велику різноманітність, у науковій літературі надаються пропозиції щодо їх класифікації за відповідними ознаками, зокрема, зводити майнові правовідносини подружжя до двох основних видів: 1) речові правовідносини (відносини подружжя щодо права власності на майно та права на користування речами, які належать кожному з них); 2) зобов'язальні правовідносини (відносини подружжя щодо взаємного утримання (сплата аліментів) та договірні відносини подружжя).

Щодо нормативно-правового, тобто законодавчого регулювання зобов'язальних відносин подружжя, то застосовуються законний та договірний правові режими врегулювання вказаних відносин.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства України у сфері правових наслідків припинення шлюбу в Україні.

Ключові слова: цивільне право, сімейне право, сімейне законодавство, сімейні правовідносини, сім'я, шлюб, припинення шлюбу, розірвання шлюбу, правові наслідки припинення шлюбу, подружжя, діти, приватне право країн ЄС.

SUMMARY

Plyushko D.S. Legal consequences of termination of marriage under the legislation of Ukraine and certain EU countries. - Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree; specialty 081 "Law". – National University "Odesa Law Academy", Odesa, 2023.

The dissertation is the first in the domestic science of civil law, a special comprehensive study of the legal consequences of the termination of marriage under the legislation of Ukraine and certain EU countries.

The research methodology is defined in the dissertation and a review of the literature on the topic of the dissertation research is carried out. The formation and development of legislation regarding the legal consequences of the termination of marriage under the legislation of Ukraine and certain EU countries are considered, as well as the characteristics of legal relations arising from the termination of marriage are provided.

The concept and legal nature of termination of marriage as a way of protecting the rights of spouses who expressed a desire to terminate marriage are defined. Termination of marriage in Ukraine and certain EU countries as a basis for legal consequences was studied.

The author suggested that the institution of termination of marriage should be understood as a set of legal norms that regulate relations regarding the grounds and forms of termination of marriage, the legal consequences of termination of marriage, the procedure for exercising personal non-property rights and obligations of spouses, as well as the rights and obligations of parents and children at the stage of consideration and solving the issue of ending the marriage and applying various procedures aimed at preserving the family.

The concept of termination of marriage in Ukraine and certain EU countries is defined, as well as the procedure and grounds for termination of marriage in

Ukraine and individual EU countries are investigated. In connection with this, the author proposed to settle the issue of divorce with a military serviceman who is in captivity, which should become an additional guarantee of ensuring the rights of servicemen of the Armed Forces of Ukraine, National Guard, National Police, Security Service of Ukraine, State Border Service of Ukraine, State Service of Ukraine for Emergency Situations, members of territorial defense formations and others paramilitary formations, by introducing a ban on divorce until his/her return from captivity or establishment of facts testifying to his/her death or disappearance.

In the dissertation, it is determined that the termination of marriage by its nature is a way of protecting the rights of spouses, which is a complex legal structure that includes a set of legal facts, and actions aimed at ensuring and protecting the personal non-property and property rights of the spouses who intend to terminate the marriage. At the same time, two groups of legal relations are formed: organizational, related to the submission of an application for the termination of marriage, and procedural, which arises when the marriage is directly terminated in jurisdictional bodies.

It has been proven that the form of protection of the rights of the spouse who terminates the marriage is a unified, unified set of internally agreed organizational, procedural, and procedural legally significant actions, a legally regulated process of protection of family rights and interests, which is implemented in a jurisdictional form, by the bodies of the Civil Status Registration Authority or the court.

It has been established that the principle of mandatory participation of a lawyer, which is implemented in foreign divorce proceedings, is of interest to Ukrainian legislation. Divorce proceedings in court are a stressful situation even with mutual consent of the parties. In addition, court representatives and lawyers know many procedural aspects (submitting an application, necessary documents, certain wording), which can speed up the progress of the case. Taking into account the fact that Ukrainian family legislation is based on the need to strengthen the

family, ensure the unhindered exercise of their rights by family members, and the possibility of judicial protection of these rights, it is appropriate to add part 5 of Article 109 of the Family Code of Ukraine with the following content: "Dissolution of marriage by court order is conducted with the participation of a representative, a lawyer, another intermediary-mediator to protect the rights and interests of spouses and other persons".

The thesis provides the concept and classification of the legal consequences of the termination of marriage in Ukraine and certain EU countries. In connection with this, the author proposed to classify the legal consequences of divorce as follows: 1) Depending on the occurrence of legal consequences and their impact on the spouses and other persons: the main ones are legal consequences that occur and affect exclusively and only the spouses; secondary (optional) – legal consequences that may affect and are related to other persons (children, other relatives); 2) Depending on the grounds for the termination of the marriage: legal consequences that occur in the event of the death of one of the spouses, or / or the declaration of a deceased person in accordance with the procedure established by law; legal consequences that occur in the event of termination of marriage through its dissolution; 3) Depending on the impact of legal consequences on spouses and other persons: positive (the right to remarry); negative (payment of alimony, maintenance of one of the spouses, etc.); neutral (change of surname), which combine elements of legal consequences, both positive and negative, and do not and cannot have a positive or negative meaning for the spouses; 4) Depending on the legal relationship of the spouses, and which affect the legal consequences: property (division of joint property, determination and payment of alimony, determination of maintenance obligations, etc.); non-property (the right to change the surname, enter into a new marriage, etc.); 5) Depending on the term of validity: permanent (for example, termination of property and non-property rights for the future, the right to remarry until a new marriage is concluded, etc.); temporary (for example, alimony obligations regarding maintenance of a

temporarily disabled spouse, maintenance of a child until he reaches a certain age, distribution of property, etc.). In connection with the above, it is proposed to make appropriate changes to the Family Code of Ukraine, supplementing it with Article 104¹ "Legal Consequences of Termination of Marriage", in which, taking into account the development and reform of the legislation, it should be indicated that the highlighted list is not exhaustive.

The dissertation proposes to provide the following general list of grounds for termination of marriage, taking into account modern realities and foreign and Ukrainian institutions of the family, in particular: "the presence of social pathologies (abuse of alcohol or narcotic substances, computer addiction, other addictions that lead to loss of attention to a partner); change in sexual preferences (same-sex relationships); change of sex; adultery; having a second family; impossibility of childbearing; financial insolvency; rude treatment of the family; irretrievable breakdown of marriage; the hopeless breakup of the family, or the recognition of the marriage as hopeless; guilty behavior of one of the spouses (commitment of a crime, physical, sexual, psychological or economic violence, etc.); joint will of spouses (mutual consent); death of one of the spouses; court recognition of one of the spouses as deceased; violation of the terms of the marriage contract; actual termination of joint family life; etc. In connection with the above, it is proposed to make appropriate changes to the first part of Article 104 of the Family Code of Ukraine.

The legal consequences of a non-property nature that arise in the event of the termination of marriage in Ukraine and certain EU countries have been studied; non-property rights and obligations arising for spouses after the termination of marriage are analyzed. The legal consequences of the termination of marriage, which are related to the non-property relations of spouses and children, as well as the legal consequences of the termination of marriage, which are related to the non-property relations of spouses and other persons, are considered.

The dissertation focuses on the fact that the rights and obligations of spouses within the framework of the existing legal relationship between them are traditionally divided into non-property (personal) and property, which are realized during the divorce procedure. In turn, the property rights of spouses can be regulated both by law and by contract (nuptial agreement). The personal (non-property) rights of spouses are: "the right to choose a surname upon marriage, to jointly resolve issues of family life, to freely choose an occupation, profession, place of work, place of residence."

Personal and property relations of spouses are an integral part of marital and family relations. Free movement of persons associated with open borders. The choice of a competent legal order to resolve the situations that have arisen, situations whose participants are spouses, becomes relevant. However, not only conflicting, but also substantive legal regulation of legal relations between spouses is of interest, given that in foreign countries the list of personal non-property, as well as property rights and obligations of spouses may differ.

The legal consequences of a property nature that arise in the event of the termination of marriage in Ukraine and some EU countries are studied, as well as the property rights and obligations arising for spouses after the termination of marriage are analyzed.

Встановлено, що специфіку відносин з приводу належного In many countries, it is customary to disclose property to spouses through the category of "matrimonial property regimes", but some legal systems do not know this term in itself, despite the presence of relevant legal norms in the legislation.

The property relations of the spouses follow the fate of the marriage (arise from the fact of marriage and terminate in the event of termination of the marriage).

It has been found that legal regulation (legal regime of marital property) represents such a set of legal means of regulating property relations of spouses, in which legislative norms, acts of state power, rules developed by judicial

practice (judicial precedent) that establish general rules of behavior of spouses are of primary importance in the property sphere.

The dissertation focuses on the fact that three main types of legal regimes of matrimonial property have been formed in foreign countries today: 1) joint matrimonial property (France, Spain, the Netherlands); 2) separate property of spouses (Great Britain, Germany, Austria, Greece); 3) the regime of conditional "delayed" community (Denmark, Sweden, Norway, Finland).

In the community of property regime, joint property is divided in the case of a divorce after settlement of any obligations. Each spouse is usually entitled to half of the remaining surplus. On the other hand, if the spouses agreed on the division of property, after the termination of the marital regime, there will be no equalization due to the complete division of property of both spouses.

If there are grounds for annulment, in some cases there may be rights to compensation and maintenance even after the annulment.

It was determined that taking into account the analysis of European legislation, it was established that the latter in its provisions provides for the existence of joint ownership of spouses without allocation of shares as a legal regime of marital property, according to which the following are considered common: "property acquired by the spouses during the period of marriage, except things, which have the status of personal; incomes acquired as a result of using the property of each spouse, from their professional activities; the household founded by each of the spouses after the marriage". At the same time, the property that is the personal belongings of each spouse includes the property that: belonged, before the marriage, to each of the spouses by right of ownership; was received in marriage under a will or as a gift; was intended for personal use and/or professional activity; was received as compensation for damages, including benefits for temporary incapacity or disability; purchased with funds received from the sale of property subject to state registration and registered in the name of each of the spouses.

It has been established that personal non-property as well as property legal relations arise after marriage. According to the general concept, the property legal relations of spouses are understood as a complex set of interrelated actions regarding the possession, use, and disposal of the property of the spouses. Civil and family law regulate and define clear norms of behavior of spouses regarding property, in particular: "property rights to property of each spouse are specified; the appropriate amount of property rights and obligations of spouses is determined; the terms of sale, the procedure for acquiring and alienating property, the responsibility of each spouse for obligations (joint or personal) are determined; the order of mutual maintenance of each of the spouses is determined, etc. At the same time, the family and civil legislation of both Ukraine and EU countries provide for the possibility of concluding contracts between spouses regarding property.

In connection with the fact that the property legal relations of spouses have a great variety, in the scientific literature there are proposals for their classification according to the relevant characteristics, in particular, to reduce the property legal relations of spouses to two main types: 1) property legal relations (relations of spouses regarding the right to own property and rights to use things belonging to each of them); 2) binding legal relations (relations of spouses regarding mutual maintenance (payment of alimony) and contractual relations of spouses).

As for the normative-legal, i.e. legislative, regulation of the binding relations of spouses, the statutory and contractual legal regimes of regulation of the specified relations are applied.

Proposals for improving the current civil legislation of Ukraine in the field of legal consequences of termination of marriage in Ukraine have been formulated.

Keywords: civil law, family law, family legislation, family legal relations, family, marriage, termination of marriage, dissolution of marriage, legal consequences of termination of marriage, spouse, children, private law of EU countries.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукова стаття у періодичному виданні, яке включено до наукометричної бази Web of Science

1. Safonchuk O., Hlyniana K., Melnyk O., Pliushko D. Concept and features of religious marriage. *Amazonia Investiga*. Vol. 8. Iss. 20. Editorial Primmate S. A. S., 2019. P. 468-476.

Наукові статті у фахових виданнях України:

2. Плюшко Д.С. Розвиток законодавства інституту припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС. *Juris europensis scientia*. 2022. № 6. С. 23-27.
3. Плюшко Д.С. Окремі аспекти визначення підстав розірвання шлюбу та можливості застосування процедури медіації при припиненні шлюбу в Україні та в окремих країнах ЄС. *Наукові записки. Серія: Право*. 2021. Випуск 10. С 215-221.
4. Плюшко Д.С. Окремі питання правового регулювання режиму майна подружжя в Україні та окремих країнах ЄС. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Випуск 14 . С. 321-226.
5. Плюшко Д.С. Окремі питання немайнових прав та обов'язків подружжя після припинення шлюбу за сімейним законодавством України та країн ЄС. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. № 3. С. 132-141.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

1. Плюшко Д. С. Щодо аналізу досвіду країн ЄС з правового регулювання наслідків припинення шлюбу між чоловіком і жінкою, які є громадянами різних країн. *Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства* : матер. Всеукр. кругл. столу (м. Одеса, 13 черв. 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. С. 82-85.
2. Плюшко Д. С. Щодо питання наслідків зміни статі одного з подружжя на прикладі практики країн ЄС. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 484-486.
3. Плюшко Д.С. Актуальні питання майнових прав та обов'язків подружжя після припинення шлюбу: досвід зарубіжних країн. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 14–15 січня 2022 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2022. С. 30-35.
4. Плюшко Д.С. До питання українського та європейсько-правового регулювання інституту аліментів при припиненні шлюбу. *Право як ефективний суспільний регулятор* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18–19 лют. 2022 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2022. С. 43 – 47.
5. Плюшко Д.С. Право на повторний шлюб як правовий наслідок припинення шлюбу. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25–26 лют. 2022 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2022. С 18 –22.
6. Плюшко Д. С. Щодо аналізу підстав для розірвання шлюбу в зарубіжних країнах та в Україні. *Сталий розвиток суспільства та держави:*

сучасні виклики та напрямки розвитку : матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 73-76.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
 Розділ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИБІР НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	19
1.1. Розвиток законодавства щодо правових наслідків припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС	19
1.2. Огляд літератури за темою дисертаційного дослідження	36
 Розділ 2. ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄС ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ.	43
2.1. Поняття припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС.....	43
2.2. Підстави та порядок припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС.....	57
2.3. Поняття та класифікація правових наслідків припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС	82
 Розділ 3. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У РАЗІ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄС	97
3.1. Немайнові права та обов'язки, що виникають для подружжя після припинення шлюбу	97
3.2. Наслідки припинення шлюбу, які пов'язані з немайновими відносинами подружжя та дітей.....	106
3.3. Наслідки припинення шлюбу, які пов'язані із немайновими відносинами подружжя та інших осіб.....	112

Розділ 4. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ МАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У РАЗІ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄС	124
4.1. Майнові права та обов'язки, що виникають для подружжя після припинення шлюбу	124
4.2. Наслідки припинення шлюбу, які пов'язані із майновими відносинами подружжя та дітей.....	164
4.3. Наслідки припинення шлюбу, які пов'язані із майновими відносинами подружжя та інших осіб.....	177
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	191
ДОДАТКИ	214

ВСТУП

Актуальність теми. Шлюб є особливою соціально-правовою цінністю, проте його припинення (розірвання) має негативні наслідки, призводить до припинення подружніх правовідносин. Водночас саме розірвання шлюбу як підстава припинення правовідносин подружжя не отримало однозначного тлумачення в сімейно-правовій доктрині.

Питання правового осмислення форм та засобів захисту при припиненні правовідносин подружжя та визначення розірвання шлюбу за правовою природою як способу захисту шлюбно-сімейних прав із соціально-етичних, сімейно-ціннісних та правових позицій набувають особливої актуальності в умовах непростой демографічної ситуації та глибокої затяжної кризи сім'ї подружніх відносин, що складаються в сучасній Україні.

Однією з основних підстав припинення шлюбних відносин подружжя в правовій системі зарубіжних країн є настання смерті одного з подружжя. Разом з тим, розірвання шлюбу за життя подружжя, тобто припинення шлюбних відносин подружжя за їх бажанням, здійснюється шляхом розлучення у відповідності та в порядку до положень законодавчих актів країн, де відбувається розірвання шлюбних відносин.

Для врегулювання спорів, що виникають у процесі розірвання шлюбу зарубіжними країнами активно застосовуються процедури медіації. У цій ситуації допомогу посередника або посередників здатна згладити гострі протиріччя між подружжям (колишнім подружжям), виробити оптимальну модель врегулювання взаємних претензій. У вирішенні сімейних конфліктів за допомогою посередництва, останньому віддається перевага перед судовим вирішенням спору.

На жаль, сучасні показники співвідношення шлюбів та розлучень в Україні, свідчить про нестабільність шлюбних відносин: розлученнями закінчуються в середньому 50% шлюбів.

Розірвання шлюбу подружжям, як правило, припиняє сімейні відносини, породжує майнові, перш за все житлові проблеми, проблеми здійснення батьківських прав батьків, які проживають окремо від дитини, обмежує право дитини жити й виховуватися в сім'ї своїх батьків і багато інших, які свідчать про кризу, пережитому сучасної українською родиною.

Законодавство як України так і зарубіжних країн допускає розірвання шлюбу, переважно, у судовому порядку за наявності визначених підстав.

У даний час найбільш поширеними підставами для початку процедури розірвання шлюбу є такі: зловживання чоловіком спиртними або наркотичними речовинами, подружня зрада або наявність другої сім'ї, неможливість дітонародження, фінансова неспроможність, грубе поводження, смерть одного з подружжя, зокрема чоловіка, сімейні відносини на відстані тощо.

У більшості країн Європи останнім часом, як зазначають науковці, однією з основних причин розлучень, як це не парадоксально, є зростання добробуту населення, а також більш справедливий розподіл матеріальних благ між різними верствами суспільства, а також швидкий розвиток систем державної допомоги. Зазначене призводить до того, що в найбільш розвинутих та благополучних європейських державах кожен з подружжя починає відчувати себе захищеним та таким, що може впоратися самотужки з усіма труднощами, навіть при наявності дітей.

Тобто шлюб як економічна опора стає потрібен все меншій кількості людей, а ось родина, як союз люблячих людей, не завжди працює, оскільки має альтернативу: величезна кількість пар живуть у цивільному союзі, не реєструючи стосунки офіційно.

Щодо останніх підстав припинення шлюбу, то такі підстави збільшились з початку 2020 року, коли по всій території України, та по всьому світові було введено певні обмеження у зв'язку з пандемією COVID 19.

Так, перебуваючи у так званій «самоізоляції», подружні пари в більшості випадків не витримували фізичного та психологічного навантаження, що призводило до непорозумінь між чоловіком та дружиною.

Починаючи з 24 лютого 2022 року, коли війська країни агресора – РФ, здійснили повномасштабне вторгнення на територію України, більшість чоловіків встали на захист країни. Під введення по всій Україні воєнного стану, в результаті бойових дій, багато громадян України загинуло, потрапило до полону, або були злочинним шляхом переміщені на територію країни агресора.

В умовах війни в Україні молоді люди продовжують одружуватись та розлучатись. При цьому, держава у своїй діяльності має на меті забезпечити право осіб на шлюб та на розірвання шлюбу навіть в умовах воєнного стану, обмежень у діяльності судів, органів реєстрації актів цивільного стану тощо. У той же час, в Україні з'явилася низка нюансів та нововведень, що сприяють швидкому укладенню шлюбу, а також забезпеченню права на розірвання шлюбу, які можуть бути цікаві, зокрема, іноземним фахівцям. З огляду на це, важливо також проаналізувати укладення та розірвання шлюбу в умовах воєнного стану в Україні, а також розглянути проблемні питання реалізації сімейних правовідносин у нових умовах.

У країнах ЄС під припиненням шлюбу між подружжям також вважають юридичний факт, з точки зору загальної теорії права, який є одночасно і правостворюючими і правоприпиняючими обставинами. Припинення шлюбу є важливим засобом усунення подружніх конфліктів .

Терміни «розірвання шлюбу» і «розлучення» розглядаються в теорії сімейного права зарубіжних країн і застосовуються у правозастосовчій практиці як синоніми.

У сучасній науковій літературі надаються визначення поняття припинення (розірвання) шлюбу, серед яких у загальному розумінні

припинення (розірвання) шлюбу подається «в якості фактичного припинення шлюбних відносин між подружжям або в якості юридичного акту, який припиняє правові відносини між подружжям на майбутній час». Припинення шлюбу, що вимагає судового рішення, анулює всі наслідки шлюбу. Отже, припинення шлюбу відрізняється від розірвання шлюбу або юридичного роздільного проживання, які мають силу тільки в майбутньому.

Актуальність розгляду теми дисертаційного дослідження обумовлена, крім наведених вище загальних причин, також тим, що нині з урахуванням усунення акцентів у сфері сімейно-правового регулювання, публіцизації сімейного законодавства, припинення правовідносин подружжя загалом і розірвання шлюбу, зокрема характеризуються як приватноправовою спрямованістю, так і мають публічно-правовий елемент, що свідчить про нове бачення правової природи явища та особливостей застосування форм і засобів захисту прав подружжя, що припиняє шлюб.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є аналіз законодавства щодо правових наслідків припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС, вдосконалення чинного цивільного та сімейного законодавства з урахуванням позитивного законодавчого досвіду деяких зарубіжних країн та правозастосовної практики в цій сфері.

У зв'язку з поставленою метою вирішуватимуться наступні завдання:

- провести аналіз та огляд літератури за темою дослідження та обрати напрями дослідження;
- визначити поняття та правову природу припинення шлюбу як способу захисту прав подружжя, що виявило бажання припинити шлюб;
- дослідити припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС як підставу виникнення правових наслідків;
- визначити поняття припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС;

- дослідити порядок та підстави припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС;
- надати поняття та здійснити класифікацію правових наслідків припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС;
- дослідити правові наслідки немайнового характеру, що виникають у разі припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС;
- проаналізувати немайнові права та обов'язки, що виникають для подружжя після припинення шлюбу;
- розглянути правові наслідки припинення шлюбу, які пов'язані з немайновими відносинами подружжя та дітей, а також правові наслідки припинення шлюбу, які пов'язані із немайновими відносинами подружжя та інших осіб;
- дослідити правові наслідки майнового характеру, що виникають у разі припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС;
- проаналізувати майнові права та обов'язки, що виникають для подружжя після припинення шлюбу;
- розглянути правові наслідки припинення шлюбу, які пов'язані з майновими відносинами подружжя та дітей, а також правові наслідки припинення шлюбу, які пов'язані із майновими відносинами подружжя та інших осіб;
- розробити пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення сімейного законодавства України у сфері припинення шлюбу та їх правових наслідків.

Об'єктом дослідження є правовідносини, пов'язані із припиненням шлюбу та їх правовими наслідками.

Предметом дослідження є правові наслідки припинення шлюбу за законодавством України та окремих країн ЄС.

Слід назвати деякі дисертації, присвячені вивченню особливостей правового регулювання відносин між подружжям та колишнім подружжям. Автори цих робіт не розглядають розірвання шлюбу в контексті форм захисту прав та інтересів подружжя.

Теоретичну основу дослідження склали праці вітчизняних і закордонних науковців: Г.В. Анікіної, В. К. Антошкіної, В. І. Борисової, С.Б. Булеци, Н.В. Волкової, Г. С. Волосатого, К.М. Глиняної, В. С. Гопанчука, І.В. Давидової, О. В. Дзери, Л.В. Діденко, Н.А. Д'ячкової, І. В. Жилінкової, Л. М. Зілковської, С. П. Індиченко, О. М. Калітенко, В. І. Лебедя, О.О. Лов'яка, В. Ю. Москалюка, Л.А. Музики, А.М. Нечаєва, Н. М. Оніщенко, О.М. Пономаренка, З. В. Ромовської, О. І. Сафончик, Л. А. Савченко, В.О. Токаревої, В. І. Труби, О. О. Ульяненко, С. Я. Фурси, Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Ю. С. Червоного, М. М. Юрченка та ін.

Нормативну основу дисертації становлять Конституція України, акти цивільного, сімейного законодавства, інших галузей законодавства України та деяких країн ЄС.

Емпіричну базу дослідження становлять рішення суддів, розміщені в Єдиному реєстрі судових рішень по справах щодо припинення шлюбу та правових наслідків, які у зв'язку з цим настають, ухвали та постанови Верховного Суду України, Верховного Суду.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження безпосередньо відповідає науково-дослідній програмі кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016–2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Проблеми

реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини у людино центристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Методологія дослідження. Методи дослідження, що використовувалися в процесі здійснення дисертаційного дослідження, були обрані відповідно до мети і завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета. Було використано дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові та спеціальні, які в сукупності були застосовані для з'ясування сутності та особливостей відносин подружжя при припиненні шлюбу.

У дисертаційному дослідженні знайшли застосування такі методи пізнання, як: загальний діалектичний, загальнонаукові – формально-логічний, структурно-функціональний, системний, метод аналізу та синтезу, метод моделювання, а також спеціальні – формально-юридичний та порівняльно-правовий. Зокрема, діалектичний метод полягає в застосуванні принципів історизму, цілісного пізнання та принципу вибірконості. У дисертації проблематика цивільних правовідносин, що виникають при припиненні шлюбу досліджується з позицій та на основі аналізу процесу взаємного переходу між абсолютними і відносними правовідносинами (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2, 4.3).

Використовуючи такі методи дослідження, як історичний та логічний, дозволить структуровано та систематизовано здійснити відстеження взаємозалежності ретроспективних змін, а також практичних результатів розвитку правового регулювання відносин у галузі сімейного права, укладення та припинення шлюбу, а також захист права подружжя, що припиняють шлюб (підрозділи 2.2, 2.3).

Проводячи відповідний аналіз у рамках дослідження, слід гуртуватись на визначенні послідовно-логічних процесів у галузі нормативно-правового регулювання шлюбних, сімейних відносин в Україні з відповідною інтерпретацією отриманих, за результатами дослідження, наукових висновків та результатів. У зв'язку із зазначеним особливу увагу слід приділити дослідженню саме історичному розвитку (досвіду, подій, фактів тощо), що надасть змогу, на підставі проведеного аналізу та дослідження, дійти до певних висновків щодо хронологічної послідовності розвитку нормативно-правового врегулювання шлюбних відносин, зокрема припинення шлюбу (підрозділи 1.1, 1.2).

У процесі дослідження використовувалися порівняння й аналогія з метою з'ясування моделі правового регулювання припинення шлюбу в різних галузях права (сімейне, цивільне, договірне) та правових системах деяких зарубіжних країн. Об'єктивність висновків дисертаційного дослідження досягнута за рахунок застосування комплексного міжгалузевого підходу до вивчення правових явищ (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3).

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що проведено перше у вітчизняній цивільно-правовій та сімейній науці системне, комплексне дослідження припинення шлюбу за законодавством країн ЄС та України, на основі якого було обґрунтовано нові наукові положення та розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання в цій сфері. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження підтверджується наступними висновками, рекомендаціями й пропозиціями.

Уперше:

- запропоновано під інститутом припинення шлюбу розуміти сукупність правових норм, які регулюють відносини щодо підстав та форм припинення шлюбу, правових наслідків припинення шлюбу, порядку здійснення особистих немайнових прав та обов'язків подружжя, а також прав

та обов'язків батьків та дітей на етапі розгляду та вирішення питання припинення шлюбу та застосування різноманітних процедур, спрямованих на збереження сім'ї.

- визначено, що припинення шлюбу за своєю природою є способом захисту прав подружжя, що є складним юридичним складом, який включає сукупність юридичних фактів, дій, спрямованих на забезпечення та захист особистих немайнових та майнових прав подружжя, які мають намір припинити шлюб. При цьому складається дві групи правових відносин: організаційні, пов'язані з поданням заяви про припинення шлюбу, та процесуальні, які виникають при безпосередньому припиненні шлюбу в юрисдикційних органах;

- доведено, що формою захисту прав подружжя, яке припиняє шлюб є об'єднаний єдиною спрямованістю сукупність внутрішньо узгоджених організаційних, процедурних та процесуальних юридично значимих дій, врегульований законом процес захисту сімейних прав та інтересів, що реалізується в юрисдикційній формі, органами РАЦС або судом;

- доведено, що принцип обов'язкової участі адвоката, який реалізується в закордонному шлюбнорозлучному процесі, становить інтерес для українського законодавства. Шлюбнорозлучний процес у суді є стресовою ситуацією навіть за наявності обопільної згоди сторін. Крім того, судовим представникам та адвокатам відомі багато процесуальних аспектів (подання заяви, необхідні документи, певні формулювання), що може прискорити рух справи. З урахуванням того, що українське сімейне законодавство виходить із необхідності зміцнення сім'ї, забезпечення безперешкодного здійснення членами сім'ї своїх прав, можливості судового захисту цих прав, є доцільним доповнення статті 109 СК України частиною 5 такого змісту: «Розірвання шлюбу в судовому порядку проводиться за участю представника, адвоката, іншого посередника-медіатора з метою захисту прав та інтересів подружжя та інших осіб»;

- запропоновано правові наслідки розірвання шлюбу класифікувати в наступному вигляді: 1) Залежно від настання правових наслідків і їх впливу на подружжя та інших осіб: основні – правові наслідки, які настають та впливають виключно і лише на подружжя; другорядні (факультативні) – правові наслідки, які можуть впливати та пов’язані з іншими особами (діти, інші родичі); 2) Залежно від підстав припинення шлюбу: правові наслідки, які настають у разі смерті одного з подружжя, чи / або оголошення у встановленому законом порядку особи померлою; правові наслідки, які настають у разі припинення шлюбу шляхом його розірвання; 3) Залежно від впливу правових наслідків на подружжя та інших осіб: позитивні (право на повторне укладення шлюбу); негативні (сплата аліментів, утримання одного з подружжя, тощо); нейтральні (зміна прізвища), які поєднують елементи правових наслідків як позитивні так і негативні, і не мають, та не можуть мати позитивного або негативного значення для подружжя; 4) Залежно від правовідносин подружжя, та які впливають на правові наслідки: майнові (розділення спільного майна, визначення та сплата аліментів, визначення обов’язку на утримання, тощо); немайнові (право на зміну прізвища, укладення нового шлюбу, тощо); 5) Залежно від строку дії: постійні (наприклад, припинення на майбутнє майнових і немайнових прав, право на повторний шлюб до моменту укладення нового шлюбу, тощо); тимчасові (наприклад, аліментні зобов’язання щодо утримання тимчасово непрацездатного одного з подружжя, щодо утримання дитини до досягнення нею певного віку, розподіл майна, тощо).

У зв’язку із зазначеним, пропонується внести відповідні зміни до СК України, доповнивши його статтею 104¹ «Правові наслідки припинення шлюбу», в якій, з урахуванням розвитку та реформування законодавства, вказати, що висвітлений перелік не є вичерпним.

- Запропоновано надати наступний загальний перелік підстав припинення шлюбу, з урахуванням сучасних реалій та зарубіжного й українського інститутів сім’ї, зокрема: «наявність соціальних патологій

(зловживання спиртними або наркотичними речовинами, комп'ютерна залежність, інші залежності, які призводять до втрати уваги до партнера); зміна статевих вподобань (одностатеві стосунки); зміна статі; подружня зрада; наявність другої сім'ї; неможливість дітонародження; фінансова неспроможність; грубе поводження із сім'єю; безповоротний розпад шлюбу; безнадійний розпад сім'ї, або визнання шлюбу безнадійним; винна поведінка одного з подружжя (вчинення злочину, фізичне, сексуальне, психологічне чи економічне насильство, тощо); спільне волевиявлення подружжя (взаємна згода); смерть одного з подружжя; визнання судом одного з подружжя померлим; порушення умов шлюбного договору; фактичне припинення спільного сімейного життя; тощо.

У зв'язку із зазначеним пропонується внести відповідні зміни до частини першої статті статті 104 СК України.

Удосконалено:

- З точки зору сучасної теорії під припиненням шлюбу слід розуміти обумовлене настанням певних юридичних фактів припинення правовідносин між подружжям, відносини між якими зареєстровано. Вважаємо, що в цьому визначенні відображені основні характерні риси інституту, що аналізується:

- 1) припинення шлюбу завжди взаємопов'язане з настанням певних юридичних фактів, зокрема: «смерть одного з подружжя; оголошення одного з подружжя померлим; розірвання шлюбу»; 2) припинення шлюбу завжди взаємопов'язане з припиненням правовідносин, що виникли між подружжям;
- 3) юридичне значення має припинення саме зареєстрованого шлюбу (лише в цьому випадку взаємовідносини, що виникли, підпадають під дію норм сімейного законодавства і тільки в такій ситуації можливий захист їхніх прав та інтересів з боку держави); 4) припинення шлюбу завжди взаємопов'язане з юридичним оформленням цього факту; 5) припинення шлюбу одночасно є підставою виникнення нових, самостійних правовідносин (аліментні зобов'язання колишнього подружжя).

- Теза про те, що правова природа інституту припинення шлюбу в країнах ЄС, дозволяє виділити чинники матеріально-правового та процесуального регулювання припинення шлюбу, якими є фактори: вплив суспільно-економічного розвитку, звичаєвого права, характер рівня розвитку її культури та релігійності населення, геополітичні позиції та інтереси держави, адміністративно-територіальний устрій, належність країни до певної системи права, рівень залучення країни в міжнародні відносини та міграційні процеси; карантинні обмеження у зв'язку з пандемією; воєнний стан (ведення бойових дій, що загрожують життю та здоров'ю громадян, тимчасова окупація територій та населених пунктів, тощо);

- Встановлено юрисдикційні форми захисту прав подружжя при припиненні шлюбу: добровільний порядок розірвання шлюбу органів РАГС; державна реєстрація припинення шлюбу як форма захисту шлюбно-сімейних прав; судова форма захисту;

- Запропоновано вважати, що фактичне припинення сімейних відносин має багатоаспектний характер: є обставиною, що має юридичне значення для застосування особливого режиму регулювання майнових відносин між подружжям на основі сімейного та цивільного законодавства; виступає спеціальним засобом захисту особистих немайнових прав подружжя, заснованим на принципі свободи шлюбного союзу, спрямованим на забезпечення та захист особистих прав подружжя або одного з них, коли закон встановлює особливі умови регулювання їх специфічні відносини; може розглядатися як передумова для наступної реалізації припинення правовідносин подружжя у вигляді законодавчо передбаченої процедури припинення шлюбу.

Дістало подальшого розвитку:

- Теза про те, що майно, яке було набуто обома з подружжя під час шлюбу, належить кожному з подружжя на праві спільної сумісної власності. Звертається увага на те, що об'єктами спільної сумісної власності подружжя виступають усе майно та речі, придбані під час шлюбу, окрім речей, які

мають статус особистих індивідуальних речей. Після припинення (розірвання) шлюбу між подружжям припиняються усі шлюбні відносини, як майнового так і немайнового характеру, при цьому, на основі режиму роздільності майна подружжя полягає основна ідея поділу майна, яка призводить до припинення режиму спільного сумісного майна подружжя, так як кожен з подружжя, після такого поділу, стає власником поділеного майна (речей) і свої дії щодо володіння, користування та розпорядження своїм майном (набутих у результаті поділу), не пов'язує з іншим із подружжя;

- Теза про те, що на сьогодні інститут шлюбу в нашій країні переживає кризу – зміни, економічна нестабільність, воєнний стан, тимчасова окупація територій України, захоплення полонених, незаконне утримання громадян, вбивство, що відбуваються в державі, соціальна незахищеність, особливо громадян, які перебувають на тимчасово-окупованих територіях, безпосередньо впливають і на сферу сімейних, шлюбних взаємовідносин;

- Обґрунтовано необхідність активніше при припиненні шлюбу залучати представників та медіаторів-посередників. Сімейна медіація як захід матеріально-правового характеру та діяльність медіатора-посередника при припиненні шлюбу повинні розумітися не лише як юридичний супровід процесу припинення шлюбу, але і як морально-правова підтримка подружжя, що реалізується з метою захисту їх особистих і майнових прав та інтересів.

Щодо практичного значення одержаних, під час здійснення дослідження, результатів, то воно полягає в можливості використовувати матеріали дослідження у:

- сфері правотворчості, певні положення та висновки дослідження здобудуть можливість використовуватись при вдосконаленні чинного законодавства, що регулює відносини при розірванні шлюбу та розуміння цього процесу;

- навчально-методичній сфері, певні матеріали, результати та висновки дослідження здобудуть можливість використовуватись під час підготовки навчальних посібників та науково-методичних рекомендацій з

цивільного права при викладанні курсів «Сімейне право України», «Цивільне право України», «Цивільне процесуальне право України», «Проблеми цивільного права та процесу»;

- науково-дослідній сфері – висновки дисертаційного дослідження можуть слугувати підґрунтям для подальшого вдосконалення цивільного та сімейного законодавства України.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною завершеною науковою роботою, що закладає основи теоретичного осмислення правовідносин подружжя при припиненні шлюбу в сучасному сімейному та цивільному праві України. Сформульовані в роботі положення та теоретичні розробки ґрунтуються на особистому досвіді автора та аналізі наукової літератури.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Основні наукові положення дисертації були апробовані у виступах на наукових конференціях і семінарах, зокрема: Всеукраїнському круглому столі «Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства» (м. Одеса, 13 червня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)» (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) ; міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпро, 14–15 січня 2022 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 18-19 лютого 2022 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 25-26 лютого 2022 р.); Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Сталий розвиток

суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.).

Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в 5 статтях, з яких 4 опубліковано в наукових виданнях, включених Міністерством освіти і науки України до переліку фахових видань України з правових наук, 1 стаття опублікована у закордонному збірнику наукових праць, та 6 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації визначається метою дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел із 210 найменувань та двох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок, з яких основного тексту – 190 сторінок.

Розділ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИБІР НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Розвиток законодавства щодо правових наслідків припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС

Категорії «сім'я» і «шлюб», маючи сімейно-правову природу, виступають однопорядковими явищами, мають внутрішній природний зв'язок і їх необхідно розглядати в нерозривному внутрішньо-правовому єднанні. Якщо звернутися до історичного розвитку питання, то регулювання інституту шлюбно-сімейних правовідносин з'явилося ще з часів Стародавнього Риму.

Що стосується джерел правового регулювання припинення правовідносин подружжя й захисту їх прав в Україні на сучасному етапі, то загальновизнані принципи і норми міжнародного права, так само як і міжнародні договори України, – складова частина нашої правової системи [110; 151; 155]. Разом з тим, звертається увага на те, що в разі встановлення міжнародними договорами України інших правил, ніж визначені в сімейному законодавстві України, то в такому випадку будуть застосовуватись правила міжнародних договорів.

Досліджуючи конони римського права, тобто римської юридичної культури, встановлено, що шлюб та шлюбні відносини були не тільки приватною справою громадян, і в рамках приватного права, шлюбним відносинам приділялось менше уваги, зокрема: «люди не владні самі, і з власної примхи зумовлювати, яким повинен бути шлюб, чому в ньому можна слідувати і чого уникати». У римському праві існував досить строкатий контингент суб'єктів, правовий статус яких регулювався як по вертикалі, так і по горизонталі. Найцікавішим є: «правовий статус жінки, який в кожній галузі римського права мав свої особливості, та разом з тим

постійно еволюціонував і був різним на різних історичних етапах» [84; 164].

Крім того, тривалий час у Римі шлюбні правовідносини зберігали автономність від державного врегулювання, при цьому ці правовідносини підпадали під контроль так званих цензорів «моралістів». Також, «особливостями шлюбних (сімейних) правовідносин у Римі було, серед іншого, наявність «сімейного суду», зокрема домовласник у межах свого прізвища виступав, як чоловік, не тільки головою сім'ї, а був і суддею» [162; 165].

Звертається увага, що в Стародавньому Римі, припинення шлюбних відносин, тобто розлучення було рідкісним явищем, оскільки інститут шлюбу мав, в основному, релігійні риси. У подальшому, коли шлюбні відносини почали регулюватись приватним правом та відходити від релігійного регулювання, припинення шлюбних відносин стали досить частими. Для цього не потрібно було виконувати формальності, достатнім вважалося наявність поведінки подружжя, яка свідчило про небажання обох з подружжя зберегти шлюб та шлюбні відносини.

У пост класичному праві шлюб трактувався як «початкове волевиявлення чоловіка і жінки». Законодавство імператорських часів було направлено проти розлучень, чим суттєво відрізнялося від класичного законодавства.

У візантійському сімейному праві велике значення мало церковне право. Так, Імператор Костянтин у 331 році н.е. запропонував нові правила для припинення шлюбу, зокрема: «у разі припинення (розірвання) шлюбу в односторонньому порядку, була обмежена можливість ініціативи припинення шлюбу, тобто дружина мала право припинити шлюб, у разі, якщо чоловік вчинив окремі види злочинів (вбивство, осквернення могил, отруєння)» [83].

Законодавство Юстиніана теж залишало за жінкою право ініціювати розлучення на законних підставах з метою захисту її прав, до яких

належали: залишення чоловіком вдома, безпідставне обвинувачення в подружньої невірності, звідництво як зв'язок чоловіка з іншою жінкою в будинку подружжя або поза ним [38; 41; 166; 205].

Цілком справедливо, що особи, які перебували в шлюбі, не могли укласти новий союз до розірвання попереднього, також заборонялися шлюби між родичами. Таким чином, шлюб по праву Стародавньої Візантії був моногамним [35, с. 386]. Дружина набувала можливість захисту своїх прав і розірвання шлюбу в силу певних підстав. У подальшій історії Візантії приводи до розлучення не змінювалися.

Таким чином, регулювання припинення шлюбно-подружніх правовідносин за допомогою розірвання шлюбу та реалізації захисних механізмів, прав подружжя перебувало в центрі уваги законодавців того періоду. Порухення встановлених правил каралося правовими і неправовими механізмами, як державою (майнові та інші санкції), так і церквою (спитимії, відлучення від причастя та інше).

З огляду на вплив Візантії на країни Східної Європи і тогочасній Україні (Київській Русі) в релігійній сфері, норми візантійського сімейного права проникли в законодавство цих країн.

Після прийняття християнства в Київській Русі зберігалася язичницька практика самовільного припинення статусу шлюбу шляхом розірвання шлюбу. Про популярності подібних розлучень у християнський період свідчить цілий ряд джерел [36, с. 67].

Серед юридично достатніх підстав для припинення правовідносин між подружжям на перше місце давньоукраїнське законодавство, виходячи з інтересів публічної влади, поставило недонесення про державну зраду у формі замаху на князя. Однак, необхідно звернути увагу, що відповідно до статті 53 Великої редакції Церковного статуту князя Ярослава, цей привід для розірвання шлюбу закріплювався тільки за чоловіком: «Почуй дружина від інших людей, що думати на царя або на князя, а чоловіка свого не скаже, а опісля викрити - розлучити» [81].

Незважаючи на проголошене християнським вченням рівноправність чоловіки і жінки в подружньому правовідносинах, церква закріплювала право вимагати дотримання подружньої вірності тільки за чоловіком. Навіть саме перелюбство розглядалося як плотський зв'язок заміжньої жінки зі стороннім чоловіком.

У наступні історичні періоди принцип добровільності вступу в подружній союз і його розірвання отримує правове закріплення в ряді нормативно-правових актів, виданих протягом XVII-XVIII століть [150].

Таким чином, як справедливо вказує С. В. Омелянчук, з введенням християнства в Стародавній Київській Русі і переходом шлюбно-сімейних відносин під юрисдикцію церкви, підстави для розлучення були чітко регламентовані, що, як видається, говорить про достатньо високий рівень регламентації даних відносин.

В Україні імператорського Російського періоду законодавцем була обмежена можливість припинення прижиттєвого правовідносин подружжя в силу того, що в суспільстві панували зведені в ранг закону релігійні норми і правила.

В історії розвитку українського сімейного права принцип єдності й непорушності шлюбних зв'язків і стабільності подружнього союзу, нерозривності шлюбу, виконував особливу – культуро-утворюючу місію української сім'ї. Однак, як видається, не завжди сприяв забезпеченню й захисту інтересів самого подружжя.

Новий період розвитку правового регулювання шлюбних правовідносин, зокрема теорії шлюбу як договору, розпочався із секуляризації шлюбу, тобто відділення цивільного акту одруження від релігійної процедури його реєстрації і поширення на шлюбні відносини норм цивільного права на зміну нормам канонічного права. Цей доктринальний поворот був здійснений у Франції під час Великої французької буржуазної революції. У проміжку між проголошенням принципу і створенням можливості його реалізації одні шлюби у Франції

засвідчувалися нотаріально, а велику частину інших продовжувало освячувати духовенство.

Кодекс Наполеона передбачав можливість припинення шлюбних правовідносин шляхом розлучення й роз'єднання. Роз'єднання можливо на вимогу одного з подружжя та на тих самих підставах, що й розлучення. Різниця в тому, що «шлюб не припиняється, але відбувається поділ майна та припиняється обов'язок жити разом» [163].

Поняття режиму окремого проживання подружжя, тобто розлучення або припинення шлюбних відносин, було вперше закріплено в Кодексі Наполеона. Аналогічне положення законодавець застосував і закріпив у СК України, що передбачає режим окремого проживання подружжя – поняття, якого в українському законодавстві раніше не існувало.

Першими законодавчими актами радянського періоду з питань сім'ї та шлюбу стали Декрет ВЦВК, РНК РРФСР від 18 грудня 1917 року «Про громадянський шлюб, дітей і про ведення книг актів цивільного стану» і Декрет ВЦВК, РНК РРФСР від 19 грудня 1917 року «Про розірвання шлюбу», відповідно до яких «визнавалися тільки цивільні шлюби; світської і загальнодоступною встановлювалася процедура розірвання шлюбу, що має на меті припинення подружніх правовідносин і спрямована на захист прав подружжя» [76; 77].

У період з 1917 по 1944 років спостерігається досить ліберальний підхід законодавця до інституту прижиттєвого припинення шлюбу для захисту прав подружжя шляхом розлучення і його процедури. Для цього періоду характерні такі концепції: «розлучення-угоду», «розлучення-вимога» і «розлучення-розірвання». Однак, вже в даний період можна говорити, що припинення подружніх правовідносин було направлено на захист прав членів сім'ї, коли подальше збереження правовідносини шлюбу не відповідає інтересам, у першу чергу, самим подружжя.

Проблеми шлюбних правовідносин в Україні, залишаючись осторонь уваги дослідників радянського часу, не могли впливати на вивчення історії українського права.

Кодекс про шлюб і сім'ю УРСР був затверджений 20 червня 1969 року, набрав чинності з 01 січня 1970 року та з відповідними змінами й доповненнями проіснував до 2003 року.

Після здобуття в 1991 році Україною незалежності, розпочалися відповідні реформи та оновлення діючого на той час законодавства. Так, у 2003 році був прийнятий СК України [149], який закріплює розірвання шлюбу як у судовому порядку, так і в органах ДРАЦС.

Сьогодні відносини щодо розірвання шлюбу та захисту прав подружжя в даних правовідносинах регулюються державою. Конституція України (стаття 51) передбачає, що «шлюб базується на добровільній згоді чоловіка і жінки, а тому ніхто не може бути примушений до вступу в шлюб, так само як ніхто не може бути змушений перебувати в шлюбі, тобто надається можливість для розірвання шлюбу» [50].

Слід погодитись з позицією більшості науковців, які проводять аналіз та дослідження у сфері сімейного права, стосовно того, що інститут виникнення та припинення шлюбних правовідносин має дуже велике значення [97].

Необхідно звернути увагу на те, що для сімейного права і законодавства характерні дуже серйозні розбіжності між правовими системами різних держав. Це багато в чому пояснюється тим, що на регулювання шлюбних, сімейних відносин значний вплив мають національні, релігійні особливості, а також соціокультурні традиції різних країн.

Сімейно-правове регулювання набуло свого значення та розвитку з моменту руху України до євроінтеграції, у рамках якої на території держави поширилась юрисдикція Європейського суду з прав людини. Як відомо ЄСПЛ ставить за пріоритет захист прав і основних свобод людини,

що було врегульовано прийняттям 04 листопада 1950 року в Римі Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод [28]. Зазначену конвенцію Рада Європи прийняла з урахуванням положень проголошеної Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року Загальної декларації прав людини [12]. У подальшому Європейська конвенція про захист прав людини й основоположних свобод була ратифікована 17 липня 1997 року. Сама Конвенція з прав людини має за мету гарантоване додержання проголошених прав людини, захист та забезпечення цих прав, а також захист основних свобод людини, що становить основу досягнення миру та справедливості як у країнах-членах ЄС, так і в Україні та інших державах.

Звертається увага на те, що Конвенція з прав людини, а саме стаття 8 регулює відносини між державою та сім'єю, стаття 12 – відносини між жінкою та чоловіком шляхом гарантування їм права на укладення шлюбу та створення сім'ї з урахуванням вимог сімейного законодавства держави, в якій проживають та громадянами якої є чоловік та жінка, що вирішили укласти шлюб та розпочати шлюбні правовідносини.

У цілому, процес розвитку законодавства, що регулює захист прав подружжя при припинення подружніх відносин, був довгим і складним. Питання про можливість припинення подружніх правовідносин шляхом розірвання шлюбу в зарубіжних країнах, цілком природно, що вирішується по-різному. Звернемо увагу, що в окремих державах (Іспанія, Ірландія) розлучення взагалі заборонений. В інших же розлучення допускається, але при наявності строго регламентованих законодавством підстав. При цьому взаємна згода подружжя в число таких підстав не включається (наприклад, в Італії). У окремих країнах, розлучення допускається при наявності легальних умов і підстав, в тому числі за взаємною згодою подружжя (Англія, Бельгія, Данія, Німеччина, Норвегія тощо).

У Швеції встановлена максимально ліберальна процедура припинення шлюбу шляхом розірвання шлюбу. Суддя зобов'язаний

розірвати шлюб подружжя, не вимагаючи при цьому доведення незворотності шлюбу при їх обопільній згоді.

У науковій літературі з питань правового регулювання розірвання шлюбу в зарубіжних країнах відзначається, що «проведені в 1970-х років реформи законодавства про розлучення (Англія, Данія, Франція, Фінляндія, Норвегія та ін.) привели до суттєвої трансформації зазначеного інституту. Основною ідеєю стала відмова від концепції «розлучення – санкція або кара за винну поведінку одного з подружжя» і перехід до концепції «розлучення – констатація невдачі шлюбу» [131]. Такий підхід виключив закріплення в законодавстві формальних підстав розлучення, хоча подружжя і пов'язані певними вимогами закону, так як в обґрунтування шлюбу повинні привести певні докази.

Головна ідея реалізації реформ у 20-му столітті в сфері шлюбно-сімейного законодавства за кордоном полягала в переосмисленні самої концепції припинення шлюбних правовідносин, відмова від ідеї «розлучення - санкція за винну поведінку», а також констатація ситуації, коли спільне життя подружжя стає неможливим. І поява таких концепцій, як «розлучення-ліки» і «розлучення-банкрутство». Ці концепції з урахуванням національних особливостей були визначені більшістю зарубіжних держав, таких як Німеччина, Італія, Франція.

Розвиток суспільства призвело в ХХ столітті до розширення свободи розлучень. Європа довше інших країн опиралась цьому. Однак в Італії з 1970 року став діяти закон, що дозволяє розірвання шлюбу за суворим переліку підстав, виключаючи взаємна згода подружжя. Це так званий Закон «Фортуна – Басліні». Підставами для розірвання шлюбу вважаються: «засудження одного з подружжя до серйозного кримінального покарання; роздільне проживання подружжя не менше п'яти років за умовами сепарації; нездатність до шлюбного життя; отримання розлучення за кордоном» [11]. Однак, у 2015 році був прийнятий новий закон «Про швидкі розлучення», згідно з яким всі бажаючі обопільно мирно розірвати

шлюбні відносини можуть подавати заяви про роздільне проживання або розлучення не до суду, а до органів РАЦСу муніципалітету.

У середині XX століття в Англії була прийнята ціла низка консолідованих і, почасти, кодифікованих законів, в результаті яких відбулися істотні зміни у сфері шлюбно-сімейних відносин.

У Франції при вирішенні питань про розірвання шлюбу керуються Цивільним кодексом Наполеона 1804, законом від 8 лютого 1995 року «Про судоустрій і цивільному, кримінальному та адміністративному процесі», Цивільним процесуальним кодексом Франції 1975 року.

Положення про розірвання шлюбу знаходять відображення в Цивільному Кодексі Німеччини, а також Вступне законі до Цивільного Кодексу. Процесуальні питання розірвання шлюбу відображені в законі «Про провадженні у справах сім'ї та добровільної юрисдикції».

Варто відзначити, що, так само, як і українському законодавстві, в законодавстві європейських країн існують міжнародні правові акти, які регулюють порядок визнання процедури розірвання шлюбу.

Такі, наприклад, Гаазька конвенції «Про укладення та визнання дійсності шлюбів» 1978 року [116]; «Про визнання розлучень і рішень про роздільному проживанні подружжя» 1970 року [61]. Конвенція 1970 року застосовується до визнання в одній державі розлучень і рішень про роздільне проживання подружжя, винесених в іншій державі, в результаті судового та іншого провадження, офіційно визнаного в цій другій Державі і мають у ньому законну силу.

Слід зробити висновок, що основні питання, що виникають у зв'язку з встановленням і реалізацією захисту прав подружжя при розірванні шлюбу, у всі історичні періоди за кордоном і в Україні були непростими і досить суперечливими. Безумовно, що протягом тривалого періоду розвитку українського суспільства і держави, формування традиційної моделі сім'ї, припинення шлюбу внаслідок розірвання шлюбу відбувалося

у виняткових випадках і лише за строго визначеними підставами, що відповідало християнській ідеології і моделі української сім'ї.

Україна і європейські держави в регулюванні питань захисту прав подружжя при реалізації процедури розірвання шлюбу йшли одним шляхом, що пояснюється існуванням ряду спільних історичних особливостей розвитку даної сфери шлюбно-сімейних правовідносин [10].

Концепція розірвання шлюбу багато в чому змінилася як у часі, так і в просторі, і сучасне чинне українське сімейне право реалізує ідею припинення правовідносин подружжя шляхом розлучення в трактуванні способу захисту сімейних прав подружжя, виходячи з мети державного регулювання сімейних правовідносин на основі принципу невтручання у внутрішні справи сім'ї.

Подружжя, яке вважає, що шлюбні відносини слід припинити, має право розірвати шлюб. Коли подружжя приймають рішення розірвати шлюбні правовідносини, вони, як правило, порушують справу в суді. На території ЄС непоодинокі випадки, коли чоловік і жінка, бажаючи розірвати шлюб, є громадянами різних країн ЄС, або проживали в різних країнах ЄС. У більшості європейських країн поряд з інститутом розлучення існує інститут сепарації, який часто передує розлученню. Роздільне проживання не припиняє шлюбу, але припиняє зобов'язання жити разом і тягне за собою розділ майна подружжя. Національне законодавство різних країн по-різному визначає процедуру розірвання шлюбу, що породжує правову невизначеність у осіб, які перебувають у транскордонних союзах, обмежує їх волю при укладанні угод.

У сучасності в країнах ЄС сімейне право дозволяє міжнародним парам заздалегідь знати, який закон буде застосовуватися до їх розлучення - це збільшить гнучкість і автономію, надавши подружжю можливість вибрати, який можна застосовувати закон. Більше автономії для подружжя забезпечить сильний стимул заздалегідь розібратися з наслідками можливого розвалу шлюбу і заохочувати дружні розлучення, які мають

вирішальне значення, якщо у пари є діти.

В ЄС діють процесуальні правила, що визначають, який саме суд має право винести рішення про розлучення, що дозволяє визнавати факт розірвання шлюбу, досконалої в одній країні ЄС, іншою стороною.

Принципи, що стосуються розлучення, спрямовані на здійснення процедури розірвання шлюбу з урахуванням інтересів дітей і подружжя. Виходячи з аналізу даних принципів, можна зробити висновок про те, що розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя є більш прийнятним, ніж розлучення з ініціативи тільки одного з подружжя.

Також в ЄС заохочують подружжя, які виявляють бажання розірвати шлюб до укладення угоди щодо правових наслідків даної цивільної акту. Тільки при відсутності такої угоди, компетентний орган приймає рішення.

Першим правовим актом у даній сфері став Регламент Ради ЄС від 30 липня 2000 № 1347/2000 «Про юрисдикцію, визнання і приведення у виконання рішень у справах про розлучення і справах, що стосуються відповідальності батьків» («Правила Брюссель II»). Незабаром був прийнятий Регламент «Біс Брюссель II» - Регламент Ради ЄС від 27 листопада 2003 року № 2201/2003 про компетенцію, визнання та виконання рішень у сімейних справах і процедурах, що стосуються батьківської відповідальності, і про скасування Регламенту № 1347/2000. Однак на черговому засіданні Ради ЄС, який пройшов у Люксембурзі 5 і 6 червня 2008 року, був зроблений висновок про відсутність єдиних поглядів на гармонізацію сімейного права. 12 липня 2010 року Радою Європи було прийнято рішення про розвиток співробітництва у справах, що виникають з факту розлучення. Результатом рішення Ради ЄС про посилену співпрацю став Регламент 1259/2010 Європейського парламенту і Ради ЄС від 20.12.2010 року № 1259/2010 «Про співпрацю в області застосування законів про розлучення і роздільному проживанні подружжя («Рим III»))» [191].

«Рим III» містить механізми обмеження дії колізійного методу

регулювання. Згідно статті 11 недопускається зворотне відсилання, а відповідно до статті 12 в застосуванні положень права, обраних у силу норм «Рим III», може бути відмовлено, якщо таке застосування явно несумісне з публічним порядком права країни суду.

Для сімейного права України положення, закріплені в «Рим III», є новими і прогресивними. На сьогоднішній день у СК України [149] не існує закріпленого положення про припинення (розірвання) шлюбів між громадянами України та іноземними громадянами, або особами без громадянства, а також щодо припинення шлюбу між іноземними громадянами, іноземними громадянами та особами без громадянства тощо. При цьому зазначене положення частково врегульовано в Україні спеціальним законом статті 63, 64 Закону України «Про міжнародне приватне право» [110]. Так, «подружжя, яке не має загального особистого закону, має право обрати дію того сімейного законодавства, яке буде застосовуватися до процесу припинення (розірвання) шлюбу, якщо подружжя не має спільного місця проживання, або якщо положення законодавчих актів за місцем реєстрації кожного з подружжя не збігається з правом держави їхнього спільного місця проживання» [37; 67].

Вважається за доцільне передбачити колізійне регулювання розірвання шлюбу, що відповідає сучасним тенденціям міжнародного приватного права в СК України. По-перше, слід надати подружжю можливість обирати застосовне право до припинення (розірвання) шлюбу, обмежене: на момент подання позовної заяви до суду, правом постійного місця проживання подружжя; на момент розгляду справи в суді правом громадянства одного з подружжя; на момент розгляду справи в суді правом, найбільш тісно пов'язаного з відносинами. Таким може виступати закон «доміцілія» або закон громадянства подружжя в залежності від ряду факторів, наприклад: проживання подружжя на території одного або різних держав, єдине громадянство, наявність нерухомого майна за кордоном. Зважаючи на важливість відносин, пов'язаних безпосередньо з

особистістю, угоду про застосовне право слід укладати в письмовій формі, що вимагає нотаріального посвідчення. При цьому доцільно передбачити можливість у будь-який час вносити зміни в угоду про застосовне право. По-друге, необхідно відмовитися від єдино можливою на сьогоднішній день жорсткої односторонньої колізійної прив'язки при розірванні шлюбу на території України.

Вважаємо, що вітчизняний законодавець може використовувати позитивний досвід ієрархічно вибудованих норм субсидіарного колізійного регулювання «Рим III» [98].

З урахуванням запропонованого вище обмеження автономії волі сторін для українського сімейного права в СК України доцільно закріпити такі ієрархічні прив'язки, які застосовуються при відсутності угоди сторін про застосовне право: «право спільного місця проживання подружжя на момент подання позовної заяви до суду; право держави громадянства одного з подружжя на момент розгляду справи в суді; право найбільш тісному зв'язку; право країни суду». Запропоноване рішення ситуації, що є в даний час в українському сімейному праві дозволить найкращим чином враховувати фактичні обставини справи при розірванні шлюбу.

У сучасній Україні, як і в усьому світі, починаючи з 2019 року, виникла нова проблема, яка вплинула на більшість галузей правовідносин, у тому числі й в галузі шлюбних відносин та припинення шлюбу. Такою проблемою виявилось розповсюдження коронавірусу COVID-19 та введення на територіях країн, у тому числі й на території України карантинних, обмежувальних заходів. Подружжю, яке виявило бажання припинити шлюбні відносини, зробити це за допомогою РАГСів стало неможливим.

У відповідності до положень Конституції України, громадянам України забезпечено право на судовий захист навіть за умов воєнного стану чи надзвичайного стану.

Під час карантину можна оформити розлучення лише в суді. У час

введення карантинних заходів суди не припинили свою роботу, хоча діяли згідно з рекомендаціями про роботу в умовах коронавірусу. Були встановлені обмеження на проведення масових заходів у судах та поза судами за участю суддів, співробітників апарату суду. Встановлені обмеження на допуск до суду осіб, які не є учасниками процесу та осіб, які мають ознаки хвороби. Розглядались лише невідкладні справи та справи, які вимагають стислих термінів розгляду. Усі незначні відносини (до яких відносяться і відносини про розірвання шлюбу) переносились на більш пізні терміни.

З урахуванням сталої ситуації, уряд України запровадив можливість використовувати дистанційне провадження. Це стосувалось і справ про розірвання шлюбу, значну частину яких можна розглянути саме в такому порядку.

У період дії обмежувальних заходів – карантину, можна домогтись розгляду справ щодо припинення (розірвання) шлюбу за допомогою використання дистанційного судочинства, особливо, коли між подружжям, яке виявило бажання припинити шлюб та шлюбні відносини, не мають ніяких спірних питань один до одного, та обидва згодні на розлучення.

У разі, якщо між подружжям, яке виявило бажання припинити шлюб, мають спірні питання, які самотійно вирішити не в змозі, то такі справи щодо вирішення спорів між подружжям, які передбачають необхідність особистої участі кожного з подружжя в розгляді цих справ, відкладались та переносились на більш пізній період розгляду. При цьому, рішення про розгляд справи дистанційно або перенесення розгляду справи, у кожному випадку приймалось з індивідуальним підходом до цього. У будь-якому випадку, у разі прийняття подружжям остаточного рішення про припинення шлюбу, останні використовують час карантинних заходів для подання заяви й відкриття справи, що значно прискорювало процес припинення (розірвання) шлюбу.

Наступним етапом, який вплинув на шлюбні відносини в Україні

стало повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року на територію України військових формувань країни агресора – Російської Федерації.

У сьогоднішні, для всіх українців час, коли реалії виникнення пандемії коронавірусу та жорсткі реалії воєнного стану змінили історію життя кожної родини, відповідним чином зазнало перетворень і правове регулювання в різних галузях юридичної діяльності, а особливо в сімейно-правовій сфері. У результаті чого з'явилися нові правничі виклики, які потребують досконального фахового обговорення та пошуку нових підходів для їх вирішення.

Основними питаннями для розгляду, в умовах пандемії та воєнного стану, стали: стягнення аліментних зобов'язань під час війни; реєстрація шлюбу та розлучення за дистанційної участі сторін; особливості процесу усиновлення; забезпечення прав дітей в умовах воєнного часу.

Проаналізувавши прийняте від 1 квітня 2022 року роз'яснення Міністерства Юстиції України щодо аліментних зобов'язань у період воєнного стану, можна дійти висновку, що «регулювання з питань стягнення аліментів майже не зазнало істотних змін» [121]. Незважаючи на це, варто зазначити про певні особливості щодо координації цієї проблеми, зокрема, на період до скасування воєнного стану на території України. Характерними свідченнями є: «рішення про припинення звернення стягнень на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника (окрім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками, за якими є громадяни РФ), а також заборона, на тимчасово окупованій території, відкриття виконавчих проваджень і вжиття заходів примусового виконання рішень, у період такої окупації. Водночас, важливим аспектом розгляду таких справ виступає факт, який при наявності прийнятих зазначених вище змін, не передбачає заборону нарахування і стягнення пені за прострочення сплати аліментів» [108].

У зв'язку з тим, що багато чоловіків були мобілізовані та перебувають у лавах Збройних Сил України, досить розповсюдженим стало питання: «Чи стягуються аліменти з грошового забезпечення військовослужбовців?» Для

пошуку відповіді на це запитання варто звернутись до Постанови КМУ від 16 лютого 2022 року № 122 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146», в якій чітко зазначено, що жодних обмежень щодо стягнення аліментів з військовослужбовців не встановлено.

Таким чином, військові мають сплачувати аліменти на загальних засадах та з усіх видів грошового забезпечення (крім такого, що має не постійний характер) [107].

З початку повномасштабного військового вторгнення в Україну змін зазнали також деякі процедури з реєстрації справ цивільного стану. І щодо цього варто зазначити, що уряд досить швидко відреагував на зміну реалій та відповідно вніс модифікації в законодавство щодо реєстрації шлюбів.

Таким чином, була розроблена особлива процедура реєстрації шлюбу для військовослужбовців, поліцейських та інших посадовців відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року № 213 «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану». Новела реєстрації шлюбу полягає в наданні можливості її проведення відділом державної реєстрації актів цивільного стану, без особистої присутності нареченого (нареченої), якщо один із них є військовослужбовцем [20].

Зокрема, особливість цієї процедури полягає в тому, що для підтвердження своєї посади та факту надання згоди на укладення шлюб, потрібно подати відповідну заяву для завірення безпосередньо командиром, який потім у свою чергу подає її до відділу ДРАЦС. Таким чином, під час воєнного стану, для військовослужбовців запровадили спеціальний можливий механізм, завдяки якому, сторони мають змогу зареєструвати шлюб дистанційно, з використанням засобів відеозв'язку, що, на нашу думку, є великим кроком вперед до запровадження сучасних механізмів регулювання реєстрацій актів цивільних станів.

На відміну від процедури реєстрації шлюбу, алгоритм його розірвання не зазнав змін навіть в умовах воєнного стану. Тому зберігся аналогічний

механізм, яким керувалось законодавство в мирний час. А саме: «в органах ДРАЦС за спільною заявою подружжя, яка не має дітей (стаття 106 СК України); в органах ДРАЦС за заявою одного з подружжя (у випадках, коли один з подружжя безвісно відсутній або визнаний судом недієздатним (стаття 107 СК України); за рішенням суду у двох випадках: за спільною заявою подружжя, яке має дітей (стаття 109 СК України); за позовом одного з подружжя, в разі спору, коли інший не бажає розривати шлюб (стаття 110 СК України)» [149].

Нагальним у нинішніх умовах постало питання усиновлення, оскільки під час воєнних дій багато дітей залишились без батьківського піклування та потребують термінової допомоги. Перші кроки вперед були здійсненні відповідно до Постанови Кабінету Міністрів «Про внесення зміни до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 24 травня 2022 року. При дослідженні звернуто увагу на «новий встановлений перелік документів, а також на порядок як забрати усиновлену дитину, якщо вона тимчасово переміщена за межі України під час введення на території України воєнного стану» [105].

Подальші зміни були запроваджені від 31 травня 2022 року Постановою Кабінету Міністрів, що стосувались цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання. Проаналізувавши нормативно-правовий акт, встановлено наявність модернізації «у вигляді створеного єдиного електронного банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і родин потенційних усиновлювачів (також опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів), що ведеться в Єдиній інформаційно-аналітичній системі «Діти»» [115].

Таким чином, усі вищевказані новації значно зможуть покращити та полегшити процес як подання, так і отримання необхідних документів майбутніми усиновлювачами, а також перевірка поданих документів

компетентними органами буде пришвидшена разом зі спрощенням комунікацій між учасниками процедури усиновлення.

Також вагомим питанням сьогодення виступає можливість забезпечення захисту прав дітей, які змушені були залишитись без батьківського піклування в умовах воєнного часу.

1.2. Огляд літератури за темою дисертаційного дослідження

Подружжя має право розірвати шлюб. Коли один з подружжя або обоє приймають рішення розірвати подружній союз, вони, як правило, порушують справу в суді. На території ЄС непоодинокі випадки, коли подружжя, яке бажає розірвати шлюб, є громадянами різних країн ЄС, або проживали в різних країнах ЄС. У більшості європейських країн поряд з інститутом розлучення існує інститут сепарації, який часто передуює розлучення. Роздільне проживання не припиняє шлюбу, але припиняє зобов'язання жити разом і тягне за собою розділ майна.

В ЄС діють процесуальні правила, що визначають який саме суд має право винести рішення про розлучення, що дозволяє визнавати факт розірвання шлюбу, досконалої в одній країні ЄС, іншою стороною.

Принципи, що стосуються розлучення, спрямовані на здійснення процедури розірвання шлюбу з урахуванням інтересів дітей і чоловіка. Виходячи з аналізу даних принципів, можна зробити висновок про те, що розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя є більш прийнятним, ніж розлучення з ініціативи тільки одного з подружжя.

Також в ЄС заохочують подружжя, які виявляють бажання розірвати шлюб до укладення угоди щодо правових наслідків, які настануть після складання цивільного акту. Тільки при відсутності такої угоди, компетентний орган приймає рішення.

Першим правовим актом у даній сфері став Регламент Ради ЄС від 30 липня 2000 року № 1347/2000 про юрисдикцію, визнання і приведення у

виконання рішень у справах про розлучення і справах, що стосуються відповідальності батьків («Правила Брюссель II») [202; 204], який вступив у силу в березні 2001 року. Правила Брюссель II встановлювали правила, що стосуються юрисдикції, визнання та виконання судових рішень у сімейних спорах і питань батьківських прав і обов'язків по відношенню до дітей.

4 березня 2005 року Комісія прийняла Зелену книгу про юрисдикції з питань про розлучення. Незабаром був прийнятий Регламент «Біс Брюссель II» - Регламент Ради ЄС від 27 листопада 2003 року № 2201/2003 про компетенцію, визнання та виконання рішень у сімейних справах і процедурах, що стосуються батьківської відповідальності, і про скасування Регламенту № 1347/2000 (Біс Брюссель II) [190].

Положення Біс Брюссель II поширюються на випадки, що виникають на або після 1 березня 2005 року. 17 липня 2006 року Комісія внесла Положення про внесення змін до Ради (ЄС) № 2201/2003, що стосуються юрисдикції та введення правил про застосування законодавства в подружніх справах [201].

Однак на черговому засіданні Ради ЄС, який пройшов у Люксембурзі 5 і 6 червня 2008 року, був зроблений висновок про відсутність єдиних поглядів на гармонізацію сімейного права. 12 липня 2010 року Радою Європи було прийнято рішення про розвиток співробітництва у справах, що виникають з факту розлучення. Результатом рішення Ради ЄС про посиленої співпраці став Регламент 1259/2010 Європейського парламенту і Ради ЄС від 20 грудня 2010 року № 1259/2010 «Про співпрацю в області застосування законів про розлучення і роздільному проживанні подружжя («Рим III»)), (Регламент «Рим III») [190].

Відзначимо, що Регламент «Рим III» не скасовує Положення 2201/2003 (Біс Брюссель II).

Отже, в європейському сімейному праві питання, що стосуються розлучення, регламентуються двома актами: Біс Брюссель II, який

поширює свою дію на або після 1 березня 2005 року; Регламент «Рим III», який застосовується до суперечок, переданих до суду після 21 червня 2012 року (стаття 18).

Інститути юридичного поділу і визнання шлюбу недійсним відомі не кожній національній правовій системі держав ЄС. Положення Біс Брюссель II спрямовані не на формування норм матеріального права, тобто регламентувати чи ні дані інститути є питанням національного права. Однак Біс Брюссель II встановлює можливість перетворення даного рішення в рішення про розлучення тим же судом.

В основу визначення юрисдикції покладені два основні чинники: постійне місце проживання або громадянство подружжя. Є і третій фактор, властивий тільки громадянам Сполученого Королівства та Ірландії - доміцилій.

Європейський суд з прав людини розкриває поняття «постійне місце проживання в контексті розгляду спору про батьківські права і обов'язки» [207]. Згідно з рішенням у справі, C-523/07: «оскільки стаття 8 (1) Біс Брюссель II щодо юрисдикції і визнання та виконання судових рішень у сімейних справах і в справах батьківської відповідальності не має ніякого прямого вказівки на права держави-члени з метою визначення значення і сфери застосування поняття «звичайного місця проживання», визначення цього поняття має бути зроблено в контексті положень і мети регулювання» [189].

В якості постійного місця проживання розуміється місце, яке відображає певну ступінь інтеграції особи в соціальне і сімейне середовище. Національний суд, розглянувши всі обставини кожної конкретної справи, самостійно встановлює постійне місце проживання особи.

Говорячи про громадянство як про фактор, що лежить в основі визначення юрисдикції суду, Брюссель II не встановив, яким чином воно

визначається, якщо обое з подружжя є громадянами країн ЄС або доміціль, але різних держав [153].

Внутрішні колізійні норми сучасної України стосовно вирішення спірних питань під час розгляду справ про розірвання (припинення) шлюбу, сформувалися значною мірою під впливом відповідних міжнародних конвенцій та колізійного права ЄС [117; 118; 119; 132; 149].

Питаннями особливостей укладення та припинення шлюбних відносин у період дії карантинних заходів щодо запобігання розповсюдження гострого респіраторного захворювання – коронавірусу COVID-19, присвячено багато наукових досліджень. Окремі з них є цікавими.

Так, Л. І. Березівська у своїх дослідженнях впливу пандемії COVID-19 на сімейні взаємини, зазначає, що «сім'я опинилась у скрутному становищі, яке негативно вплинуло на всі сфери її життєдіяльності та призвело до збільшення кількості розлучень, і, як наслідок – неповних сімей. На підставі аналізу чинників міжособистісної взаємодії, які негативно впливають на сімейне благополуччя, науковець робить висновки, що конфліктні стосунки між подружжям виникають у зв'язку із підвищеною емоційною напруженістю, нестачею спілкування, авторитарності одного з членів подружжя, непорозуміння й нав'язування неадекватних соціальних ролей, низького рівня культури сімейних взаємин, тощо» [4].

О. Журба у своїх дослідженнях висвітлює проблеми поділу майна подружжя, і пропонує уникати такі проблеми шляхом укладення шлюбного договору між подружжям або договору про поділ майна. Так, авторка вказує: «зазвичай у шлюбному договорі застосовується формула: що на кого було оформлено, те тому і належить; у разі подальшого придбання майна вона дає чітке визначення подружжю, що кому належить. Договір про поділ майна подружжя укладається тоді, коли чоловік і дружина, які перебували або ще перебувають у шлюбі, мають що ділити.

Відмінністю між цими договорами є те, що в договорі про поділ майна подружжя можна змінювати власника майна» [32].

Т. С. Кириченко у своїх дослідженнях, аналізуючи положення сімейного законодавства, що регламентують припинення шлюбу внаслідок його розірвання за позовом одного з подружжя, робить висновок, що «чинне сімейне законодавство дозволяє пред'являти позов у період вагітності дружини та до досягнення новонародженої дитини одного року, якщо щодо одного з подружжя чи самої дитини буде вчинено діяння, яке за ознаками елементів юридичного складу може бути схоже на злочин, але таким не бути, в тому числі через його малозначність. У такому контексті наголошено на безпосередньому взаємозв'язку між ознакою суспільної небезпеки та істотною шкодою, оскільки лише за наявності першої має місце остання» [43].

Питання аналізу особливостей укладення і розірвання шлюбу в умовах воєнного стану викликає інтерес серед населення, юристів та науковців.

Так, у дослідженнях Ю. Бабенка проаналізовано шляхи розірвання шлюбу в Україні під час війни. Науковець наголосив, що «законодавство в аспекті розірвання шлюбу не змінилося, однак війна внесла корективи до звичних процедур. Зокрема, детально проаналізовано особливості розірвання шлюбу, якщо суди та РАЦС не працюють; якщо один з подружжя за кордоном або обидва перебувають за межами України; якщо один з подружжя перебуває на окупованій території, а також особливості розірвання шлюбу з іноземцем під час війни» [2].

Адміністративно-правове регулювання державної реєстрації актів цивільного стану стало об'єктом дослідження О. В. Болгара, який у своїх дослідженнях здійснив аналіз проблемних питань державної реєстрації актів цивільного стану та звернув увагу на те, що «реєстрація актів цивільного стану сьогодні розглядається більше в цивільному й сімейному законодавстві, ніж в адміністративному» [7].

Науковець робить висновки, що «державна має безпосередній інтерес у функціонуванні системи реєстрації актів цивільного стану, її вдосконаленні з урахуванням досягнення цілей сучасної державної політики. Сама ж адміністративна процедура реєстрації актів цивільного стану є сукупністю адміністративно-процесуальних дій, що забезпечують вирішення індивідуальних реєстраційних справ стосовно дій і подій життя людини, які впливають на виникнення, зміну або припинення її прав та обов'язків, і здійснюються уповноваженими органами у сфері виконавчої діяльності, вираженої в санкціонуванні, офіційному визнанні за певними суб'єктами прав і правового статусу» [7]. Також зроблено висновок, що «питання про зміст адміністративної процедури реєстрації актів цивільного стану має ключове значення для охорони особистих немайнових і майнових прав громадян, оскільки безпосередньо торкається виникнення, зміни або припинення низки найважливіших прав та обов'язків у сфері публічного адміністрування» [7].

Процедура розлучення під час воєнного стану проаналізована в роботі К. Гранатової. Науковець зауважує, що «воєнний стан не є перешкодою для розірвання шлюбу, оскільки шлюбні відносини базуються на добровільності, тому попри воєнний стан в Україні право на припинення шлюбу не може бути обмежено» [16].

Питання щодо одруження в сучасних українських реаліях розкрили у своїх дослідженнях М. Данкевич та О. Сінько. Науковці звертають увагу на «особливий порядок реєстрації шлюбу для певної категорії осіб, реєстрацію шлюбу без особистої присутності нареченої (нареченого) та загальний порядок реєстрації шлюбу, який залишається чинним» [18].

Нюанси розірвання шлюбу в умовах воєнного стану дослідила у своїй роботі І. Колесник, яка звернула увагу «на судовий та позасудовий порядок розірвання шлюбу, а також більш детально розкрито питання щодо визначення місця проживання дитини, поділу майна подружжя та стягнення аліментів в умовах невизначеності» [46].

Спрощений та загальний порядок реєстрації шлюбу в умовах війни висвітлено в дослідженнях Т. Кравцової, яка зазначає, що «як у мирний час, так і в умовах війни в українців, які на законних підставах проживають за кордоном та в Україні, є можливість зареєструвати свій шлюб, навіть більше, процедура укладення шлюбу значною мірою спростилася» [52].

Правове забезпечення реєстрації актів цивільного стану досліджується в праці науковця Т. В. Кузь, що робить висновки «про спрощення процедури отримання адміністративних послуг, що стосуються державної реєстрації найбільш важливих актів цивільного стану. Такі норми запроваджені у зв'язку з особливостями правового статусу та характером виконуваних обов'язків заявниками або ж неможливістю отримати такі послуги за місцем проживання заявників. Це дає можливість забезпечити громадянам проведення невідкладних та важливих реєстраційних дій на всій території України» [55].

Питання юридично вірного розірвання шлюбу у своїй роботі описала О. Маслова та дала відповідь на питання щодо розірвання шлюбу у випадку наявності дітей [60].

Також, новели у сфері реєстрації укладення шлюбу, дистанційного одруження та швидких строків укладення шлюбу у своїх роботах проаналізували Н. Пришляк, О. Сібірцева та В. Федорів [103; 137].

Тож, із вищевказаного аналізу літератури вбачається, що укладення та розірвання шлюбу в умовах карантинних заходів із запобігання розповсюдженню пандемії COVID-19 та в умовах воєнного стану є актуальним питанням серед науковців та юристів.

Водночас, варто зауважити, що здебільшого досліджується загальне регулювання інституту шлюбу і сім'ї в умовах пандемії та війни, без зосередженні уваги на особливостях реалізації окремих прав (укладення шлюб, розірвання шлюбу). А тому це питання потребує більш детального аналізу.

Розділ 2. ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄС ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ

2.1. Поняття припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС

Припинення шлюбу в літературі розцінюється як «припинення правовідносин подружжя особистого та майнового характеру». У теорії сімейного права під припиненням (розірванням) шлюбу розуміється: «обумовлене настанням певних юридичних фактів припинення правовідносин, що виникли між подружжям» [149].

У країнах ЄС під припиненням шлюбу між подружжям також вважають «юридичний факт, з точки зору загальної теорії права, який є одночасно і правостворюючими і правоприпиняючими обставинами, а от припинення шлюбу є важливим засобом усунення конфліктів між подружжям» [187].

До юридичних фактів, інакше говорячи підстав, на підставі яких припиняється шлюб, у відповідності до положень статті 104 СК України загально відносяться: «смерть одного з подружжя або оголошення судом одного з подружжя померлим; розірвання шлюбу. Зазначені факти виступають підставами для припинення шлюбу та шлюбних відносин. У випадках смерті одного з подружжя або визнання його померлим шлюб вважається припиненим з моменту смерті одного з подружжя або з моменту набрання законної сили рішення суду про оголошення одного з подружжя померлим».

Порядок і умови оголошення громадянина померлим встановлені положеннями ЦК України відповідно до яких: «особа може бути оголошена судом померлою, у разі, якщо за місцем проживання відсутні відомості про місце знаходження цієї особи протягом трьох років, а якщо особа зникла безвісті за обставин погрози смертю або за обставин обґрунтованих припущень щодо можливої смерті протягом шести місяців,

а в разі, якщо особу можна вважати загиблою в результаті надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру, протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії» [174]. День набрання законної сили рішення суду про оголошення особи померлою вважається днем смерті цієї особи.

Шлюб між подружжям може бути припинений шляхом його розірвання за згодою обох з подружжя або за результатами розгляду позову одного з подружжя про розірвання шлюбу до суду. Слід звернути увагу на те, що розірванню підлягає тільки шлюб, зареєстрований в установленому законом порядку. У результаті розірвання шлюбу, усі подружні відносини припиняються з відповідними правовими наслідками для обох з подружжя. Коли один з подружжя або обоє приймають рішення розірвати шлюб (шлюбні відносини), вони, як правило, порушують справу в суді.

На території багатьох країн ЄС існують непоодинокі випадки, коли чоловік і жінка, бажаючи розірвати шлюб, є громадянами різних країн ЄС, або проживали в різних країнах ЄС. У більшості європейських країн поряд з інститутом розлучення існує інститут сепарації, який часто передуює розлученню і розглядається як роздільне проживання подружжя. Роздільне проживання не припиняє шлюб, але припиняє зобов'язання жити разом і тягне за собою поділ майна.

Національне законодавство різних країн по-різному визначає процедуру розірвання шлюбу, що породжує правову невизначеність у осіб, які перебувають у транскордонних союзах, обмежує їх волю при укладанні угод. Все вищесказане створює ситуацію, при якій «сильніший з подружжя» (більш підготовлений морально або юридично, більш забезпечений тощо) використовує свою перевагу, наприклад, ініціюючи процедуру розірвання шлюбу. Наприклад, більш «сильніший» партнер може поспішати з процедурою розлучення в юрисдикції, яка застосовує закон, схвалює його або її.

Як зазначають зарубіжні науковці: «принципи, що стосуються розлучення, спрямовані на здійснення процедури розірвання шлюбу з урахуванням інтересів дітей і подружжя» [13]. Виходячи з аналізу даних принципів, можна зробити висновок про те, що розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя є більш прийнятним, ніж розлучення з ініціативи тільки одного з подружжя.

Терміни «розірвання шлюбу» і «розлучення» розглядаються в теорії сімейного права зарубіжних країн і застосовуються у правозастосовчій практиці як синоніми.

У сучасній науковій літературі розірвання шлюбу розуміється, як «правило, припинення шлюбу між подружжям або юридичний акт, який припиняє правові відносини між подружжям на майбутній час, а припинення шлюбу, що вимагає судового рішення, анулює всі наслідки шлюбу» [79]. Отже припинення шлюбу відрізняється від розірвання шлюбу або юридичного роздільного проживання, які мають силу тільки в майбутньому.

Підстави для розірвання шлюбу розрізняються залежно від того, чи пов'язано це з відносною недійсністю (коли робиться посилання на брак згоди або відмову від отримання дозволу осіб, які мали дати дозвіл на шлюб) або з абсолютною недійсністю (в разі невиконання вимоги державної політики). Щодо типів відносної нікчемності можливі три випадки: помилкова ідентифікація або помилка щодо основних якостей людини; примус; нездатність отримати дозвіл осіб, вирішення яких було необхідно.

Повна відсутність згоди, шлюб неповнолітніх, двоєженство, інцест, відсутність одного з подружжя у шлюбі, відсутність повноважень реєстратора і таємний шлюб призводить до визначення повної нікчемності шлюбу, а отже й до припинення такого шлюбу.

Слід вказати, що у правових системах сімейного права країн ЄС, так як і в правовій системі сімейного права України, важливим питанням

виступає нормативно-правове регулювання шлюбних правовідносин з врахуванням моральних, етичних, культурних та соціальних аспектів цих правовідносин. Шлюбні та сімейні правовідносини, як зазначають багато вчених, «це є основа розвитку та становлення суспільства, і регламентується положеннями сімейного права».

Загалом, у наукових колах країн ЄС та України шлюб юридично та соціально вважається схваленим союзом, як правило, між чоловіком і жінкою, який регулюється законами, правилами, звичаями, віруваннями та поглядами, які визначають права та обов'язки партнерів і надають статус їхнім нащадкам [10]. Універсальність шлюбу в різних суспільствах і культурах пояснюється багатьма основними соціальними та особистими функціями, для яких він забезпечує структуру, наприклад сексуальне задоволення та регулювання, розподіл праці між статями, економічне виробництво та споживання, а також задоволення особистих потреб: прихильність, статус і товариство. Мабуть, його найсильніша функція стосується продовження роду, догляду за дітьми та їх освіта і соціалізація, а також регулювання лінії походження. Протягом віків шлюби приймали велику кількість форм.

У наукових колах також існує декілька теорій, які тлумачать правову природу шлюбу. Відповідно однієї з наукових теорій, правова природа шлюбу розкривається з боку визначення шлюбу в якості договору – таїнства, тобто інституту особливого роду. Вказана теорія почала розвиватись ще з часів Давнього Риму. У класичний період Римського права основними формами вступу у шлюб виступали ознаки звичайної цивільної угоди між чоловіком та жінкою. На той час у Римі, лише певна сфера шлюбних відносин піддавалась правовому регулюванню, а от цивілістична, моральна та сакральні сторони шлюбних відносин залишались поза межами правового регулювання.

Надалі канонічні норми надають інституту шлюбу характеру містичного таїнства, акцентуючи на його духовному боці. Класичним

канонічним поняттям шлюбу стає уявлення про нього як про «найповніше (фізичне, моральне, економічне, юридичне, релігійне) спілкування між чоловіком і дружиною». Таким чином, етичні, релігійні і фізичні елементи шлюбу також потрапили в правову сферу. Такий підхід, у період регламентування сімейних відносин релігійними правилами, був цілком виправданий, однак після змін канонічних норм світськими законами, вказаний підхід виявився неактуальним, так як на відміну від релігії, світські закони не регулювали і не могли регулювати відносини духовної та етичної сфер шлюбних відносин.

На підставі дослідження більшості наукових джерел, які вивітлюють ті чи інші питання стосовно шлюбних відносин подружжя, умовно можна виділити загальні групи шлюбних відносин, такі як: фізичні відносини, духовні відносини та матеріальні відносини. Велика кількість наукових дослідників визначають відсутність правового регулювання фізичних і духовних відносин, як елементів шлюбу.

Поступово, духовні - релігійні уявлення про шлюб, змінилися на етичні. У цій концепції поняття шлюбу пов'язано не з погодженням шлюбу релігійною організацією, а із відповідністю шлюбу моральній природі людини. При цьому, шлюб розглядається вже не як релігійне таїнство, а вже як інститут особливого роду, і захищати цей інститут повинно право, тобто шлюб, у такому випадку, підпадає до сфери дії права.

Недоліком етичної теорії правової природи шлюбних відносин, було перенесення у сферу дії права етичних уявлень про шлюб. Право, незважаючи на необхідність побудови на етичних уявленнях певної епохи, не може повністю включати в себе етичні норми. Разом з тим, у зв'язку із тим, що шлюбні відносини пов'язані з глибинними основами людського існування, найменші спроби правового втручання в інтимні або духовні взаємини подружжя, можуть призводити до посягань на особистість та її найважливіші права.

У сучасності неможливо нав'язувати всім членам суспільства єдині уявлення про шлюб та шлюбні відносини [65]. Отже, ґрунтуючись на моральних нормах, право може охоплювати лише сфери шлюбних відносин, які піддаються правовому регулюванню, та потребують такого правового регулювання. Поступово необхідність такого поділу усвідомлюється все більше. Таким чином, концепція шлюбу як договору отримує своє відродження. Звертаючись до зарубіжної наукової літератури та законодавства країн ЄС, яке регламентує шлюбні та сімейні відносини, можна навести, що відповідно до поглядів, які склалися, наприклад у Франції, «шлюб за своєю духовною стороною є таїнством і як таїнство укладення шлюбу повинно відбуватись у церкві, але як світська інституція, що випливає з договору і на ньому заснована, шлюб виступає цивільним інститутом». Вказане поняття, відповідає сучасним реаліям.

Отже, до 21-го століття природа шлюбу в західних країнах – особливо щодо важливості продовження роду та легкості припинення (розлучення) шлюбу – почала змінюватися. Наприклад, у 2000 році Нідерланди стали першою країною, яка легалізувала одностатеві шлюби. У наступні роки багато інших країн, зокрема Канада (2005 рік), Франція (2013 рік), Сполучені Штати (2015 рік) і Німеччина (2017 рік) – наслідували приклад Нідерландів. Крім того, деякі країни поширили переваги та зобов'язання на одностатеві пари через зареєстроване партнерство чи цивільний союз, обидва терміни означають різні речі в різних контекстах.

Обговорювалося, що шлюб – це об'єднання двох людей, тому само собою зрозуміло, що потрібен певний рівень компромісу. Коли ви одружуєтесь, «я» більше не існує, все залежить від «ми». Як неодружена людина, можливо, ви могли робити все, що забажали, приходити й йти, як заманеться, але коли ви одружені, є ще одна людина, яку вам потрібно взяти до уваги. Ви повинні думати про те, що робить їх щасливими, і використовувати це, будуючи плани.

Найкращі шлюби часто ті, де обидва партнери повністю віддані тому, щоб зробити свою другу половину щасливою. У шлюбі це часто є пріоритетом, і, відмовившись від егоїзму та віддавши перевагу своєму партнеру, ви справді можете отримати від шлюбу найкраще.

Єдиної теоретичної концепції шлюбу немає, тому що для кожного ці поняття будуть змінюватися. Але є деякі основні поняття, які є загальними для кожного шлюбу: діти, спілкування, вирішення проблем і впливи. Тут, мабуть, найбільш серйозною проблемою є діти. Тому що багато хто вважає, що народження дитини – це стрес. Але одне можна сказати точно: народження дітей змінить життя пари. Тепер, окрім них, є ще хтось, чий обов'язки та обов'язки мають виконувати батьки.

Ще одна концепція в шлюбі – це вирішення проблем, коли важливо усвідомлювати, що ви можете жити самі кожен день. Тому важливо разом знаходити вирішення деяких непорозумінь. Це одна з важливих частин шлюбу. Спілкування також відіграє величезну роль у шлюбі. Таким чином, пара повинна діяти друзями, насправді бути друзями. Між парою не повинно бути таємниці і ніхто нічого не повинен приховувати. Отже, обидві особи повинні робити те, що їм зручно.

У традиції англійського загального права, з якої розвинулись Українські правова доктрина та концепція, шлюб був договором, заснованим на добровільній приватній угоді чоловіка та жінки стати чоловіком і дружиною. Шлюб розглядався як основа сімейного осередку та життєво важлива для збереження моралі та цивілізації. За традицією, чоловік мав обов'язок забезпечити безпечне житло, оплатити необхідні речі, такі як їжа та одяг, і жити в будинку. Обов'язками дружини були утримання житла, проживання в будинку, статеві стосунки з чоловіком і виховання дітей подружжя. Сьогодні основна концепція, що шлюб є юридичним договором, все ще залишається, але через зміни в суспільстві юридичні зобов'язання не є однаковими.

Отже, вважається, що шлюб виступає саме союзом між чоловіком та жінкою в розумінні їх добровільного об'єднання з метою набуття прав і обов'язків, що виключає природу шлюбу як договору. Оскільки шлюб вважається укладеним з моменту державної реєстрації, то права і обов'язки подружжя виникають, також з моменту державної реєстрації шлюбу.

Таким чином, робиться висновок, що «саме шлюб породжує права та обов'язки подружжя. Натомість, як впливає з природи договору, він є укладеним у момент погодження сторонами його істотних умов, що дає підстави вважати, що укладенню договору передують погодження обсягу прав та обов'язків його сторін». Отже, якщо дотримуватися позиції, що шлюб є договором, то його укладенню повинне передувати погодження прав та обов'язків подружжя. Разом з тим, таке погодження здійснюється на майбутнє, тобто на випадок набуття статусу подружжя, а відтак первинним є набуття статусу подружжя, тобто реєстрація особами свого об'єднання в сім'ю (союзу), а вже потім виникнення в них прав та обов'язків подружжя. Таким чином, шлюб не може бути договором, а договірними можуть бути лише відносини у шлюбі.

У сучасності, у західних країнах виникло декілька теорій, що ґрунтуються на плюралістичній моделі шлюбу, тобто існування єдиної моделі шлюбу для кожної правової системи, на сьогодні не відповідає потребам сучасності.

Було виявлено, що певна форма шлюбу існує в усіх людських суспільствах, минулих і нинішніх. Його важливість можна побачити в розроблених і складних законах і ритуалах, які його оточують. Хоча ці закони та ритуали такі ж різноманітні та численні, як і людські соціальні та культурні організації, деякі універсали дійсно застосовуються.

Основною юридичною функцією шлюбу є забезпечення прав партнерів по відношенню один до одного, а також забезпечення прав і визначення стосунків дітей у спільноті. Шлюб історично надавав

нащадкам законний статус, який давав їм право на різноманітні привілеї, встановлені традиціями цієї спільноти, включаючи право успадкування. У більшості суспільств шлюб також встановлював допустимі соціальні відносини, дозволені для нащадків, включаючи прийнятний вибір майбутнього подружжя.

До кінця 20 століття шлюб рідко був справою вільного вибору. У західних суспільствах любов між подружжям стала асоціюватися зі шлюбом, але навіть у західних культурах романтичне кохання не було основним мотивом шлюбу в більшості епох, і шлюбний партнер був ретельно підібраний.

Так, зазвичай, шлюб визначається як схвалений суспільством союз, який об'єднує двох або більше осіб як подружжя. Цей союз полягає в тому, що в стосунках будуть сексуальні стосунки, продовження роду та постійність.

Також, шлюб є соціально схваленою домовленістю між чоловіком і жінкою, яка передбачає економічні та сексуальні стосунки. Дітей, народжених від подружніх пар, називають «законно народженими», тоді як дітей, народжених незаміжною жінкою, часто називають «незаконно народженими».

Водночас, шлюб розглядається як фундаментальний соціальний інститут у кожному суспільстві. Шлюб охоплює два основні аспекти в кожному суспільстві та кожного разу. По-перше, це погоджені стосунки двох протилежних статей, а по-друге, схвалений суспільством інститут, де ці дві статі мають законний дозвіл на сексуальні стосунки та народження дітей. З цим закладом тісно пов'язане виховання та соціалізація дітей.

Це інститут суспільства, який може мати дуже різні наслідки в різних культурах. Його цілі, функції та форми можуть відрізнятися від суспільства до суспільства, але він присутній скрізь як інститут.

Що ж до визначення поняття припинення (розірвання) шлюбу, то за загальним розумінням, припиненням шлюбу вважається зумовлене

настанням певних юридичних фактів припинення між подружжям правовідносин, які в них виникли за час шлюбу. Визначаючи поняття «припинення» шлюбу, слід звернути увагу на те, що припинення (розірвання) шлюбу має відмінності від визнання шлюбу недійсним. Основною відмінністю є те, що «при припинення шлюбу, для колишнього подружжя настають правові наслідки майнового та немайнового характеру після такого припинення, а при визнанні шлюбу недійсним, то правові наслідки для колишнього подружжя припиняються з моменту укладення шлюбу» [129].

У країнах ЄС питання припинення (розірвання) шлюбу, а також визнання шлюбу недійсним та визнання законності роздільного проживання регламентуються Регламентами № 2201/2003 та № 2019/1111. Перший встановлює правила щодо юрисдикції, визнання та виконання судових рішень у шлюбних справах у справах, розпочатих між 1 березня 2005 року та 31 липня 2022 року, а другий встановлює правила щодо юрисдикції та визнання та виконання судових рішень у шлюбних справах у справах, розпочатих 1 серпня 2022 року або пізніше. Однак, при цьому, шлюбні справи не включають майнові наслідки шлюбу та підстави для розлучення.

Регламент 1259/2010 (відомий як «Регламент Рим III»), що впроваджує посилену співпрацю в галузі законодавства, що застосовується до розлучення та роздільного проживання, зараз застосовується в 17 державах-членах ЄС. Регламент дозволяє міжнародним парам у державах-членах, де він застосовується, заздалегідь домовитися про те, який закон застосовуватиметься до їхнього розлучення або роздільного проживання, за умови, що узгоджене право є правом держави-члена ЄС, з якою вони мають більш тісний зв'язок. Якщо подружжя не може дійти згоди, суддя може використати загальну формулу для вирішення питання, право якої країни застосовується.

Правові підстави для розірвання шлюбу в державах-членах ЄС можна класифікувати наступним чином: «засновані на угоді, засновані на непоправному руйнуванні шлюбу, засновані на помилці будь-якої сторони, засновані на фактичному розлучення та з будь-якої іншої причини» [209].

Європейські закони про розірвання шлюбу, по суті, базуються на двох правових основах: «непоправне руйнування шлюбу або помилка будь-кого з подружжя, які регулюються, але неможливо застосувати ці основи до інших питань (наприклад, припинення власності подружжя, визначення сторони відповідальності за розірвання шлюбу тощо), за винятком батьківської відповідальності та аліментів» [92].

Щодо розірвання шлюбу через помилку будь-кого з подружжя, шлюб може бути розірваний, якщо один із подружжя неправомірно порушив свій шлюбний обов'язок, і лише сторона, яка не винна, може подати заяву про розірвання шлюбу. Якщо розлучення ґрунтується на непоправному руйнуванні шлюбу, не потрібно доводити причину, і кожен з подружжя може подати заяву на розлучення. Невиправне руйнування шлюбу може бути виявлено при наявності «однакового наміру розлучитися (тобто вільного від будь-якого впливу), якщо подружжя домовилися про так звані «додаткові питання», або якщо подружжя тривалий час проживають окремо» [195].

Різниця між двома правовими підставами для розлучення виникла найбільш виразно на рівні ЄС у справі C-168/08: «У цьому випадку чоловік (пан X), який мав подвійне угорсько-французьке громадянство, ініціював розлучення в Угорщині на підставі непоправної руйнації шлюбу, тоді як дружина (пані X), яка також мала угорсько-французьке подвійне громадянство, хотіла, щоб розлучення було ініційовано на підставі помилки її чоловіка. Чоловік ініціював шлюбнорозлучний процес в Угорщині, щоб дружина не могла порушити справу у Франції. По суті, проблема полягала в різниці між матеріальними законами двох країн, які, згідно з правилами юрисдикції Брюссельського регламенту II «а», дозволяє

«покупку на форумі». Іншими словами, той із подружжя, який реагує швидше та має доступ до кращої юридичної консультації, може бути у більш сприятливому становищі щодо порушення шлюбнорозлучного процесу» [196].

Суть «сепарації» полягає в припиненні спільного життя та майна подружжя без розлучення, хоча сепарація здебільшого є останнім кроком перед розлученням. Розлучення як правовий інститут існує в законодавстві більшості держав-членів (наприклад, Бельгія, Ірландія, Німеччина, Люксембург, Франція, Греція, Мальта, Італія, Польща, Нідерланди, Португалія, Великобританія та Іспанія), а загальний елемент у законах цих держав-членів полягає у припиненні існуючих подружніх прав та обов'язків подружжя без припинення (розірвання) шлюбу. У більшості держав-членів розлучення є першим, але не обов'язковим кроком припинення шлюбу. У деяких державах-членах немає юридичного розлучення (наприклад, Угорщина), але існують судові процедури, які можуть призвести до наслідків, подібних до розлучення [192], однак Регламент Брюсселя II «а» не повинен застосовуватися до спільного майна подружжя. «Відокремлення» за значенням Регламенту охоплює лише формалізовані процедури, які передбачають участь суду чи іншого органу [200].

В Угорщині розлучення тягне за собою припинення спільного проживання подружжя. Законний розрив подружжя означає закінчення їхнього спільного подружнього життя. Після розлучення, серед іншого, поділ майна подружжя можна вимагати в суді. Початок і кінець спільного життя подружжя як подружжя, а отже, і період, протягом якого вони мали спільне майно, встановлюються на розсуд суду.

Здійснюючи свої дискреційні повноваження, суд повинен розглядати різні аспекти життя подружжя як подружньої пари (наприклад, статеві стосунки, економічну взаємозалежність, спільний сімейний дім і господарство, вираження єдності подружжя, спільних дітей виховання,

родичі та догляд за дітьми будь-якого з подружжя). Суд встановлює, чи продовжує існувати спільне життя подружжя як подружжя, чи воно припинилося шляхом спільного аналізу всіх взаємопов'язаних економічних, сімейних, емоційних і умисних чинників. Відсутність будь-якого або деяких із них не обов'язково означає, що спільне життя подружжя як подружньої пари припинилося, особливо якщо для цього є об'єктивні причини.

У результаті юридичного розлучення, що означає кінець їхнього спільного подружнього життя, подружжя може вільно вимагати поділу майна подружжя.

Якщо подружжя має спільних дітей, вони повинні домовитися про розподіл батьківських обов'язків.

Отже, за сімейним правом ЄС, розлучення може бути дозволено на тій підставі, що шлюб повністю і безповоротно розпався. Докази щодо цього беруться судом. Суд може постановити вилучення необхідних доказів і з власної ініціативи. Остаточне та спільне волевиявлення подружжя (їхня взаємна згода) на розлучення, зроблене без неналежного впливу, свідчить про повний і безповоротний розпад їхнього шлюбу. Можна встановити, що шлюб повністю і безповоротно розпався, особливо якщо подружжя більше не живе разом як пара, і – виходячи з процесу, що призвів до розлучення пари, і тривалості, протягом якої вони жили окремо, їх возз'єднання є малоімовірним.

Спільне остаточне волевиявлення подружжя про розірвання шлюбу, зроблене без неналежного впливу, вважається достатнім доказом розірвання шлюбу. Таким чином, у разі такої спільної заяви немає потреби в детальному розгляді вищезазначених причин, що призводять до розлучення.

Рішення подружжя може вважатися остаточним, якщо вони дійшли згоди щодо здійснення батьківських обов'язків щодо спільних дітей, підтримання зв'язків між відсутнім батьком і дитиною, аліментів,

користування сімейним житлом та, за вимогою, аліментів для подружжя (їх угода повинна бути затверджена судом). Якщо подружжя домовилося про спільне здійснення батьківських обов'язків, вони не зобов'язані погоджувати умови спілкування з дитиною. Однак вони мають визначити місце проживання дитини. Як наслідок, обсяг питань, які мають узгодити подружжя, яке розлучається за взаємною згодою, залежить від того, чи вирішать вони виконувати спільну батьківську відповідальність чи ні.

Крім того, слід зазначити, що в більшості країн ЄС на шлюбно-сімейні правовідносини істотно, впливає католицьке право, відповідно до якого «розлучення або взагалі неприпустиме, або дозволяється не інакше, як рішенням церковних органів виключно за наявності суворо обмежених підстав» [87].

За українським законодавством розірвання шлюбу може відбуватися в судовому порядку або через державні органи РАЦСу. Відповідно до статті 106 СК України: «в державних органах РАЦСу шлюб припиняється за спільною заявою подружжя, яке немає дітей, незалежно від наявності між ними майнового спору». Водночас, стаття 107 СК України передбачає, що «шлюб розривається державним органом РАЦСу за заявою одного з подружжя, якщо другий із подружжя: 1) є безвісно відсутнім; 2) визнаний недієздатним; 3) засуджений за вчинення злочину до позбавлення волі на строк не менш як 3 роки».

Отже, враховуючи вищевикладене, припиненням шлюбу можна вважати «припинення існування дійсності зареєстрованого шлюбу шляхом підтвердження такого припинення через органи РАГСу або за ухвалою (рішенням) суду, що має наслідками для кожного з подружжя набуття свободи на укладення повторного шлюбу, розділу спільного сумісного майна, яке було придбано за час шлюбу, призначення аліментів на виховання та утримання неповнолітніх дітей, призначення опіки, визначення місця проживання дітей, тощо» [92].

2.2. Підстави та порядок припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС

Шлюб є особливою соціально-правовою цінністю, проте його припинення (розірвання) має негативні наслідки, призводить до припинення подружніх правовідносин. Водночас саме розірвання шлюбу як підстава припинення правовідносин подружжя не отримало однозначного тлумачення в сімейно-правовій доктрині.

Питання правового осмислення форм та засобів захисту при припиненні правовідносин подружжя та визначення розірвання шлюбу за правовою природою як способу захисту шлюбно-сімейних прав із соціально-етичних, сімейно-ціннісних та правових позицій набувають особливої актуальності в умовах непростой демографічної ситуації та глибокої затяжної кризи сім'ї подружніх відносин, що складаються в сучасній Україні.

Одним із важливих питань правових систем сімейного права зарубіжних країн та України визначається правове регулювання сімейних правовідносин, особливо в частині укладення та припинення шлюбу. Шлюбні правовідносини є одними з основних рушійних сил становлення та розвитку суспільства. Такої позиції дотримуються більшість науковців, які проводять дослідження в галузі сімейного права. Розірвання шлюбу призводить до його фактичного припинення, а отже й до припинення прав і обов'язків подружжя.

Однією з основних підстав припинення шлюбних відносин подружжя у правовій системі зарубіжних країн є настання смерті одного з подружжя. Разом з тим, розірвання шлюбу за життя подружжя, тобто припинення шлюбних відносин подружжя за їх бажанням, здійснюється шляхом розлучення у відповідності та в порядку до положень законодавчих актів країн, де відбувається розірвання шлюбних відносин.

Для врегулювання спорів, що виникають у процесі розірвання шлюбу зарубіжними країнами активно застосовуються процедури медіації [89; 93].

У цій ситуації допомогу посередника або посередників здатна згладити гострі протиріччя між подружжям (колишнім подружжям), виробити оптимальну модель врегулювання взаємних претензій. У вирішенні сімейних конфліктів за допомогою посередництва, останньому віддається перевага перед судовим вирішенням спору.

Захист сім'ї та шлюбу має основне конституційне значення. Внаслідок розірвання шлюбу сім'я розпадається, припиняються подружні правовідносини, але це може бути єдиний можливий та доцільний спосіб для захисту прав подружжя та інших членів сім'ї. Розірвання шлюбу як сімейної цінності за пріоритетом спрямоване на захист прав подружжя та ціннісних орієнтирів, що склалися у сімейно-шлюбних відносинах.

Сім'ю вважають основою суспільства, саме тому без сім'ї неможливе існування як самого суспільства, так і держави. Сім'я є унікальним соціально-правовим інститутом.

До теперішнього часу сім'я є найбільш стійким соціальним утворенням, змінюються форми сім'ї, що виконуються її функції, але сама сім'я як унікальний соціальний інститут зберігається. Необхідність зміцнення сім'ї виступає основним принципом сімейного законодавства України (частина друга статті 1 СК України) [149].

На жаль, сучасні показники співвідношення шлюбів та розлучень в Україні, свідчить про нестабільність шлюбних відносин: розлученнями закінчуються в середньому 50% шлюбів.

Розірвання шлюбу подружжям, як правило, припиняє сімейні відносини, породжує майнові, перш за все житлові проблеми, проблеми здійснення батьківських прав батьків, які проживають окремо від дитини, обмежує право дитини жити і виховуватися в сім'ї своїх батьків і багато інших, які свідчать про кризу, пережитому сучасної українською родиною.

Законодавство як України так і зарубіжних країн допускає припинення шлюбу, переважно, у судовому порядку за наявності визначених підстав.

Шлюб вже не представляє для чоловіка і жінки ні соціальну, ні правову значимість. За даними соціологічних досліджень, все більше число чоловіків і жінок вважають за краще не реєструвати свої відносини.

У даний час найбільш поширеними підставами для початку процедури припинення шлюбу є такі: зловживання чоловіком спиртними або наркотичними речовинами, подружня зрада або наявність другої сім'ї, неможливість дітонародження, фінансова неспроможність, грубе поводження, смерть одного з подружжя, сімейні відносини на відстані тощо.

У країнах ЄС припинення шлюбу, тобто розлучення, може бути дозволено на тій підставі, що шлюб повністю і безповоротно розпався. Докази щодо цього доводяться в суді. Суд може постановити вилучення необхідних доказів і з власної ініціативи. Остаточне та спільне волевиявлення подружжя (їхня взаємна згода) на припинення шлюбу, зроблене без неналежного впливу, свідчить про повний і безповоротний розпад їхнього шлюбу. Можна встановити, що шлюб повністю й безповоротно розпався, особливо якщо подружжя більше не живе разом як пара, і – виходячи з процесу, що призвів до розлучення пари, і тривалості, протягом якої вони жили окремо, їх возз'єднання є малоймовірним.

Спільне остаточне волевиявлення подружжя про припинення шлюбу, зроблене без неналежного впливу, вважається достатнім доказом припинення шлюбу. Таким чином, у разі такої спільної заяви немає потреби в детальному розгляді вищезазначених причин, що призводять до розлучення.

Рішення подружжя може вважатися остаточним, якщо вони дійшли згоди щодо здійснення батьківських обов'язків щодо спільних дітей, підтримання зв'язків між відсутнім батьком і дитиною, аліментів, користування сімейним житлом та, за вимогою, аліментів для подружжя (їх угода повинна бути затверджена судом). Якщо подружжя домовилося про спільне здійснення батьківських обов'язків, вони не зобов'язані погоджувати умови спілкування з дитиною. Однак вони мають визначити місце

проживання дитини. Як наслідок, обсяг питань, які мають узгодити подружжя, яке розлучається за взаємною згодою, залежить від того, чи вирішать вони виконувати спільну батьківську відповідальність чи ні.

Шлюб припиняється розлученням подружжя. У разі розірвання шлюбу право на опіку та утримання спільної дитини, спілкування між батьками та дитиною, аліменти на будь-кого з подружжя, користування сімейним житлом і, у разі спільної батьківської відповідальності, місце проживання дитини регулюється шляхом судового врегулювання, якщо сторони можуть дійти згоди з дотриманням вимог закону, або, за відсутності згоди між подружжям, за рішенням суду. Для розірвання шлюбу в суді подружжю не потрібно домовлятися про поділ спільного майна подружжя.

Частою причиною розлучень залишаються такі соціальні патології, як алкоголізм і наркозалежність одного з подружжя. У Європі відзначений найвищий у світі рівень споживання алкоголю на душу населення. Алкоголь, особливо вина і пиво, вживає практично все доросле населення. Проте, відношення до алкоголізму в суспільстві однозначно негативне.

Що стосується наркозалежності, то ця загроза – одна з найбільш гострих в Європі. За даними директора Департаменту секретаріату по транснаціональним загрозам Організації з безпеки і співпраці в Європі, більше 15 мільйонів чоловік в Європі приймають наркотики. За даними соціологів, в одній тільки Великобританії, наркотики використовує кожен 12-й чоловік у віці від 15 до 24 років (в тому числі психоактивні речовини, які не заборонені законом). А багато наркотичні речовини можна на законних підставах придбати через інтернет і в аптечних мережах.

Зросло число розлучень через появу в одного з подружжя одностатевого сексуального партнера. До гомосексуальних зв'язків своєї другої половинки особливо нетерпимі жінки. Вони частіше за чоловіків розривають свій шлюб з цієї причини.

Задоволеними такою ситуацією виявляються тільки бісексуальні

пари, які просто урізноманітнюють своє сексуальне життя, вводячи в неї когось ще.

Серед нових причин розлучень, що з'явилися в Європі в останнє десятиліття, соціологи відзначають скарги на комп'ютерну залежність і відсутність з цієї причини будь-якого уваги до партнера.

Якщо розглядати Європу в цілому, в ній відсоток розлучень по відношенню до числа укладених шлюбів щорічно збільшується, але все ж залишається трохи нижче, ніж в США. Звичайно, в Європі ситуація з розлученнями сильно відрізняється від країни до країни. Наприклад, у Бельгії, Чехії та Швеції відсоток розлучень в останні роки дуже високий: розлученням закінчується більше половини укладених шлюбів.

Отже, в Україні, порівняно з іншими країнами ЄС та США, ситуація щодо розірвання шлюбів у порівнянні з укладенням шлюбів є ліпшою аніж у зарубіжних країнах, однак тим не менш і в Україні більша половина населення віддають перевагу відносинам схожим на шлюбні без реєстрації шлюбу.

За загальними концепціями в науковій літературі передбачається «при припинення шлюбних відносин припинення й обов'язків та прав подружжя» [131]. У законодавстві багатьох зарубіжних країн визначено, що однією з основних підстав припинення шлюбних відносин між подружжям є смерть одного з подружжя. У цьому випадку «усі шлюбні відносини припиняються автоматично, а отже в подальшому один з подружжя набуває право на укладення нового шлюбу з урахуванням положень сімейного права тієї країни, де укладався шлюб та громадянами якої були чоловік та дружина (то як, наприклад термін укладання нового шлюбу)» [177; 193]. Разом з тим, визначається, що шлюбні відносини можуть бути припинені й у разі визнання одного з подружжя (чоловіка або дружини) померлим.

В інших випадках не пов'язаних із смертю одного з подружжя, шлюб може бути припинений шляхом розлучення у відповідності до норм

діючого в країні сімейного законодавства, тобто з дотриманням певних процедур розлучення. Якщо звернутись до ретроспективного аналізу стародавнього світу, наприклад стародавнього Риму, то в той час припинення шлюбу шляхом розлучення розглядалося «в якості цивільно-правової угоди між подружжям, що не вимагало спеціальної процедури» [88; 161]. При цьому, у країнах, де на засадах римського приватного права формувалась така правова система, як романо-германська, погляди на припинення шлюбних відносин шляхом розлучення, тобто розірвання шлюбу, суттєво відрізнялися. В основному, це було пов'язано з дотриманням у більшості країн Європи католицького віросповідання, тобто дотримання положень католицького права, відповідно до канонів якого припинення шлюбу шляхом розлучення було та й на сьогодні є неприпустимим. Припинення шлюбу за життя подружжя, за католицьким правом, може бути реалізовано лише за відповідним рішенням церковних органів. У сучасності, припинення шлюбних відносин, а отже розпад сім'ї, для суспільства вкрай небажано, тому держави й досі вживають заходів щодо контролю процесу розлучення.

Сімейне законодавство більшості країн «допускають припинення шлюбних правовідносин шляхом розірвання шлюбу, у судовому порядку при наявності визначених підстав: безнадійний розпад сім'ї; винна поведінка одного з подружжя; тощо» [61]. Водночас, припинення шлюбу допускається при наявності взаємної згоди подружжя, що не порушує істотних інтересів подружжя чи неповнолітніх дітей. Звідси, звертається увага на договірну теорію шлюбу, на якій ґрунтується розлучення за взаємною згодою.

Припинення шлюбних відносин шляхом розлучення за взаємною згодою подружжя, в окремих зарубіжних країнах поділяють на «розлучення – угоду» та «розлучення – примирення».

Так, «розлучення – угода» передбачає ініціативу обох з подружжя, які можуть звернутись не раніше ніж через пів року після реєстрації

шлюбу до суду, який надає обом з подружжя термін для примирення. Якщо по закінченню, встановленого судом терміну для примирення, подружжя підтверджує свою заяву про припинення шлюбних відносин, суд приймає рішення щодо припинення (розірвання) шлюбу, а в разі, якщо підтвердження такої заяви від подружжя не надходить, то вона втрачає силу. Водночас, у випадку, якщо суд, на підставі отриманих матеріалів справи, доходить висновку про те, що внаслідок припинення шлюбу, постраждають інтереси одного з подружжя або інтереси неповнолітніх дітей, суд має право відмовити у припиненні шлюбу, тобто в розлученні.

У випадку «розлучення-примирення», заява подається одним з подружжя, коли інший з подружжя не заперечує й примиряється з таким рішенням. У своїй заяві один з подружжя зазначає причини неможливості продовження шлюбних правовідносин (сімейного життя), а інший з подружжя визнає наявність таких причин і дає згоду на припинення шлюбу. Крім того, до заяви про припинення шлюбу, додається проєкт угоди між подружжям «про врегулювання майнових відносин, умови утримання та виховання дітей, виплати певних компенсацій тощо».

Припинення шлюбу, пов'язаного з фактичним припиненням спільного сімейного життя, законодавство дозволяє у випадках, якщо подружжя протягом тривалого часу проживають окремо один від одного, або якщо один з подружжя протягом тривалого часу мав захворювання, яке унеможливило відновлення подружнього життя.

Припинення шлюбу, пов'язане з винною поведінкою одного з подружжя, тобто, якщо один з подружжя вчинив злочин або подружню зраду, то в такому випадку, той з подружжя, який є винним буде зобов'язаний сплатити іншому з подружжя, тобто постраждалому, компенсацію за спричинення майнової та моральної шкоди, спричинену припиненням шлюбу та протиправними діями винного з подружжя.

Випадки, в яких шлюб може бути припинено, детально описані в сімейному праві більшості країн ЄС. Загальні рамки інституту шлюбу викладені в частині Цивільного права, присвяченій сімейному праву.

Наприклад, у Латвії шлюб може бути припинений тільки судом або нотаріусом. Суд може припинити шлюб за заявою одного або обох з подружжя. Нотаріус може припинити шлюб: у разі досягнення подружжям згоди щодо припинення шлюбу, відсутності в них спільних неповнолітніх дітей чи спільного майна; у разі наявності спільної неповнолітньої дитини чи спільного майна, у випадку укладення подружжям письмового договору про опіку над спільною неповнолітньою дитиною, права спілкування, утримання дитини, поділ спільного майна.

Таким чином, однією з обов'язкових умов такого припинення шлюбу є домовленість подружжя про встановлення опіки над дитиною, народженою в шлюбі, про засоби її утримання та про поділ спільного майна.

Якщо шлюб має бути припинений судом, суд повинен констатувати, що шлюб розпався. Шлюб вважається таким, що розпався, якщо подружжя не проживає спільно і не можна розраховувати на відновлення спільного проживання.

Таким чином, однією з обов'язкових умов такого припинення шлюбу є домовленість подружжя про встановлення опіки над дитиною, народженою в шлюбі, про засоби її утримання та про поділ спільного майна. Якщо подружжя не досягли згоди, ці позови повинні бути вирішені в суді одночасно з позовом про припинення шлюбу.

Шлюб може бути припинений, якщо він розірвався й подружжя досягли згоди про розірвання шлюбу, про що нотаріусу надійшла спільна заява, підписана обома з подружжя. У разі наявності в подружжя спільної неповнолітньої дитини або спільного майна до заяви додається письмовий договір про встановлення опіки та піклування над спільною

неповнолітньою дитиною, права на спілкування, утримання дитини та поділ спільного майна.

Шлюб може бути розірвано судом у випадках, якщо подружжя не досягло згоди щодо розірвання шлюбу й дотримано одну з таких умов: подружжя проживає окремо більше року; подружжя проживає окремо, спільне господарство відсутнє і один із подружжя рішуче не відновлює спільне господарство, заперечуючи таким чином можливість спільного проживання подружжя. Спільне господарство може бути відсутнім, навіть якщо подружжя проживає у спільній власності.

Якщо подружжя проживає окремо менше року, суд може припинити шлюб лише в разі: причиною припинення шлюбу є фізичне, сексуальне, психологічне чи економічне насильство з боку одного з подружжя того з подружжя, яке вимагає розірвання шлюбу, або щодо іншої його дитини, або щодо спільної дитини подружжя; згода одного з подружжя на заяву другого про розірвання шлюбу; один із подружжя почав спільне проживання з іншою особою, і в цьому партнерстві народилася або очікується дитина.

Якщо подружжя проживає окремо менше року, один із подружжя подає заяву про розірвання шлюбу з підстав, відмінних від трьох перерахованих вище, а другий з подружжя не дає згоди на розірвання шлюбу, суд не може розірвати шлюб і повинен відкласти розгляд справи з метою можливого примирення подружжя.

Якщо подружжя проживає окремо менше року, нотаріус може припинити (розірвати) шлюб лише за умови, що обоє з подружжя згодні на розірвання шлюбу та подали до нотаріуса заяву про розірвання шлюбу в порядку, встановленому Законом.

Якщо за щойно описаних обставин суд вважає, що шлюб ще можна зберегти, шлюботорозлучний процес може бути відкладено на термін до шести місяців з метою можливого примирення подружжя.

Якщо до того, як вони прожили окремо протягом трьох років, один із подружжя подає заяву про розірвання шлюбу з підстав, відмінних від трьох, перелічених вище, суд не може розірвати шлюб раніше встановленого законом трирічного терміну роздільного проживання та повинен відкласти розгляд справи, справу з метою можливого примирення подружжя.

Якщо подружжя проживає окремо менше трьох років, нотаріус може розірвати шлюб лише за умови згоди обох з подружжя на розірвання шлюбу та подання до нотаріуса заяви про розірвання шлюбу в порядку, встановленому Законом.

Суд не може припинити шлюб, навіть якщо він розірвався, якщо і в тій мірі, в якій збереження шлюбу є необхідним у виняткових обставинах в інтересах спільної неповнолітньої дитини подружжя.

В Англії припинення шлюбу можливе за підстав: «якщо шлюб визнано безнадійним, тобто, якщо мала місце подружня зрада, або якщо поведінка одного з подружжя завдала іншому фізичної чи моральної шкоди та виключає можливість подальшого спільного проживання, або якщо відповідачем залишено сім'ю на строк не менше 2-х років і він не заперечує проти розлучення за бездоганної поведінки іншої сторони (позивача)» [64].

У сімейному праві Франції існує інститут сепарації, який передбачає умовне, безстрокове призупинення судом шлюбних відносин й отримання дозволу на роздільне проживання кожного з подружжя. Тобто, подружжя, яке вирішило припинити шлюбні відносини, однак, ще не зовсім впевненні в обґрунтованості свого рішення та в сенсі подання на припинення шлюбу, тобто розлучення, може юридично оформити своє роздільне проживання без припинення зареєстрованого шлюбу, при цьому без права укласти новий шлюб, оскільки передбачається, що, можливо, подружжя здійснить примирення з метою збереження сім'ї. При цьому, для такого подружжя настають певні наслідки: «припиняються обов'язки спільного проживання;

не виникає режим спільності майна, яке буде набуте подружжям у період сепарації, тобто роздільного проживання; тощо. Разом з тим, у рішенні суду врегульовуються питання майна й виховання дітей, так як обидва з подружжя мають рівні права та обов'язки щодо утримання та виховання дітей» [116].

Законодавство європейських держав, як правило, не визнає дійсність «приватних розлучень всередині країни» («розлучення по угоді», розлучення «талак» за ісламським правом, «репудіація» – спрощене розлучення за «вказівкою» чоловіка). Визнання таких розлучень можливо у виняткових випадках: «Припинення шлюбу, здійснене за кордоном шляхом тільки односторонньої заяви чоловіка, не зізнається, за винятком: а) розірвання шлюбу в такій формі відповідає особистим законом чоловіка; б) розірвання дійсно в місці, де воно було здійснено ; с) є очевидним, що дружина прямо вираженим або імовірною чином погодилася з розірванням або не заперечувала проти нього» (стаття 58 кн. 10 ЦК Нідерландів).

Аналогічної позиції дотримується законодавець Бельгії. Іноземний акт, який свідчить про бажання чоловіка розірвати шлюб, не може бути визнаний у Бельгії, якщо дружина не має такого ж права. Такий акт може бути визнаний у Бельгії, якщо буде встановлено, що: «цей акт був затверджений у суді держави, де він був виданий; жоден з подружжя на момент затвердження розірвання шлюбу не був громадянином країни, яка не визнає такий спосіб розірвання шлюбу; жоден з подружжя на момент затвердження розірвання шлюбу не мав постійного місця проживання на території країни, яка не визнає такої спосіб розірвання шлюбу; дружина дала згоду на розірвання шлюбу без жодного примусу». Всі перераховані умови повинні мати місце в сукупності (стаття 57 Кодексу МПП).

Англо-американське право виходить з того, що в питаннях про припинення шлюбу необхідно визначити підслідність справи, тобто або справи про припинення (розірвання) шлюбу будуть розглядатись англійським судом або американським судом. Якщо питання про

підслідність вирішені, тим самим вирішено й колізійні питання та застосовується право країни суду. Питання про юрисдикцію розгляду справ про припинення шлюбу вирішуються, в основному, за ознаками місця проживання подружжя. В Англії до 1973 року (єдиною умовою вибору компетентної юрисдикції було загальне місце проживання подружжя, який збігався з правом країни суду).

Угорський суд під час розгляду справ про припинення шлюбу застосовує іноземне право, однак при цьому: «шлюб може бути розірваний і в тому випадку, якщо іноземне право виключає можливість розірвання шлюбу або якщо з іноземного права недостатньо умов для розірвання, але вони є відповідно до угорським правом; питання про повне й безповоротній розладі подружнього життя розглядається, навіть якщо в іноземному праві встановлені безумовні причини для розірвання шлюбу; розірвання шлюбу не може ґрунтуватися на винності» [67].

Як правило, національний законодавець у принципі залишає за собою право не враховувати «особливі» вимоги іноземного права, що пред'являються до розірвання шлюбу: «якщо право громадянства обох подружжя ... вимагає дотримання спеціальних умов для розірвання шлюбу, шлюб повинен розриватися згідно законам республіки Литва, якщо один з подружжя має литовське громадянство чи постійне місце проживання в республіці Литва» (стаття 1.29 ГК Литви). Якщо іноземне право спільного громадянства подружжя забороняє розірвання шлюбу або підкоряє його надмірно суворих умов, застосовується швейцарське право (якщо один з подружжя має крім іноземного ще і швейцарське громадянство або проживає у Швейцарії не менше двох років) (стаття 61.3 Закону про МПП Швейцарії).

У мусульманських країнах розрізняють поняття «розлучення», «розірвання шлюбу» і «розлучення подружжя». У всіх випадках чільним є особистий закон чоловіка. Припинення шлюбу можливе тільки за ініціативи чоловіка. У цьому випадку, колізійне регулювання побудовано відповідно до правила: «наслідки шлюбу, включаючи ті, які стосуються

майна, підкоряються закону громадянства чоловіка на момент укладення шлюбу, а припинення шлюбу здійснюється за законом громадянства чоловіка на момент подання позовної заяви» (стаття 13 ЦК Єгипту). В окремих державах передбачено спеціальне колізійне регулювання припинення шлюбу «одностороння позасудова заява чоловіка про розлучення» (стаття 13.2 Закону ОАЕ).

Однак і в законодавстві мусульманських країн відображено сучасні тенденції розширення автономії волі сторін з питань шлюбно-сімейних відносин: «У суді при врегулюванні питань шлюбу, розлучення, припинення шлюбу, сплати аліментів за згодою сторін застосовується єменський закон» (стаття 26 ЦК Ємену).

У більшості країн визнаються рішення про припинення шлюбу, прийняті іноземними органами, у випадку, якщо вони прийняті компетентними іноземними судовими органами, іншими словами: «винесені або визнаються в державі місця проживання, місця звичайного перебування або громадянства одного з подружжя» (стаття 65.1 Закону про МПП Швейцарії). Однак ця вимога не є імперативною: «Розірвання шлюбу або розлучення, отримана за кордоном, визнається в Нідерландах, якщо є очевидним, що інша сторона в іноземному розгляді прямо вираженим або імовірною чином погодилася з розірванням або розлученням або згодом не заперечувала проти нього» (стаття 57 кн. 10 ЦК Нідерландів).

Тенденція розширення автономії волі виявляється і в шлюбно-сімейних відносинах (стаття 55 Кодексу МПП Бельгії). Подружжя має право вибрати право, що буде регулювати розірвання шлюбу або роздільне проживання подружжя. Однак автономія волі обмежена – це може бути або право держави, громадянами якої є обоє з подружжя на момент подачі позову, або право Бельгії. Вибір права повинен бути явно виражений при їх першій появі в суді. Застосування обраного права виключається, якщо це право не знає інституту розірвання шлюбу. У цьому випадку

застосовується право, визначене згідно загальними колізійними критеріями розірвання шлюбу.

На універсальному міжнародному рівні питання припинення шлюбу врегульовані у положеннях Гаазької конвенції «Про визнання розлучення і судового розлучення подружжя».

Багатоаспектність і міжгалузевий характер правовідносин, що виникають між подружжям, які розривають шлюб, передбачають необхідність осмислення захисту подружніх прав, правової природи, форм і засобів захисту, порядку реалізації прав подружжя при припиненні (розірванні) шлюбу. Як правило, розірвання шлюбу в добровільному чи судовому порядку спеціально не супроводжується захистом прав подружжя та інших членів сім'ї.

Захисні механізми подружніх правовідносин реалізуються лише у випадках, якщо заявлені відповідні вимоги про розподіл спільного майна подружжя, про визначення місця проживання дитини, порядок її виховання, вимоги про надання утримання та інші. Проте саме припинення подружніх правовідносин шляхом розірвання шлюбу за своєю правовою природою є способом захисту прав подружжя. Захист прав подружжя під час розірвання шлюбу може бути реалізована в двох формах: адміністративної та судової. При цьому можливе застосування таких спеціальних сімейно-правових засобів захисту прав подружжя, яке розриває шлюб, як фактичне припинення шлюбно-сімейних правовідносин та медіація.

У законодавстві не визначено можливі варіанти врегулювання та вирішення багатьох проблем, що виявляються при припиненні подружніх правовідносин, у тому числі щодо порядку розірвання шлюбу, реалізації захисних механізмів, можливості застосування при цьому різних способів та засобів захисту, посередницьких примирних процедур, медіації, самозахисту. Особливо в сімейному законодавстві не регламентовані відносини за так званих фіктивних розлучень, які нерідко реалізуються в

сімейно-правовій дійсності. За даними спірним питанням майже відсутня правозастосовна судова практика, що, безумовно, негативно позначається на реалізації форм засобів захисту прав подружжя, яке розриває шлюб.

Надається необхідним ширше застосування в разі припинення правовідносин подружжя шляхом розірвання шлюбу процедури медіації як спеціального засобу врегулювання суперечок під час реалізації основних форм захисту прав подружжя: добровільному чи судовому порядку. Вважаємо, що її слід охарактеризувати як особливу сімейно-правову посередницьку процедуру, від ефективного застосування якої залежить збереження сім'ї, що ґрунтується на шлюбі, захист прав подружжя та інших членів сім'ї. Якщо все ж таки подальше існування подружніх відносин не є можливим, медіативні процедури, покликані цивілізованим способом врегулювати наявний подружній конфлікт, захистити права та інтереси його учасників.

Під час обговорення питань медіації при вирішенні спорів, які виникають між подружжям при розірванні шлюбу в країнах ЄС було прийнято рішення про створення мультифункціональних судів, які оцінюють справу й спільно із сторонами (подружжям), виробляють тактику вирішення спорів за допомогою консультації, медіації тощо [89; 93].

Процедури медіації активно застосовуються для врегулювання спорів, що виникають у процесі розірвання шлюбу. У цій ситуації допомогу посередника або посередників здатна згладити гострі протиріччя між подружжям (колишнім подружжям), виробити оптимальну модель врегулювання взаємних претензій. У вирішенні сімейних конфліктів за допомогою посередництва, останньому віддається перевага перед судовим вирішенням спору.

Діяльність щодо пом'якшення взаємної неприязні подружжя малоефективна в силу особливої природи сімейних відносин. У тих же випадках, коли взаємна неприязнь колишнього подружжя незначна, і вони готові вести переговори про подальший розподіл майна, аліментних

зобов'язаннях і правах по відношенню до дітей, медіатор може зіграти ключову роль у пом'якшенні наслідків розлучення.

Серед європейських країн багату традицію в сфері медіації мають Нідерланди. Основними характеристиками правового регулювання тут є орієнтованість на досягнення консенсусу, демократичність, стимулювання застосування неформальних процедур, несостязательность, прихильність концепції «м'якого права» [180].

Такий підхід передбачає існування цілого ряду концепцій, рекомендацій, методичних актів, що не мають статусу закону і не потребують беззаперечного дотримання. У цьому випадку законодавець не встановлює для сторін правовідносини жорстких правових рамок, але лише направляє їх поведінку в бажану сторону.

Інших позицій дотримується французьке законодавство. Процедури медіації регулюються в рамках чинного Цивільного процесуального кодексу.

Важливу роль посередництво грає в скандинавських країнах, а також в Іспанії, Італії, Бельгії.

У Німеччині сімейна медіація вважається затребуваною процедурою примирення. Чинним законодавством передбачена діяльність медіаторів, що займаються приватною практикою. У вирішенні спорів, пов'язаних з вихованням неповнолітніх дітей при розірванні шлюбу, можуть брати участь державні службовці департаментів у справах молоді [29].

Аналіз французького законодавства дозволяє зробити висновок, що «детально регламентована в законі досудова процедура розлучення (медіація) здатна не тільки «полегшити» процес розірвання шлюбу, але і «пом'якшити» його негативні наслідки як для самого подружжя яке розлучається, так і для суспільства в цілому» [180].

Також вважаємо, що заслуговує на увагу існування у Франції виключно судового порядку розірвання шлюбу, спрямованого на запобігання «необдуманих» розлучень.

Країни з традиційним укладом життя, які відчують сильний вплив

звичаєвого права, використовують історично сформовані соціальні інститути позасудового вирішення конфліктів між подружжям під час процесу розірвання шлюбу.

Австрійський Закон про медіацію прийнятий у 2003 році. За основу було взято законодавство про медіацію у кримінальних справах. До особливостей медіативної процедури в Австрії можна віднести «професійний характер діяльності посередника, пріоритет судової медіації перед досудовою, переривання строків позовної давності при зверненні до медіатора» [29].

В Австрії діє Консультативна рада, яка об'єднує державних медіаторів. Як правило, у врегулюванні сімейно-правових спорів беруть участь два медіатора: психолог і юрист.

Відповідно до Закону про шлюб, Фінляндії медіація є пріоритетним засобом вирішення сімейно-правових спорів (стаття 20).

Фахівці з сімейної медіації – це державні службовці або приватно-практикуючі особи. Діяльність приватно-практикуючих сімейних медіаторів підлягає обов'язковому ліцензуванню. Як і в розглянутих раніше зарубіжних правопорядках, у Фінляндії медіатор при вирішенні конфлікту зобов'язаний, перш за все, враховувати інтереси неповнолітніх дітей.

Відповідно до Закону про сім'ю (1996 рік) у Великобританії суперечки сімейно-правового характеру попередньо вирішуються в обов'язковому порядку медіатором, що мають державну акредитацію.

В Австралії з 2007 року звернення до акредитованих медіаторів обов'язково зі спорів про виховання дітей після розлучення батьків.

Досягнута подружжям, яке розлучається, угода подається на затвердження суду, який проводить процес розірвання шлюбу.

Різні правові інститути проходили свій унікальний шлях становлення медіації виходячи з власних правових традицій і соціально-правових інститутів. Посередництво могло розвиватися як під контролем державних органів, так і в середовищі професійних юристів. У тих випадках, коли

медіація реалізовувалася державними органами, також можливо було кілька основних варіантів: судова медіація і медіація, що проводиться спеціалізованим державним органом (міністерством, агентством або службою).

Вважаємо, що введення інституту обов'язкової сімейної медіації, відомого ряду країн ЄС, дозволить у деяких випадках зберегти шлюб, а в інших сприятиме «згладжуванню» негативних наслідків розпаду сім'ї як майнового характеру, так і інших, пов'язаних з вихованням та утриманням неповнолітніх дітей [89; 91; 93].

Ще однією з підстав розірвання (припинення) шлюбу в сьогоденні є припинення шлюбу у зв'язку із зміною статі одним з подружжя.

Регулювання питання про результати зміни статі в контексті шлюбу відноситься більшою мірою, навіть якщо не повністю, до сфери дії розсуду держав. На сьогоднішній день відзначається, що в Європі поки не склалося будь-якого консенсусу з питання про дозвіл одностатевих шлюбів і консенсусу в Україні і в окремих державах, де не дозволили одностатеві шлюби, і в тому, як бути з визнанням статі в разі наявного шлюбу. У більшості держав немає будь-якого чинного законодавства про визнання статі.

Зважаючи на відсутність консенсусу і, з огляду на що стоять делікатні моральні і етичні питання, органами ЄС надана державам свобода розсуду в широких межах як у рішенні визнавати чи не визнавати законодавство, що стосується правового визнання нової статі тим, хто зробив собі операцію зі зміни статі, так і прийняти правила для досягнення балансу між конкуруючими публічними й приватними інтересами.

У разі, якщо держава приймає рішення про визнання зміни статі осіб, які перебувають у шлюбі, то його завдання полягає в тому, щоб уніфікувати різноманітні практики, які застосовуються в різних державах, і встановити узгоджені вимоги для юридичного визнання нової статі. Якщо

згоду одного з подружжя отримано, забезпечується як юридичне визнання нової статі, так і юридичний захист відносин.

Так, наприклад, згідно із законодавством більшості країн ЄС, як і за законодавством України, шлюб дозволений тільки між особами протилежної статі [149], тобто між чоловіком і жінкою. Однак, хоча одностатевим парам заборонено вступати в шлюб, вони можуть укласти контракт про створення цивільного партнерства.

З цього приводу можна розглянути наступний приклад. При народженні особа була чоловіком і вступила в шлюб з жінкою. Згодом у подружжя народилась дитина. Через декілька років чоловік зробив операцію зі зміни статі. Незважаючи на те, що він змінив своє ім'я, він не міг зробити зміни посвідчення особи на жіночу, поки його дружина не погодиться на перетворення їх шлюбу в цивільне партнерство, або поки пара не розлучиться. Вказане подружжя хотіли залишитися в шлюбі, оскільки розлучення суперечило їх релігійними переконаннями, і вони вважали, що цивільне партнерство не дає такої ж безпеки для них і для їх дитини, як шлюб. У своїй скарзі до Європейського суду заявниця (чоловік, що змінив стать), вказала серед іншого – з посиланням на статтю 8 Конвенції – що її право на особисте й сімейне життя було порушено, оскільки повне визнання її нової статі було поставлено в залежність від перетворення її шлюбу в цивільне партнерство.

У Постанові від 13 листопада 2012 року [78] палата Європейського суду одноголосно вирішила, що у справі не було допущено порушень вимог статті 8 Конвенції [47] та вимог статті 14 у взаємозв'язку зі статтею 8 Конвенції. Було встановлено, що законодавство держави надає заявниці три варіанти вибору. Залишаючи осторонь варіанти підтримки статус-кво або розлучення, скарга заявниці була головним чином спрямована на можливість перетворення шлюбу в цивільне партнерство за згодою подружжя. Європейський суд встановив, що, оскільки перетворення шлюбу в цивільне партнерство є автоматичним у правовій системі

Фінляндії, згода чоловіка на реєстрацію зміни статі є елементарною вимогою, спрямованою на те, щоб захистити кожного з подружжя від одноосібних рішень, прийнятих іншим з подружжя.

Більш того, подружжя не втратять інших своїх прав, якщо їх шлюб буде перетворений у зареєстроване цивільне партнерство. Таким чином, наприклад, для цілей оцінки пенсійних прав тривалість відносин розраховується з моменту вступу в шлюб, але не з дати його перетворення в цивільне партнерство.

Звертаючись до сімейних аспектів справи, Європейський суд зазначив, що цивільне партнерство не вплине на батьківство дитини заявниці, оскільки воно вже було законно встановлено під час шлюбу. У той же час, зміна статі не матиме і юридичних наслідків для відповідальності по догляду за дитиною, його утримання чи вихованню, оскільки така відповідальність ґрунтується на батьківському статусі незалежно від статі або форми співжиття [48; 100]. Отже, перетворення шлюбу в цивільне партнерство не позначиться на сімейному житті «подружжя».

Хоча шкода, що заявниця щодня відчувала незручності від неправильного номера, що посвідчує особу, у неї була справжня можливість зміни ситуації, у будь-який момент перетворивши її шлюб у зареєстроване співжиття за згодою її чоловік і жінка. На думку Європейського суду, не було непропорційним вимагати такого перетворення як попередню умову юридичного визнання придбаного статі, оскільки це забезпечувало юридичний захист одностатевих пар, майже так само, як забезпечує шлюб.

Невеликі відмінності між цими двома юридичними концепціями не робить фінську систему в неадекватну з точки зору позитивних зобов'язань держави. Ця система, в цілому, не є непропорційною у своїх наслідках для заявниці, і в справі встановлено справедливий баланс між конкуруючими інтересами сторін [101].

Ще дві справи становлять інтерес у даному контексті (Рішення Європейського суду у справі «Перрі проти Сполученого Королівства» [78]. і Рішення у справі «R. і F. проти Сполученого Королівства» [78].

В обох випадках заявниками була подружня пара, що складалася з жінки і постхірургічного транссексуала, який змінив чоловічу стать на жіночу. Заявники скаржилися, посилаючись на статтю 12 Конвенції [47], на те, що вони повинні були розірвати свій шлюб у разі, якщо другий заявник бажав отримати повне правове визнання зміни статі. ЄСПЛ відхилив дану скаргу як явно необґрунтовану. ЄСПЛ зазначив, що внутрішньодержавне законодавство передбачає шлюби тільки між особами протилежної статі незалежно від того, чи був такий підлогу від народження або отриманий внаслідок процедури зі зміни статі, в той час як одностатеві шлюби були заборонені.

Таким же чином, у статті 12 Конвенції закріплена традиційна концепція шлюбу як союзу між чоловіком і жінкою. ЄСПЛ визнав, що в ряді Договірних Держав одруження поширювалася на одностатевих партнерів, але продовжив стверджувати, що це відображало власне бачення державами ролі шлюбу в їх суспільствах, а не впливало з тлумачення основоположного права, як воно було сформульовано Державами учасницями в Конвенції 1950 року [47]. Європейський суд прийшов до висновку, що в межах свободи розсуду держави перебував питання про те, як регулювати наслідки зміни статі в уже існуючих шлюбах. Крім того, Європейський суд визнав, що, якщо заявники прийняли б рішення розлучитися, щоб дозволить партнеру, який змінив стать отримати повне визнання статевої приналежності, той факт, що заявники мали можливість укласти цивільне партнерство, сприяв пропорційності оскаржуваної форми визнання статевої приналежності.

Актуальною проблемою в період пандемії Covid-19 стало те, що багато шлюбних пар не витримали перевірки стосунків під час дотримання карантинних обмежень. Коронавірус акцентував увагу на давніх

проблемах подружжя, а стрес додав негативу до не найсприятливішої ситуації в країні, через що кількість розлучень зросла. Так, перебуваючи в так званій «самоізоляції», подружні пари в більшості випадків не витримували фізичного та психологічного навантаження, що призводило до непорозумінь між чоловіком та дружиною.

Сім'ї, в яких присутнє домашнє насильство, які не можуть проживати спільно в замкнутому просторі виявили бажання розірвати шлюб. Згідно зі статтею 106 СК України «подружжя, яке не має дітей, може здійснити припинення шлюбу шляхом подання заяви до органу державної реєстрації актів цивільного стану» [149]. Згідно зі статтею 109 СК України «подружжя, яке має дітей, має право подати заяву до суду із договором про те, з ким будуть проживати діти». У зв'язку із введенням обмежувальних заходів, прийнятих Постановою Кабінету Міністрів від 11 березня 2020 року № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [109], було створено вебпортал «Звернення у сфері державної реєстрації актів цивільного стану» (<https://dracs.minjust.gov.ua/>) [34]. На цьому порталі доступні такі послуги, як: подання заяв онлайн, запис на прийом без черги та кваліфікована допомога.

Для уникнення скупчень людей та економії часу можна зареєструвати заяву про розірвання шлюбу та призначити дату прийому в РАЦС на цьому сайті. Суди не припиняли роботи, до них можна звернутися в звичайному порядку, зокрема онлайн.

Не дивлячись на запровадження карантину в Україні, останній не вплинув суттєво на роботу органів державної влади, зокрема суди працювали у звичному режимі, при цьому з відповідною рекомендацією учасникам справи подавати заяви «Про розгляд справи за їх відсутності» або «Про відкладення розгляду справи». У подальшому, зважаючи на тривалість введення в дію карантинних заходів, урядами країн ЄС та

України було впроваджено забезпечення проведення судових засідань, розгляду справ у судах, в онлайн режимі за допомогою відеозв'язку, що значно полегшило ситуацію щодо проведення судових процесів, та узабезпечило можливість особам використовувати своє право на захист своїх прав та інтересів у суді [85].

Починаючи з 24 лютого 2022 року, коли війська країни агресора – РФ, здійснили повномасштабне вторгнення на територію України, більшість чоловіків встали на захист країни. Під введення по всій Україні воєнного стану, в результаті бойових дій, багато громадян України загинуло, потрапило до полону, або були злочинним шляхом переміщені на територію країни агресора.

Воєнний стан, введений в Україні у зв'язку із вторгненням 24 лютого 2022 року на територію України військових формувань країни агресора – Російської Федерації, не стало перешкодою для укладення та припинення шлюбу, оскільки шлюбні відносини базуються на добровільності. Тому попри воєнний стан в Україні право на укладення та припинення шлюбу не може бути обмежено, та діють ті ж правила і норми, які діяли й до 24 лютого 2022 року. Отже, в умовах війни в Україні молоді люди продовжують одружуватись та розлучатись. При цьому, держава у своїй діяльності має на меті забезпечити право осіб на шлюб та на розірвання шлюбу навіть в умовах воєнного стану, обмежень у діяльності судів, органів реєстрації актів цивільного стану тощо. У той же час, в Україні з'явилася низка нюансів та нововведень, що сприяють швидкому укладенню шлюбу, а також забезпеченню права на розірвання шлюбу, які можуть бути цікаві, зокрема, іноземним фахівцям. З огляду на це, важливо проаналізувати укладення та розірвання шлюбу в умовах воєнного стану в Україні, а також розглянути проблемні питання реалізації сімейних правовідносин у нових умовах.

Аналізуючи судову практику в Україні щодо розлучень, особливо в умовах воєнного стану, такі справи можна поділити на три категорії.

До першої категорії слід відносити справи, коли сімейні пари прийняли рішення про припинення шлюбу (розлучення) в умовах не пов'язаних з воєнним станом, тобто на таке рішення ведення бойових дій не вплинуло. Такі рішення приймаються на підставі, в основному, побутових питань. Кількість зазначених справ, рік у рік, майже не змінюється.

До другої категорії слід відносити розгляд справ про припинення шлюбних відносин (розлучення) з військовослужбовцями. У вказаних випадках, частіше, на прийняття рішення про розлучення впливає участь одного з подружжя, зокрема чоловіків, у бойових діях, тобто перебування їх на фронті.

Слід зазначити, що окремою категорією визнано справи про припинення шлюбу, в якому один з подружжя є військовослужбовцем, місцезнаходження якого невідоме (тобто вважається зниклим без вісті). Процес розгляду справ про припинення шлюбу в цьому випадку вважається складним, оскільки, щоб припинити шлюб з тим із подружжя – військовослужбовцем, який зник безвісти, спочатку в судовому порядку потрібно довести факт його загибелі.

До третьої категорії слід відносити розгляд справ про розлучення у зв'язку із виїздом, в якості біженців, жінок із дітьми за кордон.

Крім вищезазначеного, у Європі однією з основних причин розлучень, на які вказують вчені, є зростання добробуту населення, більш справедливий розподіл матеріальних благ між усіма верствами суспільства і швидкий розвиток системи державних допомог. Це, як не парадоксально, призвело до того, що в найбільш благополучних європейських державах кожен з подружжя відчуває себе захищеним і може впоратися з усіма труднощами самотужки, навіть при наявності дітей.

Тобто шлюб, як економічна опора, стає потрібен все меншій кількості людей, а ось родина, як союз люблячих людей, не завжди

працює, оскільки має альтернативу: величезна кількість пар живуть у цивільному союзі, не реєструючи стосунки офіційно.

Національне законодавство різних країн по-різному визначає процедуру розірвання шлюбу, що породжує правову невизначеність у осіб, які перебувають у транскордонних союзах, обмежує їх волю при укладанні угод. Все вищесказане створює ситуацію, при якій «сильніший з подружжя» (більш підготовлений морально або юридично, більш забезпечений тощо) використовує свою перевагу, наприклад, ініціюючи процедуру розірвання шлюбу. Наприклад, більш «сильніший» партнер може поспішати з процедурою розлучення в юрисдикції, яка застосовує закон, схвалює його або її.

Принципи, що стосуються розлучення, спрямовані на здійснення процедури розірвання шлюбу з урахуванням інтересів дітей і подружжя. Виходячи з аналізу даних принципів, можна зробити висновок про те, що розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя є більш прийнятним, ніж розлучення з ініціативи тільки одного з подружжя.

Таким чином, враховуючи викладене вище, вважається доцільним надати наступний загальний перелік підстав припинення шлюбу, з урахуванням сучасних реалій та зарубіжного й українського інститутів сім'ї, зокрема: «наявність соціальних патологій (зловживання спиртними або наркотичними речовинами, комп'ютерна залежність, інші залежності, які призводять до втрати уваги до партнера); зміна статевих вподобань (одностатеві стосунки); зміна статі; подружня зрада; наявність другої сім'ї; неможливість дітонародження; фінансова неспроможність; грубе поводження із сім'єю; безповоротний розпад шлюбу; безнадійний розпад сім'ї, або визнання шлюбу безнадійним; винна поведінка одного з подружжя (вчинення злочину, фізичне, сексуальне, психологічне чи економічне насильство, тощо); спільне волевиявлення подружжя (взаємна згода); смерть одного з подружжя; визнання судом одного з подружжя

померлим; порушення умов шлюбного договору; фактичне припинення спільного сімейного життя; тощо» [89; 93].

2.3. Поняття та класифікація правових наслідків припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС

У загальному розумінні, припинення шлюбу (розірвання) є юридичний факт, який припиняє сімейні правовідносини між подружжям, і тягне в себе виникнення нових правовідносин між колишнім подружжям.

Перш ніж розглянути правові наслідки припинення шлюбу, зазначимо, що ця процедура може бути реалізована двома способами: зверненням до органів РАЦСу та в судовому порядку. При припиненні (розірванні) шлюбу в органах РАЦСу, шлюб припиняється з дня винесення відповідної ухвали та видачі свідоцтва про розірвання шлюбу. Якщо ж припинення шлюбу відбувалося в судовому порядку, то шлюб вважається розірваним з дня набрання рішенням суду законної сили.

Незалежно від того, як було розірвано шлюб - в органах РАГС або суді - державна реєстрація припинення подружніх відносин спрямована на реалізацію охоронної функції, вона забезпечує захист прав та інтересів подружжя. Особливу роль при цьому відіграє момент припинення шлюбу, оскільки він служить відправною точкою зміни статусу подружжя й тягне за собою правові наслідки.

Можливі ситуації, коли подружжя офіційно перебуває у шлюбних відносинах, але при цьому проживає окремо. У такому разі не виникає жодних правових наслідків роздільного проживання до того часу, поки шлюб не буде офіційно розірваний.

Розірвання шлюбу тягне за собою припинення особистих і майнових прав та обов'язків між подружжям, але при цьому деякі з них можуть тривати певний час. Наприклад, декларація про отримання матеріального утримання колишнього чоловіка може зберігатися й після розлучення.

Правові наслідки, які тягне за собою припинення шлюбних відносин, у науковій літературі систематизують так: «1) наслідки немайнового характеру: між подружжям (повторний шлюб, відновлення шлюбу, зміна прізвища тощо); між подружжям та дітьми (з ким проживатимуть діти після припинення шлюбу, можлива зміна прізвища дитини, участь батьків у вихованні дитини тощо); між подружжям, дітьми та іншими особами (участь дідусів, бабусь, у вихованні онуків, правнуків; можливість спілкування братів, сестер, які проживають окремо тощо); 2) наслідки майнового характеру: між подружжям (розділ майна, аліментні відносини, успадкування); між подружжям та дітьми (розділ майна, аліментні відносини, наслідування); між подружжям, дітьми та іншими особами (розподіл майна, наслідування)» [91; 96; 131].

При розірванні шлюбу одним із питань немайнового характеру, що підлягає вирішенню, є визначення прізвища. Як правило, при одруженні жінка бере прізвище чоловіка, це ж прізвище дається і дітям, які народилися в даному шлюбі. Проте, сімейне законодавство передбачає право чоловіка взяти прізвище дружини. У разі розлучення чоловік, який змінив прізвище вправі самостійно вирішити чи відновлювати йому дошлюбне прізвище. За наявності дітей також має вирішуватись питання про їх прізвище. Якщо після розлучення в дитини і батька виявилися різні прізвища, то такий батько має право привласнити йому своє прізвище.

Одним із суттєвих питань при розлученні є виховання дітей батьком, який проживає окремо, а також спілкування неповнолітнього з іншими родичами (бабусі, дідусі). Відповідно до Сімейного кодексу України, батьки наділяються рівними правами та обов'язками щодо своїх дітей. У зв'язку з цим важливо визначити, яким чином реалізовуватиме своє право батько, який проживає окремо. Це питання може бути вирішене шляхом укладання угоди, яка визначить формат спілкування дитини з обома батьками, а також питання її матеріального змісту. У разі неможливості

домовитися добровільно, суперечка дозволяється в судовому порядку за участю органів опіки та піклування.

Факт припинення шлюбу зумовлює необхідність вирішення майнових питань. Розірвання шлюбу насамперед спричиняє припинення режиму спільної власності подружжя щодо майна, що купується після розлучення, навіть, якщо вони продовжують проживати спільно й вести спільне господарство. А щодо майна, набутого в період шлюбу, режим спільної сумісної власності зберігається до моменту його офіційного поділу.

Особисте майно та подарунки не підлягають поділу та зберігаються за тим з подружжя, якому належать (стаття 57 СК України). При цьому, стаття 62 СК України все ж таки передбачає випадки, коли особисте майно може бути визнано спільною власністю – якщо воно в період шлюбу було істотно поліпшено за рахунок коштів сімейного бюджету.

Майнові наслідки припинення шлюбу, безумовно, пов'язані з подальшим матеріальним змістом як колишнього подружжя, так і спільних дітей.

Якщо говорити про колишнє подружжя, то у встановлених законом випадках правом на матеріальне утримання (аліменти) має: колишня дружина, якщо вона перебуває у стані вагітності, а також протягом 3 років від дня народження дитини; колишній з подружжя, якщо він потребує матеріальної допомоги у зв'язку з тим, що здійснює догляд за спільною дитиною-інвалідом до досягнення нею віку вісімнадцяти років або за спільною дитиною-інвалідом з дитинства І групи; непрацездатний колишній з подружжя, що став непрацездатним до розірвання шлюбу або протягом року з моменту розірвання шлюбу.

Питання щодо утримання дитини після припинення шлюбу, вирішується в судовому порядку за відсутності домовленості між колишнім подружжям із вказаного приводу. При вирішенні питань утримання дитини, суд розглядає такі питання: «1) стан здоров'я дитини та

поточне матеріальне становище; 2) стан здоров'я платника аліментів та його фінансове становище; 3) наявність у особи, яка зобов'язана платити аліменти інших неповнолітніх дітей, непрацездатного чоловіка чи батьків; 4) інші обставини, що мають важливе значення» [132].

Розірвання шлюбу є правоприпиняючим фактором не тільки в сімейному праві, а й у інших галузях. Цивільне законодавство встановлює, що подружжя в разі смерті одного з них є спадкоємцями першої черги [33]. Припинення шлюбних відносин тягне в себе втрату й права наслідування, і навіть права на пенсійне забезпечення втратою чоловіка.

Однією з найпоширеніших проблем при розірванні шлюбу є визначення порядку користування житловим приміщенням, в якому проживало подружжя. Якщо житлове приміщення належить подружжю на праві власності (загальної спільної), то після розірвання шлюбу, вони можуть зробити поділ майна. Якщо ж подружжя проживало в квартирі, яка належить одному з них, то після припинення шлюбу, інший з подружжя втрачає право користування даним приміщенням.

Наслідки розлучення можуть бути дуже несприятливими для однієї зі сторін, наприклад, якщо один із подружжя проживав на території іншого, або якщо чоловік не працював у період шлюбу й не має коштів для подальшого життя, оскільки доглядає спільну дитину. У зв'язку з цим, на наш погляд, при розірванні шлюбу активно слід застосовувати процедуру медіації як способу вирішення спорів між подружжям, а також форми захисту їх прав. Цей інститут, враховуючи статистику розлучень нині, є ефективним способом знаходження компромісу між сторонами, отже необхідне його поширення.

Отже, припинення шлюбних відносин тягне в себе особисті та майнові правові наслідки. Усі спірні моменти, пов'язані з розірванням шлюбу (спілкування з дітьми, фінансове забезпечення, користування житловим приміщенням тощо) вирішуються шляхом укладання між

подружжям взаємної угоди. У разі недосягнення єдиного рішення з будь-якого питання, колишньому подружжю, останні звертаються до суду.

Як би там не було, розлучення не проходить без наслідків. Припинення шлюбних відносин шляхом розлучення позначається і в емоційному добробуті людини, і у стані здоров'я; породжує серйозні юридичні проблеми для кожного з колишнього подружжя; ускладнює економічне становище колишнього подружжя; змінює взаємини із найближчим соціальним оточенням; ставить гострі проблеми, пов'язані із виконанням батьківських ролей. Розлученням доводиться одночасно адаптуватися до припинення шлюбних відносин та формувати новий стиль життя.

Різного роду захворювання нерідко йдуть за найбільш стрессогенними подіями в процесі припинення шлюбних відносин. Результати зарубіжних науковців, показують, що розлучені більше схильні до алкоголізму, ніж сімейні.

Фінансовий статус кожного з колишнього подружжя погіршується. І більш всього це позначається на жінках. Їхній економічний добробут залежить від шлюбного статусу. Воно погіршується внаслідок розлучення та покращується, якщо жінка вступає в повторний шлюб.

Зазначене вище більше відноситься до негативних психологічних наслідків припинення шлюбних відносин.

Щодо правових наслідків припинення шлюбних відносин для кожного з колишнього подружжя, то в наукових колах існує певне уявлення, тобто основними наслідками припинення шлюбу (розірвання шлюбу) для кожного з колишнього подружжя мають, у більшості випадків, майновий характер, розподіл спільного сумісного майна, вирішення питання щодо утримання тимчасово непрацездатного одного з колишнього подружжя, тощо.

З розірванням шлюбу припиняється поняття «спільного майна подружжя». Тобто все майно, яке буде придбано надалі, вважатиметься

спільно придбаною власністю подружжя. При цьому, після припинення шлюбних відносин між подружжям, змінюється правовий статус спільного майна, придбаного подружжям за час шлюбу, шляхом його поділу. З цією метою, в основному, подружжя звертається з позовами до суду, де застосовуються певні способи розділу спільного майна подружжя, зокрема: при відсутності домовленості між подружжям щодо неподільного майна (тобто такого, яке не може бути розділено без порушення їх цілісності та призначення (побутова техніка, транспортні засоби, тощо), у судовому порядку таке майно присуджується одному з подружжя; при наявності в подружжя майна, що використовується в професійній діяльності одного з подружжя, то в судовому порядку таке майно присуджується одному з подружжя, який використовує це майно; у разі розділення спільного майна колишнього подружжя, суд може присудити одному з подружжя грошову компенсацію за його частку (наприклад, колишня дружина залишається проживати в спільній квартирі, і становиться її власником шляхом сплати колишньому чоловікові грошової компенсації за його частку у вказаній квартирі). При цьому, така компенсація проводиться за умови внесення одним з подружжя, на депозитний рахунок суду відповідної грошової суми; судом приймається рішення про встановлення порядку користування приміщеннями в будинку, у разі неможливості виділення частки в натурі.

Звертається увага на те, що після припинення шлюбних відносин шляхом розірвання шлюбу, припиняє свою дію презумпція згоди одного з подружжя стосовно вчинення правочинів з розпорядження спільним майном, що передбачено СК України. Разом з тим, після припинення шлюбних відносин, припиняються й інші права кожного з колишнього подружжя, такі як: право на отримання пенсійного забезпечення, пов'язаного із втратою годувальника; право на спадщину в разі смерті другого з колишнього подружжя тощо.

Незважаючи на припинення відносин між колишніми дружиною та чоловіком, правовідносини між батьками та дітьми, між колишнім подружжям та іншими родичами, не припиняються. Батько, що окремо проживає від дитини, не тільки має право, а й зобов'язаний брати безпосередню участь у вихованні дитини та його фінансовому утриманні (тобто сплаті аліментів тощо). Так само й інші родичи не втрачають право на спілкування, та прийняття участі у вихованні дітей, або в наданні будь-якої матеріальної та нематеріальної допомоги.

Тут звертається увага й на правові наслідки, які настають після припинення (розірвання) шлюбу й для інших членів сім'ї, у коло яких входять не лише діти, а й інші родичи. Такі правові наслідки слід визначити як другорядні або факультативні.

Також, слід зазначити, що в науковій літературі зазначається: «правові наслідки припинення шлюбу полягають у припиненні на майбутній час особистих та майнових правовідносин, що існували між подружжям під час шлюбу та інших осіб» [147].

Спочатку слід розглянути питання про немайнові права та обов'язки, що виникають для подружжя та інших осіб у разі припинення шлюбу, потім слід приділити увагу розгляду питання майнових прав та обов'язків, що виникають для подружжя та інших осіб внаслідок припинення шлюбу.

Особисті немайнові права та обов'язки подружжя мають специфічні особливості: діють у межах шлюбних відносин подружжя; не є абсолютними, а є відносними (тобто порушуються тільки одним з подружжя); реалізуються одним з подружжя за погодженням з іншим з подружжя, та з урахуванням інтересів сім'ї. Виходячи із визначеного, одночасно із припиненням шлюбу здійснюється припинення особистих немайнових прав подружжя.

Але водночас слід зазначити, що в главі 6 СК України: «особисті немайнові права та обов'язки подружжя, що виникли під час шлюбу,

поширюють юридичні наслідки реалізації зазначених правовідносин на осіб, які розірвали шлюб» [73].

Право на вибір прізвища відноситься до особистих немайнових прав подружжя, яке полягає в можливості вибору кожним з подружжя прізвища при укладенні та припиненні шлюбу (стаття 53 СК України). При припиненні шлюбу кожен із подружжя має право залишити спільне прізвище, або відновити дошлюбне прізвище. Вказане право реалізується в момент припинення (розірвання) шлюбу. У випадку, якщо один з колишнього подружжя забажає змінити своє прізвище, то зазначене буде виконуватись у загальному порядку. Право змінити спільне прізвище на дошлюбне належить тільки тому з подружжя, який узяв спільне прізвище під час одруження. При цьому той із подружжя, чиє прізвище носить інший з подружжя, не може заборонити продовжувати використовувати це прізвище після припинення шлюбу. Під час реєстрації припинення шлюбу, за бажанням одного з подружжя, йому повертається дошлюбне прізвище.

Отримавши свідоцтво про припинення (розірвання) шлюбу після припинення шлюбу та шлюбних відносин, особа набуває права укладення повторного шлюбу. Однак, слід вказати, що наявність повторного шлюбу як правило, позбавляє певних пільг, пов'язаних із припиненням шлюбу в силу юридичних фактів, які мають істотне значення для надання державою соціальної допомоги (наприклад пенсії у зв'язку із втратою годувальника) або утримання від другого з подружжя.

Відповідно до статті 157 СК України «батько, який проживає окремо від дитини, має право на спілкування з дитиною, участь у її вихованні та рішення питань здобуття дитиною освіти». За своєю суттю, відсутність можливості реалізувати свої права на особисте спілкування з дитиною, суттєво ускладнює виконання обов'язків щодо виховання дитини. Законодавець, саме для захисту зазначеного права, а також для захисту інтересів дитини визначає: «батько, з яким проживає дитина, не повинен перешкоджати спілкуванню дитини з іншим батьком, якщо таке

спілкування не завдає шкоди фізичному та психічному здоров'ю дитини, його моральному розвитку» [139].

Водночас, сімейним законодавством передбачено: «батьки можуть вирішувати питання щодо участі того з них, хто проживає окремо від дитини, у її вихованні за взаємною згодою». У частині четвертій статті 157 СК України вказується на: «наявність у подружжя, яке припинило шлюб, права укласти договір щодо здійснення батьківських прав та обов'язків», а в частині першій статті 109 СК України «розкривається можливий зміст такого договору – визначення місця проживання та порядку виплати коштів на утримання спільної дитини». Наведені норми дають дуже невиразне уявлення про правову природу договору щодо дітей, порядок його укладання, зміни та припинення, зміст. Насамперед виникає питання про те, чи є вказаний договір самотійним видом угод, передбачених у сімейному законодавстві чи це збірне поняття, що включає угоду про місце проживання дітей та угоду про сплату аліментів на неповнолітніх дітей.

Щоб відповісти на це питання, треба дати характеристику договору стосовно дітей, визначити його правове значення. Як видно, договір щодо дітей згадується в Сімейному кодексі у зв'язку з вирішенням питання про розірвання шлюбу в суді. З цього можна зробити висновок, що в інших випадках такий договір не укладається. За необхідності врегулювати питання змісту, проживання, участі у вихованні дитини можуть бути укладені відповідні договори: «про сплату аліментів, про місце проживання дитини, про порядок здійснення батьківських прав батьком, який проживає окремо від дитини» [92]. При цьому, зазначені договори можуть бути об'єднані в одному письмовому документі. Такий договір має бути укладений у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню (частина друга статті 109, частина четверта статті 157 СК України).

Відповідно до статті 141 СК України: «мати та батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини (батьківські права), незалежно від того, чи

перебували вони у шлюбі між собою чи ні». І сам факт розірвання шлюбу не впливає на обсяг прав і обов'язків батьків щодо дитини.

Право дитини на сім'ю та сімейне виховання є одним із її основних особистих немайнових прав. Насамперед це право полягає в наданні дитині можливості жити і виховуватись у сім'ї. Право дитини на сімейне виховання охоплює не тільки проживання з батьками, а й спілкування його з дідусем, бабусею, прадідом, прабабусею, братами, сестрами та іншими членами сім'ї. Розірвання шлюбу батьків, визнання його недійсним чи роздільне проживання батьків не впливають на права дитини. Підставою цього права є спорідненість між бабусею, дідом та онуком. Якщо вони бажають спілкуватися з дитиною, але їм роблять у цьому перешкоди, то вони можуть звернутися до суду з самостійними позовами про визначення порядку спілкування.

У науковій літературі зазначається, що «майнові відносини подружжя, будучи складним комплексом дій стосовно майна подружжя, визначаються сімейним правом, шляхом визначення основних принципів відносин подружжя щодо майна, в тому числі спільного сумісного майна, та особистого приватного майна; обсягів прав та обов'язків подружжя стосовно майна; умов реалізації майнових прав подружжя; відповідальності подружжя за спільними або особистим зобов'язанням, тощо» [125, с. 102; 126].

Залежно від порядку встановлення правового режиму майна подружжя, він може бути законним (встановлення правового режиму майна подружжя законодавством, тобто регулювання прав та обов'язків подружжя щодо майна, порядку його придбання та відчуження, порядку вчинення правомочностей щодо майна, відповідальності подружжя за зобов'язаннями щодо майна), або договірним (встановлення правового режиму майна подружжя шляхом укладання подружжям між собою договору стосовно їх майна).

Звертається увага на відмінність законного режиму майна від договірнього. Так, законний режим майна: «встановлюється формально-визначеними законодавчими нормами; загально поширюється на усіх осіб, які укладають шлюб (шлюбний ж договір має чинність тільки щодо конкретного подружжя); виникає автоматично, у силу прямої вказівки закону (договірний режим виступає результатом вольових дій подружжя, зафіксованих нотаріусом); вужче за обсягом, ніж договірний; виступає основним видом правового режиму майна подружжя» [39; 95].

Аналіз законодавства дозволяє визначити наявність єдиних ознак, загальних положень, які поширюються на визначену сукупність правових норм.

Основними принципами, які регулюють законний режим майна виступають: «презумпція спільності подружнього майна; рівність прав подружжя щодо їх спільного майна не залежно від розміру вкладу у це майно; рівність прав щодо володіння, користування та розпорядження майном подружжя; загальна відповідальність подружжя за зобов'язаннями майнового характеру» [91].

Законний режим майна подружжя розуміється як режим їх спільної власності, який діє в разі, якщо інше не передбачено шлюбним договором подружжя.

Під спільною власністю подружжя розуміється майно, набуте подружжям під час зареєстрованого шлюбу.

Також правовий режим майна подружжя визначається тим, в якому порядку виникають та припиняються права подружжя на майно [95]. Сімейне право встановлює, що «спільність майна виникає тоді, коли особи реєструють шлюб і фактично становлять сім'ю». При цьому право на майно виникає незалежно від підстав його виникнення (купівля-продаж, міна, винагорода за працю, прибуток спільного майна). Не має значення також і те, на чие ім'я подружжю видано правовстановлюючий документ.

Порядок припинення їх майнових прав подружжя виступає важливим елементом правового режиму майна подружжя. У сімейному праві зазначається, що припинення шлюбу, припинення режиму спільності майна подружжя, при цьому майно, набуте подружжям в період шлюбу, залишається загальним і після припинення шлюбу, доки воно не буде поділено між подружжям.

При договірному режимі майна, подружжя має право самостійно встановлювати собі обсяг взаємних правил і обов'язків у майновій сфері.

Також, після припинення шлюбу перестає діяти й законний режим майна подружжя, за умови, що подружжя розділило спільно нажите у шлюбі майно [95]. У разі, якщо подружжя не поділило спільне сумісне майно, то і після припинення шлюбу це майно продовжує залишатися спільним із відповідним правовим режимом, оскільки було придбано під час шлюбу. Саме по собі розлучення без розділу майна не може перетворити спільну власність подружжя на часткову чи роздільну власність.

Розділ майна проводиться в натурі, якщо це можливо без шкоди для його господарського призначення, тобто кожен із подружжя отримує по половині фактично наявного в них майна. Застосовується й інший спосіб розподілу, коли все майно чи його більшість передається в натурі у власність одному з подружжя, а другий виплачує грошову компенсацію за його частину майна згідно з експертною оцінкою або її вартістю – за згодою сторін. У разі, якщо між подружжям не було досягнуто згоди про спосіб поділу спільно нажитого майна, то за позовом одного з подружжя або обох з них, суд може ухвалити рішення про поділ їх спільного майна.

Бувають випадки, коли подружжя після розірвання шлюбу та офіційної реєстрації розлучення в органах РАГСу, продовжують спільно проживати, набуваючи у свою власність майно. Таке майно не є спільною сумісною власністю подружжя та визнається частковою власністю. У разі

розділу цього майна береться до уваги розмір вкладеної суми та обсяг роботи кожного з них.

У випадку поділу спільного майна, враховуються також загальні борги подружжя та право вимоги боргів або інших сум за зобов'язаннями, що виникли в інтересах сім'ї.

З припиненням шлюбу втрачаються й інші права (наприклад, право на отримання спадщини після смерті колишнього подружжя, право на відшкодування шкоди, заподіяної смертю колишнього чоловіка-годувальника тощо).

Як вже зазначалося, однією з підстав припинення шлюбу виступає «смерть одного з подружжя», або «оголошення його померлим» чи «визнання безвісно відсутнім». У випадку смерті одного з подружжя, інший входить насамперед у склад спадкоємців згідно із законом (стаття 1222 ЦК України). У склад спадщини входять усі права та обов'язки, які належали померлому на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. При цьому, до складу спадщини не входять: «особисті немайнові права; право на участь у товариствах; право членства у об'єднаннях; право на відшкодування збитків, завданих каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; права на аліменти тощо».

Якщо говорити про майнові наслідки припинення шлюбу шляхом його розірвання, то не можна не вказати на право на утримання після розірвання шлюбу (стаття 76 СК України), як виняток із загального правила.

Під аліментами розуміється зміст, який одна особа зобов'язана надавати іншій особі, з якою вона перебуває в сімейних правовідносинах, за наявності умов, передбачених законом чи договором. Для сімейних правовідносин характерно принцип взаємної моральної та матеріальної підтримки. Це одна з рис сім'ї. Подружжя повинні матеріально підтримувати одне одного. При розірванні шлюбу, на відміну від визнання його недійсним, права та обов'язки подружжя не анулюються. Тому

розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло в нього під час шлюбу.

Майнові права та обов'язки подружжя, що виникають під час шлюбу, поширюють юридичні наслідки реалізації зазначених правовідносин на осіб, які припинили (розірвали) шлюб, а також на відносини з іншими особами (дітьми). Наприклад, реалізація жінкою (чоловіком) свого права на материнство (батьківство), навіть після припинення шлюбних відносин не звільняє батьків від зобов'язань утримувати дитину до досягнення ним повноліття. Батьки зобов'язані утримувати свою дитину незалежно від того, одружені вони або розлучені. Цей обов'язок зберігається і в тому випадку, коли дитина народилася у шлюбі, який згодом був визнаний недійсним. Якщо між колишнім подружжям немає договору щодо утримання дитини, це питання вирішується в судовому порядку.

Правові наслідки майнового характеру, що виникають у зв'язку з припиненням шлюбу, можуть наступити для дитини в разі успадкування майна в разі смерті (оголошення померлим) одного з батьків. Спадкування проводиться за правилами, встановленими ЦК України. При розподілі майна між подружжям, яке розриває свій шлюб, можуть бути порушені інтереси інших осіб (членів сім'ї), яким спірне майно належить також на праві спільної власності. При вирішенні спору в судовому порядку їх майнові інтереси також мають враховуватися.

Таким чином, зважаючи на викладене, правові наслідки розірвання шлюбу можна класифікувати в наступному вигляді [90]:

1. Залежно від настання правових наслідків і їх впливу на подружжя та інших осіб:

- основні – правові наслідки, які настають та впливають виключно і лише на подружжя;
- другорядні (факультативні) – правові наслідки, які можуть впливати та пов'язані з іншими особами (діти, інші родичі);

2. Залежно від підстав припинення шлюбу:

- правові наслідки, які настають у разі смерті одного з подружжя, чи / або оголошення у встановленому законом порядку особи померлою;

- правові наслідки, які настають у разі припинення шлюбу шляхом його розірвання;

3. Залежно від впливу правових наслідків на подружжя та інших осіб:

- позитивні (наприклад право на повторне укладення шлюбу);
- негативні (наприклад, сплата аліментів, утримання одного з подружжя, тощо);

- нейтральні (наприклад зміна прізвища), які поєднують елементи правових наслідків як позитивні так і негативні, і не мають, та не можуть мати позитивного або негативного значення для подружжя;

4. Залежно від правовідносин подружжя, та які впливають на правові наслідки:

- майнові (розділення спільного майна, визначення та сплата аліментів, визначення обов'язку на утримання, тощо) ;

- немайнові (право на зміну прізвища, укладення нового шлюбу, тощо);

5. Залежно від строку дії:

- постійні (наприклад, припинення на майбутнє майнових і немайнових прав, право на повторний шлюб до моменту укладення нового шлюбу, тощо);

- тимчасові (наприклад, аліментні зобов'язання щодо утримання тимчасово непрацездатного одного з подружжя, щодо утримання дитини до досягнення нею певного віку, розподіл майна, тощо).

Розділ 3. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У РАЗІ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄС

3.1. Немайнові права та обов'язки, що виникають для подружжя після припинення шлюбу

Права і обов'язки подружжя, в рамках існуючих між ними правовідносин, традиційно поділяються на немайнові (особисті) і майнові, які знаходять реалізацію при процедурі розірвання шлюбу. У свою чергу майнові права подружжя можуть регулюватися як законом, так і договором (шлюбним контрактом). Особистими (немайновими) правами подружжя є: «право на вибір прізвища при укладенні шлюбу, на спільне вирішення питань життя сім'ї, на вільний вибір роду занять, професії, місця роботи, місця проживання» [149].

Особисті і майнові відносини подружжя невід'ємною частиною шлюбно-сімейних відносин. Вільне пересування осіб, пов'язане з відкритістю кордонів. Актуальними стають на вибір компетентного правопорядку для вирішення сформованих ситуацій, ситуацій учасників яких є подружжя. Однак інтерес викликає тільки колізійне, а й матеріально-правове регулювання правовідносин між подружжям з огляду на те, що в іноземних державах перелік особистих немайнових, а також майнових прав і обов'язків подружжя може представитися різнитися.

Ці питання виникають у процесі припинення (розірвання) шлюбу, відповідно, потребують у їх розумному й обґрунтованому вирішенні.

У доктрині Л. В. Малюги справедливо відзначається, що «одночасно з порушенням особистих немайнових прав громадянина можливо заподіяння шкоди його майну» [40; 53; 59]. Що стосується майнових правовідносин між подружжям, то вони можуть виникати на основі численних сімейно-правових угод. Тут необхідно погодитися з

висловленою в науці думкою, що «при укладанні між подружжям сімейно-правових договорів з приводу їх спільного майна повинні бути враховані особливі цивільно-правові режими деяких об'єктів прав» [31; 56].

Справедливою є думка К. М. Гліняної, «дані обставини створюють проблеми кваліфікації судовими органами договорів, укладених між подружжям, в якості дійсних угод, що тягнуть за собою очікувані правові наслідки» [14].

Подружжя зобов'язані будувати відносини в сім'ї на основі взаємоповаги, піклуватися про добробут сім'ї, про виховання і розвиток своїх дітей, питання виховання й освіти дітей повинні вирішувати спільно. Право вибору прізвища при укладенні шлюбу є важливим особистим (немайновим) правом подружжя.

Багато авторів, зазначають, що розірвання шлюбу тягне за собою припинення особистих і майнових правовідносин подружжя. Зокрема, в науці О. І. Сафончик, як і інші автори, відзначає, що «розірвання шлюбу тягне за собою припинення немайнових і майнових правовідносин подружжя» [130].

Виходячи з розгляду шлюбу як способу захисту прав та інтересів подружжя, вважається за необхідне говорити не тільки про припинення, а й про захист як немайнових так і майнових прав подружжя.

Професор О. І. Сафончик справедливо визначає, що «припинення шлюбних правовідносин не завжди тягне за собою припинення сімейних правовідносин, окремі правовідносини між колишнім подружжям продовжують існувати, хоча і в іншій формі» [130].

Дійсно, такі подружні сімейні правовідносини хоч й припиняються, але зберігаються окремі, права колишнього подружжя, що потребують встановлення спеціального режиму їх захисту.

У літературі справедливо зазначається, що «розірвання шлюбу, що припиняє правовідносини між подружжям, що не тягне за собою припинення правовідносин між батьками і дітьми» [15].

Звичайно, необхідно вказати на добровільність шлюбного союзу, як основоположний принцип сімейного права, що зумовлює вибір осіб не тільки при вступі в шлюб, але і при його розірванні, відповідно, мова може йти не тільки про право на укладання шлюбу, а й про право на розірвання шлюбу, яке може бути реалізовано за вільним волевиявленням.

Вважаємо, що в правовідносинах, що складаються при розірванні шлюбу, пріоритетним об'єктом захисту виступають нематеріальні блага, належать подружжю, які були визначені раніше, а також суб'єктивні особисті немайнові права щодо даних благ. Нематеріальні блага не тільки є особистими немайновими правами, а й виступають в якості об'єктів цивільних прав. Особисті немайнові права абсолютні, вони користуються абсолютним захистом від будь-якого їх порушника.

Будучи невіддільними від людини – носія особистих немайнових прав, нематеріальні блага індивідуалізують його, роблять людину неповторним серед інших членів громадянського суспільства. Нематеріальні блага діють протягом усього життя людини, на їх порушення не поширюються строки позовної давності (стаття 201 ЦК України) [174].

Звісно ж, що застосування подружжям розірвання шлюбу для захисту своїх прав має супроводжуватися шляхом реалізації спеціальних процесуальних засобів, що забезпечують охорону і захист особистих немайнових прав подружжя.

При розірванні шлюбу в процесі припинення шлюбних відносин встають і стають предметом обговорення питання сімейного життя, в деяких випадках інтимної сторони подружніх відносин. Всі ці та багато інших приватні питання є приватним життям особи і, відповідно, необхідно забезпечити цивільно-правовий режим приватності подружньої таємниці, її недоторканність і захист при розірванні шлюбу.

Вважаємо, що при вирішенні даних спірних питань повинен враховуватися принцип пріоритетного захисту сімейних прав, розумності здійснення сімейних прав подружжя або колишнього подружжя.

При вирішенні питання забезпечення й захисту особистих прав подружжя при розірвання шлюбу принцип розумності повинен набувати вирішальне значення.

Нові тенденції, які реалізуються в життєдіяльності подружжя, зміна традиційних уявлень про подружні стосунки, зумовлюють виникнення актуальних життєвих подружніх ситуацій, неврегульованих українським сімейним та цивільним законодавством [185]. Зокрема, мова йде про зміну статі одним з подружжя під час шлюбу, що з неминучістю диктує необхідність постановки питання про його розірвання.

Як відомо, чинне українське сімейне законодавство не передбачає такого спеціального підстави для припинення шлюбу, як зміна статі [149]. Однак існування такого шлюбу, вже що не різностатевих союзу, ставить перед правозастосовувачем резонне питання про подальшу можливість існування такого шлюбу. Звернемо увагу, що зміну статі необхідно розглядати з біологічної та юридичної точок зору. Протягом тривалого часу сімейним законодавством залишається врегульованим питання щодо правових наслідків зміни статі одним із подружжя під час шлюбу, тобто дані відносини перебувають за рамками чіткого правового регулювання, як на рівні сімейного, так і цивільного законодавства.

Після припинення шлюбу або визнання шлюбу недійсним колишнє подружжя може продовжувати використовувати ті самі прізвища, які використовували під час шлюбу. Якщо колишнє подружжя має інше бажання, вони можуть повідомити про це реєстратору після розлучення або анулювання шлюбу.

У окремих країнах ЄС, у відповідності до норм сімейного законодавства після припинення шлюбу колишня дружина ніколи не може використовувати ім'я свого колишнього чоловіка з суфіксом, що вказує на

її заміжній стан, якщо вона не використовувала це ім'я під час шлюбу. За клопотанням колишнього чоловіка суд може заборонити одному з колишнього подружжя використовувати прізвище іншого з колишнього подружжя у формі, за яким його можна ідентифікувати, якщо один з подружжя був засуджений до позбавлення волі за умисний злочин. Якщо колишній з подружжя укладає новий шлюб, він більше не може використовувати прізвище іншого з колишнього подружжя з суфіксом, що вказує на її заміжній статус, і може не відновити це право, навіть якщо знову розлучиться.

За українським сімейним законодавством, подружжя прийнявши рішення про припинення (розірвання) шлюбу, одному з подружжя, у більшості випадків – дружині необхідно визначитися, чи хоче вона повернути своє дівоче дошлюбне прізвище, або залишити прізвище чоловіка. Важливо знати, що змінити прізвище на дівоче можна не у всіх випадках. За законом можна повернути лише дошлюбне прізвище, яке часто вже не є дівочим. Тобто, відповідно до законодавства України при розірванні шлюбу зміна прізвища подружжя на дошлюбне ім'я здійснюється виключно за їх власним бажанням. Винятком є випадки з недієздатними особами, опікуни яких також мають право вирішувати питання про зміну прізвища.

Якщо розірвання шлюбу здійснюється в судовому порядку шляхом подання позовної або спільної заяви, то в числі інших вимог вказується і бажання змінити прізвище. Таким чином, після розгляду справи про розірвання шлюбу представники суду приймають рішення про зміну прізвища подружжя тільки в тому випадку, якщо це бажання було висловлено письмово.

У випадку, якщо на момент розгляду справи про розірвання шлюбу побажання щодо зміни прізвища не були обумовлені, змінити прізвище на дошлюбне можна після розірвання шлюбу шляхом повторного звернення до суду з відповідною заявою.

У відповідності до положень статті 53 СК України: «якщо при реєстрації шлюбу дружина, чоловік зберегли дошлюбні прізвища, вони мають право подати до органу державної реєстрації актів цивільного стану, який зареєстрував їхній шлюб, або відповідного органу за місцем їхнього проживання заяву про обрання прізвища одного з них як їхнього спільного прізвища або про приєднання до свого прізвища прізвища другого з подружжя».

Припинення шлюбу унаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим не створює для іншого з подружжя обов'язку змінити прізвище.

У положеннях статті 54 СК України закріплюється: «принцип рівності подружжя при вирішенні питань життя сім'ї». Положеннями статті 24 Конституції України закріплено принцип рівності у сімейних відносинах [50].

У сімейному законодавстві України, зокрема статтями 49, 50 СК України, передбачені особисті немайнові права подружжя такі як «право на материнство та право на батьківство». Згідно визначень, які надаються під «материнством розуміється забезпечення законом можливість жінки здійснювати репродуктивну функцію (народжувати дітей), а також утримувати і виховувати дітей; під батьківством розуміється факт походження дитини від певного чоловіка, що юридично засвідчено записом у державних органах РАЦСу, зокрема у свідоцтві про народження» [27].

Зміст особистих немайнових прав жінки на материнство розкривається як правомочності дружини стосовно вирішення питання: мати чи не мати дитину. При цьому зазначається, що право жінки самій вирішувати питання про материнство обумовлено тим, що пов'язано з її власним здоров'ям та правом на репродуктивну свободу.

Як зазначається в наукових колах, після припинення шлюбу в колишнього подружжя, окрім вищевказаних, виникають правові наслідки немайнового характеру: поновлення шлюбу або право на повторний шлюб.

Повторне укладення шлюбу між тими ж особами – колишнім подружжям, при його розірванні не слід плутати з відновленням шлюбу, оскільки юридично й процесуально це абсолютно різні процедури. У разі реституції (відновлення) сімейного союзу він вважається відновленим з моменту первинного укладення, а термін офіційного розлучення повністю зараховується до загального «подружнього стажу», як якщо б шлюбні відносини не припинялися зовсім [96].

Відновлення раніше припиненого (розірваного) шлюбу (відповідно до положень СК України) «можливе лише за умови з'явлення особи, визнаної судом померлою або безвісно відсутньою, за умови збігу бажання подружжя відновити шлюб, і якщо один з них не вступив у новий шлюб» [131]. Звертається увага на те, що розірвати шлюб в односторонньому порядку можна в одному з тих випадків, коли один з подружжя визнаний судом безвісно відсутнім, або шлюб припиняється автоматично в разі смерті одного з подружжя (або оголошення судом одного з подружжя померлими). В обох випадках цю процедуру не можна назвати незворотною, оскільки у сімейному праві існує так званий процес відновлення шлюбу.

Оскільки життя є різноманітним, складним і непередбачуваним явищем, українське сімейне законодавство передбачило всі можливі ситуації (особливо стосовно цивільного сімейного права), які можуть статися з людиною. Не є винятком і реституція (тобто відновлення) офіційних сімейних відносин.

Відновити раніше існуючий сімейний союз можна лише в одному винятковому випадку, зокрема в разі явки одного з подружжя, попередньо оголошеної судом померлим або безвісті відсутнім.

В якості прикладу можна навести наступне: «подружжя М. зареєструвало сімейні відносини 15 жовтня 1999 року, у подружжя народилася дитина. 25 червня 2004 року чоловік М. не повернувся додому з відрядження, після чого був оголошений правоохоронними органами в розшук. Оскільки пошукові заходи тривалий час не приносили результатів, дружина 15 червня 2007 року звернулася до суду з вимогою визнати чоловіка безвісно відсутнім, щоб дитина мала право на отримання пенсії у зв'язку з втратою годувальника; суд ухвалив позитивне рішення, на підставі якого жінка в РАГСі в односторонньому порядку розірвала шлюб. У травні 2008 року колишній чоловік несподівано зв'язався з батьками та дружиною, а в червні того ж року повернувся додому. Оскільки за цей час дружина та чоловік не створили нову сім'ю і хотіли продовжити спільне життя, пара вирішила відновити шлюб».

Порядок відновлення шлюбу не слід плутати з повторною реєстрацією шлюбу після його розірвання (тобто з новим шлюбом після розірвання шлюбу між тими ж особами), оскільки процесуально це зовсім різні правові дії.

Процедура відновлення колишнього шлюбу неможлива без звернення до суду.

Скасування в судовому порядку чинного судового рішення здійснюється громадянином, який визнаний судом померлим або безвісно відсутнім, для чого останньому необхідно: подати позов до суду, який прийняв цей документ, з проханням його скасувати; надати документи та свідчення свідків, які підтверджують його особистість; отримати на руки рішення суду про скасування визнання себе померлим або «безвісно відсутнім», яке набрало законної сили.

У подальшому в органі РАГСу проводиться скасування акту про смерть громадянина шляхом пред'явлення нового рішення суду.

Разом з тим, подружжя спільно звертається до органу РАЦСу за місцем проживання, де: складають спільну заяву про відновлення шлюбу;

надають необхідну документи (паспорти громадянина України; квитанції про сплату державного мита, рішення суду про скасування визнання одного з подружжя померлим або безвісно відсутнім).

Шлюб у порядку реституції вважається відновленим з моменту його первинного укладення.

Незважаючи на наявність можливості відновлення раніше розірваного шлюбу, це право не завжди може бути доступним, оскільки існують умови, які перешкоджають відновленню шлюбу такі як: один із подружжя вже перебуває в новому шлюбі; один з колишнього подружжя не бажають відновлювати раніше розірваний шлюб.

Оскільки сімейне законодавство України ґрунтується на взаємності рішення про вступ у шлюб, чинний союз втрачає чинність у разі повторного зареєстрованого шлюбу з однією із сторін.

За змістом обов'язки подружжя немайнового характеру полягають у тому, що «кожен з подружжя зобов'язаний не заважати іншому з подружжя здійснювати права на материнство, батьківство, повагу до своєї індивідуальності, здобуття освіти, прояв своїх здібностей, вибір місця проживання тощо» [94].

Шлюб створює для подружжя і особливі особисті обов'язки такі як не вступати в інші шлюбні правовідносини під час дії раніше укладеного шлюбу.

Особливо законодавство виділяє обов'язки подружжя, пов'язані з турботою про сім'ю. Так, згідно з положеннями статті 55 СК України «дружина та чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову своїх сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, взаємодопомоги; кожен з подружжя зобов'язаний у сім'ї утверджувати повагу до матері та батька; кожен з подружжя відповідальні один перед одним, та перед іншими членами сім'ї за свою поведінку, і зобов'язані спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї» [73]. Варто зазначити, що ці норми носять декларативний характер, мають

вид моральної заповіді. В них, по суті, названо моральні обов'язки подружжя одного перед другим. Однак подібного роду правила виступають своєрідним орієнтиром, схваленою державою моделлю поведінки в сім'ї учасників сімейних відносин, слідування їм створює необхідне середовище для нормальної життєдіяльності всіх членів сім'ї як усередині її, так і за її межами.

Слід зазначити, що санкцій за невиконання подружжям особистих немайнових обов'язків Сімейним кодексом прямо не передбачено. Однак зловживання одним із подружжя особистими правами чи обов'язками, очевидне нехтування інтересами сім'ї, а також ігнорування чи перешкоджання здійсненню іншим з подружжя його особистих немайнових прав може бути підставою для розірвання шлюбу, а в ряді випадків тягне для одного з подружжя – правопорушника негативні наслідки в майновій сфері. Наприклад, зменшення його частки у спільному майні при його поділі (частина друга стаття 70 СК України).

3.2. Наслідки припинення шлюбу, які пов'язані з немайновими відносинами подружжя та дітей

Припинення шлюбу, тобто розлучення як таке не впливає на батьківську відповідальність, і батьки зберігають спільну опіку.

Батьківська відповідальність уже визначена Сімейним кодексом як «сукупність прав та обов'язків, спрямованих на забезпечення емоційного, соціального та матеріального благополуччя дитини, піклування, підтримання з нею особистих стосунків, забезпечення їй благополуччя, освіти, законного представництва» та управління його майном».

Сукупність усіх прав та обов'язків, що покладені на батьківську відповідальність, не передається іншим особам.

Батьківські права та обов'язки є однаковими незалежно від джерела зародження батьківського зв'язку або незалежно від правового статусу дитини.

Незалежно від економічного змісту, із сукупності прав і обов'язків, пов'язаних з батьківською відповідальністю, слід звернути увагу на батьківські права та обов'язки, які здійснюються у зв'язку з особистістю дитини, і що виникають внаслідок особистих немайнових відносин.

Особисті права входять до категорії абсолютних прав. Батьки можуть вимагати застосування заходів до будь-якої особи, яка порушує їх під час здійснення батьківських прав. Ці права не можуть бути відчуженим до юридичної дії між живими особами і навіть не може проходити через спадщину інших.

Крім того, внаслідок цієї особливості особисті права батьків і дітей не зазнають жодних строків давності.

Якщо ми подивимося на положення сімейного законодавства окремих країн ЄС то цим законодавством передбачається, що за дітей, народжених у шлюбі або народжених поза шлюбом, але визнаних батьками, батьківську відповідальність несуть обидва батьки спільно

Це означає, що немайнові особисті права та обов'язки батьків щодо дітей повинні здійснювати обидва батьки. Таким чином, законодавство гарантує батьківську відповідальність, якщо батьки є біологічними батьками або усиновлювачами, і ця відповідальність рівна між обома батьками.

Немайнові особисті права та обов'язки батьків щодо дітей поділяються на догляд за дітьми; виховання; забезпечення освіти та навчання дітей; право підтримувати особисті стосунки з дитиною; представництво дитини та захист її інтересів; право давати згоду на усиновлення дитини.

Загалом батьки повинні домовитися про те, з ким проживатиме дитина, хто і в якому обсязі займатиметься її вихованням, а також як і

протягом якого часу будуть надаватися аліменти. Щомісячний розмір аліментів на неповнолітню дитину не може бути меншим від мінімального розміру аліментів на неповнолітню дитину, встановленого сімейним законодавством.

Якщо батьки не бажають або не можуть здійснювати право спільного піклування, кожен із батьків має право звернутися до суду з позовом про передачу йому частково або повністю права піклування над дитиною. Зміна права на виховання не впливає на обов'язок давати аліменти на малолітню дитину.

Сімейний кодекс України у статтях 150 - 154 визначив і санкціонував право, але водночас і обов'язок батьків піклуватись про виховання, розвиток, добробут і навчання дітей, народжених у шлюбі або поза шлюбом.

Крім того, якщо посилається на положення СК України, то слід звернути увагу на належний догляд за дітьми, що є одним із юридичних обов'язків, що випливають із правовідносини неекономічного характеру між батьками та їхніми дітьми [70].

Але СК України не визначив чітко, що мається на увазі під «вихованням дитини». Щоб розібратися в правовому визначенні зобов'язання батьків перед дітьми з метою забезпечення добробуту дітей ми повинні звернутися до правової доктрини та тлумачення стандартів прав дитини, встановлених Конвенцією про права дитини (ООН) [48].

Так, у статті 27 Конвенції про права дитини, перший абзац говорить: «Держави-учасниці визнають право кожної дитини до рівня життя, достатнього для її фізичного, розумового, духовного, морального чи соціального розвитку».

Частиною другою цієї статті визначено, що «батьки дитини або особи, відповідальні за дітей, вони несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх можливостей і професійних можливостей усім необхідним умови проживання для розвитку дитини».

Ця стаття в основному підкреслює потребу та необхідність реалізації прав дітей щодо харчування, одягу та житло [48]. Ці права мають виконувати батьки дитини, але вони також є важливим учасником цього процесу повинна бути сама держава. Але це не означає, що ми повинні обмежуватися лише забезпеченням цих прав дітей.

Саме виховання дитини означає: забезпечення здоров'я, фізичного та психологічного розвитку дитини; забезпечення матеріального добробуту; забезпечення емоційного та соціального благополуччя; охорона та нагляд за дитиною; заходи виховного характеру.

Якщо звернутися до статті 52 Конституції України, то ця стаття визначає, що категорія дітей користується особливим захист з боку держави щодо здоров'я їх фізичного розвитку. З цієї статті випливає законне і фундаментальне право дітей на здорове життя. Тому їхні батьки на основі так званого «батьківського обов'язку» зобов'язані забезпечити дітям умови для здорового життя. Крім обов'язків батьків дбати про здоров'я, фізичний і психологічний розвиток дітей, з'являються державою, яка через законодавство в галузь охорони здоров'я пропонує широкий спектр послуг для забезпечення кращого збереження здоров'я дітей.

Надання матеріального добробуту, хоча, здається, має економічний характер і, отже, пов'язаний з доходами, у сімейному праві, проектується та залучається до прав та обов'язків батьків неекономічного характеру.

Батьки зобов'язані забезпечити дітей найкращими речами для життя. Матеріальне благополуччя включає в себе всі дії, які здійснюються батьками, щоб забезпечити дітей не тільки всіма необхідними засобами для життя, а й матеріальними благами, які служать для гідного життя.

Але що вважатиметься «необхідними засобами»? Відповіді на це питання та наукові думки фактично еволюціонували, та продовжують постійно розвиватися, враховуючи не лише соціально-економічний розвиток країни, реальні можливості батьків, а й базових вимог дітей.

До необхідних засобів відносяться: витрати на харчування, одяг, медичне обслуговування та оздоровлення послуги, освіта та інші соціальні потреби дитини.

Також батьки мають право і зобов'язані брати участь у вихованні та навчанні дитини. Батьки повинні брати участь у передачі дитині певних правил поведінки. Ні в якому разі не є легітимним, заснованим на внутрішньому чи міжнародному законах тілесні покарання дітей як засіб виховання дитини. Освіта також є ще одним обов'язком батьків до дитини. Якщо цей обов'язок не буде виконано, це означає, що існують умови для зловживання батьківськими правами відповідальність.

Право підтримувати особисті стосунки з дитиною шляхом спілкування закріплено в статті 153 Сімейного кодексу, яка говорить про це батьки мають право безперешкодно підтримувати спілкування з дітьми.

Для набагато кращого виховання, ефективний нагляд за дітьми і краща освіта дітей відповідає найкращим інтересам дитини, щоб підтримувати особисті стосунки з батьками.

Також статтею 257 Сімейного кодексу передбачено, що батьки зобов'язані не припиняти особистих стосунків дитини з бабусею, дідусем, крім випадків, коли є поважні причини. Ця стаття також визначає, що якщо є спори між сторонами, то суд може вирішити питання про порядок регулювання цих відносин. Наприклад, судова практика показує, як бабуся судиться з матір'ю дітей, що після смерті батька дітей, вона відмовила в зустрічі дітей з бабусею по батькові [120]. Оцінки, зроблені судом, класифікували поведінку бабусі до дітей як важливі причини в розумінні статті 258 Сімейного кодексу, які зобов'язують суд втручатися в регулювання цих відносин в інтересах неповнолітніх.

Виходячи з визначення батьківської відповідальності, батьки мають обов'язок законного представництва дітей у виношуванні різних судових дій своїх батьків. Неповнолітніх до 14 років у всіх судових справах представляють батьки; їх прав представники або опікуни.

Усі правові дії, в результаті яких приносять користь неповнолітній, від її імені вчиняють її батьки або особи, які їх замінюють. В іншому випадку дії, вчинені неповнолітніми, є нікчемними. Для кількох судових дій потрібна згода компетентного суду чи іншого ради опіки. За будь-яку завдану шкоду повинні відповідати батьки та опікуни, а також неповнолітній виняткові випадки.

Нарешті, як право батьків з неекономічним характером, Сімейний кодекс у статті 217 санкціонує право біологічних батьків про надання згоди на усиновлення їх неповнолітньої дитини. За біологічними батьками також визнається право на відкликати згоду на усиновлення дитини до моменту прийняття судом рішення про усиновлення.

У сімейному праві країн ЄС визначається, що «розлучене подружжя має право на отримання аліментів: до досягнення дитиною трирічного віку, якщо після розірвання шлюбу розлучене подружжя не може утримувати себе у зв'язку з доглядом за дитиною подружжя; якщо після розірвання шлюбу розлучене подружжя не в змозі утримувати себе за віком або за станом здоров'я, і якщо на момент розірвання шлюбу існувала потреба в допомозі через вік або стан здоров'я. Аліменти за віком або за станом здоров'я можуть бути витребувані від другого з подружжя, яке розлучилося, у випадках, коли потреба в допомозі за віком або за станом здоров'я вже існувала на момент втрати подружжям права на отримання аліментів від другого з подружжя підстави, передбачені законом. Аліменти виплачуються до тих пір, поки особа, яка має право на аліменти, не може очікувати отримання доходу» [155].

Батько дитини зобов'язаний утримувати матір дитини протягом восьми тижнів до народження дитини та дванадцяти тижнів після народження дитини.

Суд може звільнити розлученого подружжя від обов'язку давати аліменти з підстав, передбачених законом.

Розлучене подружжя, яке має право на отримання аліментів, може вимагати виконання законного зобов'язання щодо надання аліментів лише після подання позову.

Таким чином, зважаючи на викладене вище, «батьківська відповідальність – це сукупність прав і обов'язків, спрямованих на забезпечення емоційного, соціального і матеріального благополуччя дитиною, піклування, підтримання з нею особистих стосунків, забезпечення її добробуту, освіти, законного представництва та управління його майном. Батьківські права та обов'язки є однаковими незалежно від джерела народження батьків спорідненість, біологічне чи декларація заповіту однієї сторони, або незалежно від статусу дітей, народжених від шлюбу або поза нею, з іншого боку. Батьки повинні виконувати особисті немайнові права та обов'язки щодо виховання дітей враховувати найкращі інтереси дитини. Батьки повинні належним чином здійснювати свої права та обов'язки без економічних збитків характер до дітей. Батьки, органи влади та суди у своїх рішеннях і діях повинні мати основну увагу найвищий інтерес дитини. Інтереси та благополуччя дитини мають бути першочерговими» [94].

3.3. Наслідки припинення шлюбу, які пов'язані із немайновими відносинами подружжя та інших осіб

Права і обов'язки подружжя в рамках існуючих між ними правовідносин традиційно поділяються на немайнові (особисті) і майнові, які знаходять реалізацію при процедурі розірвання шлюбу. У свою чергу майнові права подружжя можуть регулюватися як законом, так і шлюбним договором. Особистими (немайновими) правами подружжя є: «право на вибір прізвища при укладенні шлюбу, на спільне вирішення питань життя сім'ї, на вільний вибір роду занять, професії, місця роботи, місця проживання» [149].

Особисті й майнові відносини подружжя невід'ємною частиною шлюбно-сімейних відносин. Актуальними стають на вибір компетентного правопорядку для вирішення сформованих ситуацій, ситуацій учасників яких є подружжя. Однак інтерес викликає не тільки колізійне, а й матеріально-правове регулювання правовідносин між подружжям з огляду на те, що в іноземних державах перелік особистих немайнових, а також майнових прав і обов'язків подружжя може різнитися.

Ці питання виникають в процесі (розірвання) припинення шлюбу, а отже відповідно, потребують їх обґрунтованого вирішення.

Законодавство врегульовує та визначає права і обов'язки батьків та дітей, які ґрунтуються на походженні останніх, що засвідчено державним органом РАЦСу, зокрема: «особисті немайнові права та обов'язки; права на майно; обов'язок батьків утримувати дітей; обов'язок дітей утримувати батьків» [63].

Основними положеннями особистих немайнових прав є рівність прав та обов'язків батьків щодо дітей, та рівність прав та обов'язків дітей щодо батьків. При цьому, зазначений паритет не залежить від того, чи перебувають або перебували батьки дитини у шлюбі між собою.

У наукових джерелах зазначається «приблизний загальний перелік особистих немайнових прав та обов'язків батьків та дітей, до яких відносять: 1) вживати усіх заходів щодо належного виховання дітей у дусі поваги до інших людей їхніх прав та свобод, любові до сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини; піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток; забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя; поважати дитину. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини; 2) переважне право батьків перед іншими особами на особисте виховання

дитини; 3) обов'язок дитини, повнолітніх дочки і сина піклуватися про батьків, виявляти про них турботу та надавати їм допомогу; 4) права дітей на належне батьківське виховання; звернення до органів опіки та піклування, інших державних органів або якщо дитина досягла 14 років до суду за захистом своїх прав та інтересів; противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї» [142].

У положеннях законодавства зазначається, що підставою для позбавлення батьківських прав може бути невиконання або неналежне виконання батьками своїх обов'язків стосовно дітей, або неналежне. У судовому порядку, батьки можуть бути позбавлені батьківських прав, у разі якщо батьки не вжили заходів, щоб забрати дитину з пологового будинку при відсутності поважних причин, або не виявляли стосовно дитини батьківського піклування протягом шести місяців; батьки категорично ухиляються від виконання обов'язків з виховання дитини; батьки з дитиною поводяться жорстоко; обоє батьки або один з них хворі на хронічний алкоголізм або наркоманію; батьки порушують права дитини шляхом експлуатації останньої та примушення її до жебракування або бродяжництва; засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини.

Крім вищевказаного, зазначається, що майнові права батьків і дітей базуються на тому, що кожен з батьків та дітей можуть бути самостійними власниками майна, особливо якщо вони проживають разом. При цьому в регулюванні майнових відносин між батьками і дітьми в законодавстві пріоритет надається правам дітей, зокрема встановлено, що «майно, придбане батьками для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо), є власністю дитини, батьки зобов'язані передати у користування дитини майно, яке має забезпечити її виховання та розвиток» [73].

У законодавстві закріплене ще одне правило майнових відносин батьків та дітей: «майно, набуте батьками і дітьми їхньою спільною

працею чи за спільні кошти, належить їм на праві спільної сумісної власності».

Батьки управляють майном малолітньої дитини без спеціального на те повноваження. Але вони зобов'язані вислухати думку дитини щодо способів управління її майном.

Закон встановлює для батьків обов'язок утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Способи такого утримання визначаються батьками за домовленістю між собою. За рішенням суду можуть присуджуватися аліменти.

У визначених законом випадках батьки зобов'язані утримувати також повнолітніх дітей. Йдеться про непрацездатних дітей та дітей, які продовжують навчання (до досягнення ними двадцяти трьох років). Це утримання можливе за умови, що батьки можуть надавати матеріальну допомогу.

Разом з тим, законодавчо визначено й те, що «повнолітні діти зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги, при цьому розмір такого утримання, або іншими словами «аліментів» на утримання батьків визначається судом» [86]. Крім того, звертається увага на те, що обов'язок дітей щодо утримання батьків не виникає у разі позбавлення одного або обох батьків батьківських прав, або в разі встановлення факту ухилення батьками від виконання своїх батьківських обов'язків щодо дитини.

Злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду аліментів на утримання дітей, а так само коштів на утримання непрацездатних батьків є злочином і тягне за собою кримінальну відповідальність.

Інші члени сім'ї, зокрема баба, дід, прабаба, прадід, також мають відповідні права та обов'язки, на кшталт прав на спілкування із внуками, правнуками, брати участь у їх вихованні, тощо.

Також законодавством встановлені права та обов'язки для повнорідних або неповнорідних братів і сестер, зокрема вони мають право

на спілкування між собою та іншими членами сім'ї (родини), брати участь, якщо вони є повнолітніми, у вихованні своїх неповнолітніх братів і сестер, тощо.

Мачуха та/або вітчим, проживаючи однією сім'єю з малолітніми, нерідними по крові дітьми, набувають право брати участь у вихованні пасинка або падчерки. Водночас, сестри, брати, мачуха, вітчим, баба, дід набувають прав вживати заходів самозахисту прав та інтересів своїх (малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних) пасинка, падчерки, братів, сестер, онуків, чи звернутися за захистом їх прав та інтересів до органу опіки та піклування або до суду. Всі спори участі баби, діда, прабаби, прадіда, брата, сестри, мачухи, вітчима у вихованні дитини вирішуються судом відповідно до законодавства.

Члени родини повинні піклуватися про своїх родичів. На родичів покладаються обов'язки утримання інших членів сім'ї та родичів. При цьому, судом у частці від заробітку (доходу) або в твердій грошовій сумі, визначається розмір аліментів, які стягуються з інших членів сім'ї та родичів на дітей і непрацездатних повнолітніх осіб, які потребують матеріальної допомоги.

Одними з основних немайнових прав подружжя після припинення шлюбних відносин, у світовій практиці, вважається право на материнство та батьківство [94].

До розлучення обидва батьки знаходяться в рівних умовах щодо дітей. Це включає визначення місця проживання дітей, а також прийняття важливих рішень, що впливають на їх життя [183]. Розлучення змінює ландшафт, особливо тому, що навряд чи батьки будуть жити в одному місці.

Всупереч тому, що дехто може думати, опіка – це не пропозиція «все або нічого», коли один із батьків має повний контроль, а інший його не має, або не отримує можливості опікуватися своєю дитиною у зв'язку з небажання іншого з подружжя. Насправді термін «опіка» став таким

гровідводом, що деякі країни вважають за краще його не використовувати.

Опіка насправді є багаторівневим поняттям. Законна опіка означає право приймати рішення щодо виховання дитини такі як: державна школа чи приватна школа; релігійну освіту; і неекстрені медичні потреби. Фізична опіка стосується місця проживання дитини.

І юридична, і фізична опіка можуть бути «одноосібними» або «спільними» [74]. Одноосібна юридична опіка означає, що один із батьків приймає всі важливі рішення щодо дитини. При спільній юридичній опіці беруть участь обоє батьків.

Одноосібна фізична опіка означає, що «дитина проживає виключно з одним із батьків, у той час як другий батько відвідує дитину» [197], а «спільна фізична опіка передбачає проживання дитини з обома батьками» [160]. (Це може тривати від кількох днів на тиждень до буквально шести місяців на рік).

Зауважимо, що одноосібна юридична опіка сьогодні рідкість. Зазвичай це спостерігається лише в ситуаціях, коли суд визнає одного з батьків нездатним брати участь у прийнятті рішень, можливо, через значну психічну недостатність або зловживання активними речовинами. Також мається на увазі, що одноосібна фізична опіка не означає, що другий з батьків не може проводити час з дитиною.

Але це лише посилює важливість того, щоб обидва батьки продовжували брати активну участь у вихованні своїх дітей. Ось, що насправді охоплює термін «батьківські права та обов'язки» у розумінні особистих немайнових прав та обов'язків подружжя до і після припинення шлюбних відносин. Суди дадуть батькам усі можливості визначити, як найкраще це вирішити [21]. Лише тоді, коли батьки не можуть погодитися, суддя повинен приймати ці рішення за них.

У ситуаціях, коли один із батьків має одноосібну фізичну опіку, другий батько, зазвичай, матиме час для виховання, якщо тільки цей

батько не становить небезпеки для дитини. Батьківський час може включати практично будь-який розклад, який батьки можуть узгодити, за умови, що це не впливає негативно на дитину.

Досить поширеним є те, що дитина кожні вихідні перебуває з другим батьком, а також той проводить кілька годин протягом тижня з дитиною. Подовжений час літніх канікул також характерний, як і чергування канікул щороку. Незвичайним є те, що розклад батьківського часу змінюється в міру того, як дитина стає старшою та залучається до більшої активності.

Що стосується судів, то ідеальною є угода між батьками щодо їхніх прав та обов'язків щодо опіки. І суди часто пропонують допомогу в цьому.

Наприклад, закони штату про розлучення можуть вимагати, щоб батьки відвідували заняття, спонсоровані судом, на яких вони вивчали вплив розлучення на дітей. Крім того, якщо батькам важко досягти згоди, суд може зобов'язати їх відвідати сесії медіації щодо опіки над дітьми, під час яких навчений персонал суду намагається допомогти їм вирішити будь-які тривалі проблеми.

Однак, як зазначалося раніше, якщо батьки не можуть дійти згоди, то в справу втручаються суди. Вирішуючи питання щодо опіки та часу виховання, судді керуються одним головним принципом: «робіть те, що відповідає інтересам дитини» [75]. Насправді, іноді суд призначає адвоката або опікуна «ad litem» (опікуна лише для цілей судового розгляду), щоб представляти дитину в суперечці про опіку.

Призначаючи опіку, суди беруть до уваги кілька речей. Судді, наприклад, розглядають такі фактори, як: «здатність батьків домовлятися, спілкуватися та співпрацювати у справах, пов'язаних з дитиною; взаємодія дитини з батьками та будь-якими братами і сестрами; безпека дитини та безпека будь-кого з батьків від фізичного насильства з боку другого з батьків; перевага дитини, коли дитина досягла достатнього віку та здатна прийняти розумне рішення; потреби дитини, у тому числі якість і безперервність навчання дитини; фізична підготовка батьків і стабільність

пропонованого домашнього середовища; географічна близькість дому батьків; обсяг і якість часу, який батьки провели з дитиною до або після розлучення; трудові обов'язки батьків» [160].

Тим не менш, маючи правильний настрій і наполегливу роботу, батьки зазвичай можуть уникнути того, щоб суддя вирішував питання про батьківські права та обов'язки. Враховуючи емоційний вплив розлучення на дитину, варто докласти зусиль, щоб досягти згоди та уникнути судового розгляду цього питання.

Якщо звернутись до цивільної практики країн ЄС, то, як правило, спільна опіка присуджується у справах про розлучення (Німеччина, Франція, Болгарія, Італія тощо). Однак керівним принципом цього питання є те, що відповідає «найкращим інтересам дитини». Навіть якщо батьки живуть окремо, спільна опіка означає, що «важливі рішення щодо дитини повинні прийматися за взаємною згодою» [9].

У країнах ЄС також існує поняття «одноосібна опіка» та «спільна опіка». Одноосібна опіка за своєю суттю менш поширена, але вона може бути надана у справах про розлучення за таких обставин: один з подружжя відмовляється від опіки; один з подружжя подає в суд на іншого щодо одноосібної опіки.

Добровільна відмова від опіки зазвичай відбувається, коли один із батьків вважає, що це найкраще для його дитини, або пригнічений новою ситуацією. Цей батько подає до сімейного суду заяву про передачу одноосібної опіки, якщо другий з батьків погоджується.

З іншого боку, один із батьків може вважати, що спільна опіка шкодить благополуччю дитини. У таких випадках справа передається до суду. Суди перевірятимуть, чи відповідає надання одноосібної опіки інтересам дитини, досліджуючи: придатність одного з батьків до виховання дитини; прихильність дитини до цього батька; принципи підтримки та безперервності; повага до волі дитини; найкращі інтереси дитини

знаходяться під загрозою, наприклад, якщо є докази насильства або нехтування одним із батьків.

Якщо батьки прагнуть перевезти дитину в інше місце, наприклад, за кордон, питання опіки над дитиною стає актуальним. Батьки або той із батьків, хто є опікуном, мають право вирішувати питання щодо місця проживання дитини. У випадках спільної опіки найкраще підійти до справи по дружньому й поставити на перше місце найкращі інтереси дитини.

У цивільній та сімейній практиці України, звертається увага на доктрину Л. В. Малюги, який справедливо відзначає, що «одночасно з порушенням особистих немайнових прав громадянина можливо заподіяння шкоди його майну» [40; 53; 59].

Справедливою також є думка К. М. Гліняної, «дані обставини створюють проблеми кваліфікації судовими органами договорів, укладених між подружжям, в якості дійсних угод, що тягнуть за собою очікувані правові наслідки» [14].

Подружжя зобов'язані будувати відносини в сім'ї на основі взаємоповаги, піклуватися про добробут сім'ї, про виховання й розвиток своїх дітей, питання виховання й освіти дітей повинні вирішувати спільно. Право вибору прізвища при укладенні шлюбу є важливим особистим (немайновим) правом подружжя.

Багато авторів, зазначають, що розірвання шлюбу тягне за собою припинення особистих і майнових правовідносин подружжя. Зокрема, в науці О. І. Сафончик, як і інші автори, відзначає, що «розірвання шлюбу тягне за собою припинення немайнових і майнових правовідносин подружжя» [130].

Виходячи з розгляду шлюбу як способу захисту прав та інтересів подружжя, вважається за необхідне говорити не тільки про припинення, а й про захист як немайнових, так і майнових прав подружжя.

Професор О. І. Сафончик справедливо визначає, що «припинення шлюбних відносин не завжди тягне за собою припинення сімейних

правовідносин, окремі правовідносини між колишнім подружжям продовжують існувати, хоча і в іншій формі» [134].

Дійсно, як такі подружні сімейні правовідносини хоч й припиняються, але зберігаються окремі, права колишнього подружжя, що потребують встановлення спеціального режиму їх захисту.

У літературі справедливо зазначається, що «розірвання шлюбу, що припиняє правовідносини між подружжям, що не тягне за собою припинення правовідносин між батьками і дітьми» [15].

Звичайно, необхідно вказати на добровільність шлюбного союзу, як основоположний принцип сімейного права, що зумовлює вибір осіб не тільки при вступі в шлюб, але і при його розірванні. відповідно, мова може йти не тільки про право на укладання шлюбу, а й про право на розірвання шлюбу, яке може бути реалізовано за вільним волевиявленням.

Вважаємо, що «в правовідносинах, що складаються при розірванні шлюбу, пріоритетним об'єктом захисту виступають нематеріальні блага що належать подружжю, а також суб'єктивні особисті немайнові права щодо даних благ. Нематеріальні блага не тільки є особистими немайновими правами, а й виступають в якості об'єктів цивільних прав. Особисті немайнові права абсолютні, вони користуються абсолютним захистом від будь-якого їх порушника» [94].

Будучи невіддільними від людини – носія особистих немайнових прав, нематеріальні блага індивідуалізують його, роблять людину неповторним серед інших членів цивільного суспільства. Нематеріальні блага діють протягом усього життя людини, на їх порушення не поширюються строки позовної давності (стаття 201 ЦК України) [33; 174].

Звісно ж, що застосування подружжям розірвання шлюбу для захисту своїх прав має супроводжуватися шляхом реалізації спеціальних процесуальних засобів, що забезпечують охорону й захист особистих немайнових прав подружжя.

При розірванні шлюбу в процесі припинення шлюбних відносин встають і стають предметом обговорення питання сімейного життя, в деяких випадках інтимної сторони подружніх відносин. Всі ці та багато інших приватні питання є приватним життям особи і, відповідно, необхідно забезпечити цивільно-правовий режим приватності подружньої таємниці, її недоторканність і захист при розірванні шлюбу.

Вважаємо, що при вирішенні даних спірних питань повинен враховуватися принцип пріоритетного захисту сімейних прав, розумності здійснення сімейних прав подружжя або колишнього подружжя.

При вирішенні питання забезпечення і захисту особистих прав подружжя при розірвання шлюбу принцип розумності повинен набувати вирішальне значення.

Таким чином, зважаючи на викладене, протягом останніх десятиліть у більшості західних країн відбулися значні зміни в сімейних і гендерних ролях, які відображаються не лише в зростанні рівня зайнятості серед матерів, а й у зростаючій участі батьків у вихованні дітей. Ця тенденція до більш залученого батьківства була відзначена для нуклеарних сімей, але також очевидна в розділених і розлучених сім'ях, про що свідчить збільшення контактів батьків-нерезидентів зі своїми дітьми. Загальна більш висока участь батьків, імовірно, вплине на рішення батьків щодо розподілу часу для батьків та фізичної опіки над дітьми після розлучення чи розлучення. Насправді порядок виховання дітей у розлучених сім'ях, а також статутні норми сімейного права змінюються. У багатьох країнах зростаюча частка розлучених батьків, як правило, обирає таку систему виховання, яка передбачає (майже) рівний час і відповідальність за дітей, а деякі країни навіть віддають перевагу такому рішення в правовій системі.

Прихильники «спільного батьківства» або «спільної фізичної опіки» вважають це кращим рішенням для розлучених батьків та їхніх дітей, ніж традиційне віддання переваги проживанню дітей з одним із батьків – як правило, матір'ю – яка має виключну фізичну опіку.

Пропонується визнати, що «спільна фізична опіка» надає широкий спектр переваг не лише для стосунків між батьками і дитиною, але й для можливостей працевлаштування розлучених батьків, зокрема для благополуччя дітей. Однак існує також занепокоєння з приводу підвищених вимог і потенційного стресу, який покладається на батьків і дітей під час організації «спільної опіки», яка передбачає переїзду дітей між домогосподарствами батьків та забезпечення того, щоб діти почувалися як вдома в обох домогосподарствах.

Поки що чинне сімейне законодавство України ще не адаптоване до такої домовленості про батьківство. У той час як «спільна юридична опіка» стала найпоширенішою умовою для розлучених батьків, рішення сімейного суду щодо «фізичної опіки» наголошують на перевагу «одноосібної фізичної опіки».

Розділ 4. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ МАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У РАЗІ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄС

4.1. Майнові права та обов'язки, що виникають для подружжя після припинення шлюбу

У період глобалізації та інтернаціоналізації світової спільноти шлюбно-сімейні відносини, в тому числі й ускладнені європейським елементом, є правовою реальністю і вимагають, відповідно, ефективного врахування балансу інтересів сторін механізму правового регулювання сімейних правовідносин, зокрема, у разі розірвання шлюбу та в питаннях дотримання прав дітей на гідне утримання.

Розпад сім'ї, розірвання шлюбу за наявності неповнолітніх дітей тягнуть серйозні психологічні, соціальні, матеріальні та правові наслідки. Розлучення батьків не повинно вплинути на матеріальне утримання дітей, але на практиці в таких ситуаціях у батька, з яким залишається проживати дитина, нерідко виникають труднощі, пов'язані з отриманням належного матеріального утримання (аліментні зобов'язання) від батька, який не проживає з дитиною.

Ситуація значно ускладнюється, якщо боржник, який має непогашені аліментні зобов'язання, працює або проживає за межами країни.

При цьому, питання правового регулювання аліментних зобов'язань є чи не найскладнішими в європейському сімейному праві.

Специфіку відносин з приводу належного подружжю майна в багатьох державах прийнято розкривати через категорію «правовий режим майна подружжя» (*matrimonial property regimes*), проте деяким правовим системам цей термін сам по собі невідомий, незважаючи на присутність у законодавстві відповідних правових норм.

У цьому відношенні представляє інтерес автономне тлумачення, без посилання на національні законодавства, дане судом Європейських Співтовариств, уповноваженим Радою спільнот в 1971 року здійснювати таку діяльність стосовно Брюссельської конвенції 1968 року.

Режим майнових відносин між подружжям, що включає сукупність норм, що регулюють майнові відносини подружжя, інакше, ніж це робить загальне право щодо осіб, які не перебувають у шлюбі.

Подружній режим майна впливає з існування сімейних відносин між подружжям. Подружній режим власності настільки тісно пов'язаний із шлюбом, що, незважаючи на те, що вони стосуються майнових відносин між подружжям та між подружжям і третіми особами, вони повинні розглядатися як частина сімейного права.

Майнові відносини подружжя слідують за долею шлюбу (виникають з факту шлюбу і припиняються у разі припинення шлюбу).

Законне регулювання (законний режим майна подружжя) являє собою таку сукупність правових засобів регулювання майнових відносин подружжя, в якій основне значення мають законодавчі норми, акти державної влади, правила, вироблені судовою практикою (судовий прецедент), що встановлюють загальні правила поведінки подружжя в майновій сфері.

У зарубіжних країнах сьогодні сформувалися три основні види законних режимів майна подружжя:

- 1) спільність подружнього майна (Франція, Іспанія, Нідерланди);
- 2) роздільне майно подружжя (Великобританія, ФРН, Австрія, Греція);
- 3) режим умовної «відкладеної» спільності (Данія, Швеція, Норвегія, Фінляндія).

Наприклад, у Франції до складу загального майна подружжя включається все майно, придбане в період шлюбу (але не в дар і не в спадщину), включаючи надходження від власних професійних занять, а

також рахунок плодів і доходів від роздільного майна («Спільність придбань» - стаття 1401 ЦК Франції) [8; 49; 112; 159; 206].

Стаття 262-2 ЦК Франції [45] передбачає, що «будь-яке договірне зобов'язання, укладене одним з подружжя в обтяження спільного майна, всяке відчуження спільного майна, вироблене одним з них в межах своїх повноважень після первинного заяви про розлучення, буде оголошено недійсним, якщо доведено, що мало місце порушення прав іншого з подружжя» [24; 44; 198].

Згідно положень статті 1421 ЦК Франції угоди, сумлінно укладені одним з подружжя, поширюються і на іншого. Відповідно до положень статті 220 ЦК Франції: «кожен з подружжя має право самостійно укладати договори, що стосуються ведення домашнього господарства або виховання дітей: будь боргове зобов'язання, прийняте на себе одним з подружжя, покладається на іншого солідарно. Борги входять до складу пасивів спільності майна подружжя (стаття 1409 ЦК Франції)» [178].

Представляють інтерес правила розподілу майна подружжя на випадок зловживання з боку одного з них. Так, стаття 1477 ЦК Франції передбачає, що: «той з подружжя, хто розкрадав майно спільності або вкриває його, позбавляється своєї частки на це майно. Той, хто навмисне приховав існування загального боргу, повинен взяти його в повному обсязі на себе» [45]. Крім того: «приховування не обов'язково містить в собі акт присвоєння, але може впливати з будь-якої поведінки, з якого можна зробити висновок про навмисному позбавленні частки другого з подружжя; приховування може бути скоєно до або після припинення спільності спільних власників, але до кінця розділу. Дії з приховування повинні характеризуватися як умисні, приховування та незаконне заволодіння існують, оскільки є факти, що вказують на намір зазіхати на рівність поділу майна. Санкцією за зловживання є визнання виняткової власності другого з подружжя на укриті речі, а також її плоди і доходи від її використання» [208].

В Іспанії також встановлена спільність спільних активів (*Sociedad de gananciales*), тобто: «зміна режиму майна в період шлюбу можливо, тільки якщо така зміна не буде порушувати права третіх осіб, включаючи права дітей» [210]. Регламентуючи спільність майна, порушується питання і про оплату побутових витрат – вони оплачуються за рахунок спільного майна подружжя (стаття 1318) [51]. Дане зобов'язання підкріплено можливістю його примусового виконання в судовому порядку з використанням такої забезпечувальної заходи, як авансові платежі. З урахуванням майнового стану подружжя суд може звільнити одного з них (менш економічно забезпеченого) від зобов'язань побутового характеру. У подібних випадках ці витрати покладаються на другого з подружжя або відшкодовуються за рахунок загального майна подружньої пари, якщо така є.

І, відповідно, до місцевих звичаїв і сімейних обставин, у відношенні звичайних потреб сім'ї діє презумпція сумлінності поведінки кожного з подружжя (пункт 1 стаття 1319). У випадках вчинення дій з управління або розпорядження майном одним з подружжя, коли закон вимагає згоди другого з подружжя, а воно не було отримано, такі дії можуть бути анульовані в судовому порядку за вимогу чоловіка, чия згода не було отримано, або на вимогу його спадкоємців (пункт 1 стаття 1322). Вважаються абсолютно недійсними безоплатні угоди з спільним майном, вчинені без згоди другого з подружжя (пункт 2 стаття 1322) [51].

Заслуговує на увагу положення статті 1320, що: «встановлює можливість спільного користування предметами домашньої обстановки та вжитку, включаючи меблі, незалежно від того, кому з подружжя належить дане майно на праві власності; у разі смерті одного з подружжя ці речі переходять у спадок до пережили дружину (ст. тисяча триста двадцять одна); не діє дана норма щодо ювелірних виробів і майна, що має історичну або художню цінність, і інших дорогих речей».

В іспанському законодавстві прямо врегульовано, що: «подружжя може укладати будь-які договори один з одним (стаття 1323); подарунки

регулюються звичайними правилами, за винятком випадків, встановлених законом (стаття 1336 і стаття 1337); дарування подружжю передбачає виникнення загальної власності в рівних частках на предмет дару, якщо інше не визначить дарувальник (стаття 1339)» [51].

Також встановлено майно, яке вважається особистою власністю чоловіка: речі й майнові права, які належали до вступу в шлюб; майно, придбане відповідно до шлюбного договору; майно, придбане за рахунок або в якості особистої (виключної) власності; майно, придбане відповідно до правом переважного придбання одного з подружжя; майно, придбане в порядку спадкування; компенсація збитку одного з подружжя (вважаємо, що мається на увазі відшкодування шкоди здоров'ю одного з подружжя); одяг і предмети особистого користування, які не є розкішшю (особливо цінними речами); інструменти, необхідні для здійснення професійної діяльності одного з подружжя.

Цікавим також є положення статті 1357: «у разі придбання майна одним з подружжя до вступу в шлюб в розстрочку, воно визнається особистим майном цього дружина, навіть якщо оплата (повністю або частину) проводилася грошима загального користування»; цінні папери вважаються приватною власністю дружина, на чие ім'я вони оформлені, але, разом з тим, дивіденди (інший дохід) від цінних паперів надходять в загальні активи; подружжя несуть солідарну відповідальність за недоговірних зобов'язань, якщо хоча б один з них діяв у спільних інтересах (стаття 1366)» [51].

Участь в азартних іграх законом не заохочується, за такими зобов'язаннями чоловік відповідає своїм особистим майном, звернення стягнення на загальну подружню власність неможливо (стаття 1371 і стаття 1372) [62].

Управління та розпорядження подружнього власністю здійснюється подружжям спільно, якщо інше не визначено шлюбним договором. При

цьому подружжя зобов'язане інформувати один одного про отримувані доходи (стаття 1383).

При здійсненні термінових витрат, презюмується згода другого з подружжя. В силу статті 1386: «достатньо згоди лише одного з подружжя, щоб провести термінові витрати; якщо один з подружжя діяв без згоди другого з подружжя і його дії призвели до економічної вигоди, той з подружжя, чия згода не була отримана, не має права оскаржувати такі акти (стаття 1390)» [51].

Сутність режиму роздільності полягає в тому, що «незалежно від часу і способів придбання майна воно не об'єднується в єдине ціле, а юридично закріплюється за кожним з них. При цьому кожному з подружжя належить не тільки його дошлюбне майно, а й те, що він придбав у шлюбі. При такому положенні один з подружжя-невласник не набуває прав на майно другого з подружжя, навіть якщо воно було отримано в період спільного життя» [62].

Сімейне право Великобританії (Сімейний закону 1996 року - Family Law Act) визначає режим роздільного майна подружжя як законний. В англійському праві, ще починаючи з 1882 року, заміжні жінки не придбали ніяких особливих прав власності на шлюб.

Роздільний режим майна припускав, що жінка, яка не внесла жодної майновий внесок при вступі в шлюб, нічого в шлюбі і не набувала. Таким чином, єдиний власник майна в шлюбі був чоловік. Законом про власність заміжніх жінок (Married Women's Property Act) [17; 199] всяке майно заміжньої жінки, коли б і як би воно не було придбано, становить її власне майно [6].

До видання цього закону заміжня жінка була практично позбавлена майнової самостійності. Роздільне майно могло виникнути тільки в силу прямого застереження в документах, на підставі яких власність передавалася заміжній жінці або її довірчим власникам. «Загальне право» виходить з обов'язки чоловіка утримувати дружину, тобто надавати їй

продукти харчування, одяг, житло, кошти на лікування. Тому суми, що видаються чоловіком дружині для ведення господарства, повинні вважатися власністю чоловіка. Згідно з положеннями цивільного права Англії, майно, набуте одним особою за власний кошт, дані іншим особою, належить останньому.

Отже, якщо, як це зазвичай було раніше, чоловік працює, а дружина займається господарством і дітьми, при системі роздільності практично, все майно, що належить подружжю у шлюбі, є власністю чоловіка.

Крім того, англійське цивільне право визнає, що «грошові витрати однієї особи на майно іншого не дають першого прав на це майно» [57; 179].

Таким чином, якщо дружина вносить у власність чоловіка будь-які поліпшення за рахунок своїх коштів, вона за загальним правилом не отримує ніяких прав на це майно. В останні роки ряд законодавчих актів пом'якшив це положення. Тепер, якщо один з подружжя вносить поліпшення в житло, що належить іншому з подружжя, то право на ці поліпшення належить їм обом у рівних частках. У 1970 році був виданий закон, що надав суду можливість визнати за одним з подружжя, який зробив суттєвий внесок, що має грошовий вираз, в удосконалення майна, що належить іншому з подружжя, права бенефіціанта, причому в такому розмірі, який суд визнає справедливим. Однак, все майно не стає спільною власністю, як це сталося б за українським законодавством.

Права подружжя захищає й судова практика, яка, пристосовуючи режим роздільності до реальних життєвих ситуацій, виходить з того, що якщо кожен з подружжя вніс гроші на придбання речі, вони стають суб'єктами права спільної власності на куплену річ, і що належна кожному з них частка залежить від укладеної суми, а якщо один з подружжя придбав власним коштом майно на загальне ім'я, то він, тим самим, мав намір зробити дарування половини цього майна.

Судовою практикою врегульована досить поширена ситуація, коли будинок купувався на гроші одного з подружжя, а оформлявся на ім'я іншого. У такому випадку один з подружжя, який сплатив вартість придбаного майна, стає його бенефіціантом. Це впливає з наступного загального правила, що існує в англійському праві: «якщо будь-яке майно, що купується на гроші однієї людини, оформляється на ім'я іншої, то при відсутності доказів іншого встановлюється так званий «логічно виведений траст» (resulting trust), так як передбачається, що саме такою була воля набувача» [127].

У 1973 році новий Закон про шлюбні справи надав суду право здійснювати перерозподіл майна подружжя, в разі розлучення, з метою досягнення справедливого результату. Так, рішенням у справі *White v. White* у країні був фактично запроваджений принцип рівності часток подружжя при розподілі майна. При цьому було визнано, що відсутність самостійного заробітку в одного з подружжя не дає підстав для відступу від цього принципу (*Lambert v. Lambert*), адже турбота про сім'ю й домашнє господарство розглядається згідно статті 25 (2) (Закону про шлюбні справи як внесок у добробут сім'ї, рівноцінний отриманню заробітку).

Аналізуючи досвід Німеччини, звертається увага, що у вказаній країні ЄС питання кому належить майно, набуте під час шлюбу, і як це майно розподіляється після припинення шлюбу, завжди визначається конкретним режимом власності сімейного права [99]. Наслідки шлюбу для майнових прав подружжя регулюються положеннями про режим майна подружжя в Цивільному кодексі Німеччини (*Bürgerliches Gesetzbuch – BGB*). BGB визнає такі майнові режими: спільність накопичених доходів (*Zugewinnsgemeinschaft*), поділ майна (*Gütertrennung*) та «необов'язкова спільність накопичених доходів» (*Wahl-Zugewinnsgemeinschaft*).

Спільність нарахованих доходів застосовується, якщо подружня пара не домовилася про інше, шляхом нотаріального шлюбного договору. Спільність набутих доходів означає розділення майна під час шлюбу та

вирівнювання доходів, отриманих під час шлюбу, після припинення майнового режиму.

Натомість розділ майна повинен бути узгоджений подружжям шляхом нотаріального договору. Розділ майна означає повне розділення відповідних активів подружжя без будь-якого вирівнювання нарахованих доходів наприкінці шлюбу. Кожний з подружжя зберігає як власне майно, яке вони придбали до та під час шлюбу. Поділ майна також може виникнути без чіткого договору між подружжям, наприклад, якщо режим власності скасовується або виключається відповідно до шлюбного контракту без одночасного узгодження іншого режиму власності.

Спільність майна подружжя також повинна бути погоджена подружжям шляхом нотаріального договору. Відповідно до спільного майна активи, якими володіли до шлюбу, і активи, придбані під час шлюбу, зазвичай стають спільною власністю подружжя (*Gesamtgut* — майно у спільній власності). Крім того, подружжя може мати власне окреме майно (*Sondergut*), яке не є частиною спільного майна подружжя. Це речі, які не можуть бути передані за юридичними операціями, наприклад, права вимоги, що не підлягають аукціону, або частка в товаристві. Нарешті, кожен з подружжя може зберігати певні речі як окрему власність. Подружжя також може заснувати особливу форму спільності майна, а саме спільність придбаних активів. З цією метою вони повинні оголосити у шлюбному контракті, що все майно, придбане до шлюбу, є зарезервованою власністю.

Факультативна спільність нарахованих доходів – це франко-німецький режим власності, призначений для уникнення потенційних проблем у правовідносинах між громадянами Франції та Німеччини через відмінності в режимах власності подружжя. Якщо подружжя обирає цей тип майнового режиму, їхні активи залишатимуться роздільними протягом шлюбу, як у випадку німецького спільного режиму накопичених доходів. Лише після закінчення майнового режиму, збільшення вартості майна подружжя вирівнюється між обома подружжям. Незважаючи на схожість змісту з

німецькою спільнотою накопичених прибутків, факультативна спільнота накопичених прибутків має ряд особливостей, на які вплинули механізми у Франції. Наприклад, відшкодування за біль і страждання та будь-яке випадкове збільшення вартості нерухомості.

Якщо подружжя вважає, що встановлений законом режим власності – спільність нажитого майна не підходить для їхнього шлюбу, вони можуть укласти нотаріальний шлюбний договір. У такому договорі вони можуть домовитися про поділ майна чи спільності майна, або домовитися про інші домовленості, ніж передбачені законом, у рамках конкретного режиму власності. У договорі також можуть бути визначені умови поділу пенсії або утримання.

Однак, укладаючи шлюбний контракт, слід подбати про те, щоб передбачені домовленості були дійсно дійсними. Наприклад, якщо шлюбний договір в односторонньому порядку завдає шкоди одному з подружжя та є певні інші обставини, він може вважатися таким, що суперечить загальноприйнятим принципам моралі, а тому є недійсним. У цьому випадку законодавчі норми, які теоретично виключені шлюбним договором, продовжують застосовуватися. Судова практика в цій сфері дуже різноманітна. Чи справді угода суперечить загальноприйнятим принципам моралі, а отже, є недійсною, чи її необхідно змінити, можна остаточно вирішити лише в кожному конкретному випадку.

Згідно зі встановленим законом режимом майна: спільністю нарахованих доходів, вирівнювання нарахованих доходів відбувається, якщо режим власності припиняється (наприклад, смерть одного з подружжя, розлучення або договірна угода про інший режим власності). Вирівнювання нарахованих доходів означає, що той з подружжя, який під час шлюбу придбав більше майна, ніж інший, повинен компенсувати цьому подружжю половину різниці в нарахованих доходах у формі грошової виплати.

У режимі спільності майна, спільне майно поділяється в разі розірвання шлюбу після врегулювання будь-яких зобов'язань. Кожен з подружжя, як

правило, має право на половину надлишку, що залишається. З іншого боку, якщо подружжя домовилося про розділ майна, після припинення шлюбного режиму вирівнювання не буде через повне розділення майна обох подружжя.

Право на утримання не залежить від режиму власності подружжя. Якщо подружжя проживає окремо, але не розлучилося, потребуєчий із подружжя, як правило, має право на утримання від економічно спроможного подружжя. Позов про стягнення аліментів буде існувати лише до моменту розірвання шлюбу. Однак після розлучення подружжя, яке потребує допомоги, за певних обставин може вимагати післяшлюбного утримання. Закон визнає такі права на аліменти: аліменти на догляд за дитиною, аліменти у зв'язку з віком, хворобою чи фізичною недугою, аліменти через безробіття, додаткові аліменти, аліменти на час навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації та аліменти з міркувань справедливості.

Якщо є підстави для визнання шлюбу недійсним, в окремих випадках можуть існувати права на компенсацію та утримання навіть після визнання шлюбу недійсним.

У спільності накопичених доходів накопичені доходи вирівнюються в разі смерті одного з подружжя у формі фіксованого збільшення на одну чверть законної частини спадщини (*gesetzlicher Erbteil*), незалежно від того, чи фактично нарахував померлий чоловік будь-які прибутки під час шлюбу. Якщо той з подружжя, який пережив, не є спадкоємцем або відмовляється від спадщини, він може вимагати вирівнювання фактично накопиченого доходу, а також вимагати обов'язкової мінімальної частки (*kleiner Pflichtteil*). Ця обов'язкова мінімальна частка розраховується на основі встановленої законом частки спадщини, при цьому фіксована чверть нарахованого доходу не береться до уваги.

Якщо подружжя домовилося про розподіл майна, вирівнювання нарахованого доходу наприкінці шлюбу за єдиною ставкою не буде. Застосовується загальний юридичний порядок спадкування.

Відповідно до режиму спільності майна, спадкове майно складається з половини спільного майна, закріпленого майна та окремого майна померлого. Частка спадщини того з подружжя, який пережив, визначається за загальними положеннями.

До компетенції сімейного суду належать справи, пов'язані з майновим правом, тобто справи, які стосуються позовів, заснованих на праві власності подружжя, зокрема про вирівнювання майнового доходу подружжя.

Одружена особа, як правило, відповідає лише за власними боргами та лише власним майном. Це виключає транзакції для розумного покриття повсякденних потреб сім'ї.

Однак у спільноті нарахованих доходів існують винятки з принципу, згідно з яким подружжя може вільно розпоряджатися своїм майном. Якщо один із подружжя бажає розпорядитися (продати, подарувати тощо) усім або майже всім своїм майном, йому потрібна згода другого з подружжя. Те саме стосується випадків, коли одружена особа бажає розпоряджатися об'єктами, які належать виключно цій особі, але є частиною домашнього господарства подружжя.

З іншого боку, відповідно до режиму роздільної власності, кожен з подружжя може вільно розпоряджатися всім своїм майном і не потребує згоди іншого з подружжя на розпорядження предметами, що є частиною домашнього господарства.

Якщо подружжя домовилося про режим спільності майна, вони, як правило, управляють спільним майном, якщо шлюбним договором управління не покладено на одного з подружжя. Спільне майно несе відповідальність за зобов'язанням, що випливає з юридичної операції, яку подружжя уклало під час спільності майна, лише якщо інший з подружжя погодився на юридичну операцію або якщо юридична операція має силу щодо спільного майна навіть без їх згоди.

Житло подружжя і предмети домашнього вжитку можуть бути розподілені на час роздільного проживання подружжя або після розірвання

шлюбу. Якщо спільне володіння виникло іншим чином, і подружжя не може домовитися, річ продається на аукціоні, а виручка ділиться.

Якщо подружжя обирає спільність майна як режим власності подружжя, вони повинні подати нотаріально засвідчений шлюбний договір до земельної книги та подати заяву про перегляд земельної книги. У всіх інших випадках, тобто якщо подружжя не обирає спільність майна як режим власності подружжя, земельну книгу переглядати не потрібно.

Таким чином, зважаючи на аналіз європейського законодавства, встановлено, що останнє у своїх положеннях передбачає наявність спільної власності подружжя без виділення часток в якості законного режиму майна подружжя, за яким загальним вважається: «майно, що було набуте подружжям у період шлюбу, за виключенням речей, що мають статус особистих; доходи набуті у результаті використання майна кожного з подружжя, від їх професійної діяльності; засноване кожним з подружжя після укладення шлюбу господарство». Разом з тим, до майна, яке є особистими речами кожного з подружжя відносять майно, яке: «належало, до укладення шлюбу, кожному з подружжя на праві власності; було отримане у шлюбі за заповітом або у дар; було призначене для особистого користування чи/або професійної діяльності; було отримане в якості відшкодування збитків, у тому числі, допомоги за тимчасову непрацездатність або інвалідність; придбане за рахунок коштів, отриманих від продажу майна, яке підлягає державній реєстрації і зареєстроване на ім'я кожного з подружжя» [152].

Отже, як зазначалось вище, після укладання шлюбу в подружжя виникають особисті немайнові, а також майнові правовідносини. За загальним поняттям, майнові правовідносини подружжя розуміються в якості складного комплексу взаємопов'язаних дій стосовно володіння, користування й розпорядження майном подружжя. Цивільне та сімейне право регулюють та визначають чіткі норми поведінки подружжя щодо майна, зокрема: «закріплюється право власності на майно кожного з

подружжя; визначається відповідний обсяг майнових прав і обов'язків подружжя; визначається умови реалізації, порядок набуття та відчуження майна, відповідальність кожного з подружжя за зобов'язаннями (спільними або особистими); визначається порядок взаємного утримання кожного з подружжя, тощо [10; 185]. Разом з тим, сімейним та цивільним законодавством, як України так і країн ЄС передбачено можливість укладання договорів між подружжям щодо майна.

У зв'язку з тим, що майнові правовідносини подружжя мають велику різноманітність, у науковій літературі надаються пропозиції щодо їх класифікації за відповідними ознаками, зокрема: «зводити майнові правовідносини подружжя до двох основних видів: 1) речові правовідносини (відносини подружжя щодо права власності на майно та права на користування речами, які належать кожному з них); 2) зобов'язальні правовідносини (відносини подружжя щодо взаємного утримання (сплата аліментів) та договірні відносини подружжя)» [142].

Щодо нормативно-правового, тобто законодавчого регулювання зобов'язальних відносин подружжя, то застосовуються законний та договірний правові режими врегулювання вказаних відносин.

У положеннях СК України містяться положення, присвячені «правовому регулюванню відносин подружжя, пов'язаних з їхньою приватною власністю, а також правовому регулюванню відносин подружжя стосовно спільної сумісної власності». Т. О. Ариванюк у своїх наукових працях підтримує зазначений підхід [1, с. 9]. Водночас, на думку окремих науковців, вказаний підхід розуміється «нелогічним, так-як для майнових прав подружжя, визначальним є спільність цього майна, а не як не роздільність» [66; 146].

Звертається увага, що в статті 57 СК України висвітлено положення «про особисту приватну власність кожного з подружжя, а не про їх роздільну приватну власність». При цьому, оскільки право особистої власності та право приватної власності є різними правовими категоріями, то буде більш

логічним розглядати окремо роздільне майно подружжя та роздільну приватну власність.

Щодо визначення законного правового режиму відносин подружжя стосовно їх майна, то слід вказати, що цей правовий режим буде застосовуватись у разі, якщо його не було змінено в порядку укладання шлюбного договору.

Принцип спільності майна подружжя закріплений у сімейному праві України, де зазначається, що «спільним майном подружжям є об'єднання майна дружини і чоловіка (повністю або у певній частині) у єдину майнову масу з одночасним встановленням певних правил щодо розпорядження, користування та володіння таким майном» [5]. У науковій літературі існують визначення та наукові обґрунтування режиму «спільного майна подружжя», у відповідності до чого: «набуте подружжям за час шлюбу майно буде вважатись спільним, при умові якщо інше не встановлено домовленістю між подружжям, при цьому подружжя має рівні права щодо спільного майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності; подружжю належить майно без визначення часток кожного з подружжя у праві власності; права подружжя на майно визнаються рівними незалежно від того, що один з подружжя не мав, з поважної причини, самостійного заробітку; кожен з подружжя, який здійснює правочини стосовно розпорядження спільним майном, вважається, що діє у інтересах подружжя доки не буде доведено протилежне» [54; 72].

У науковій літературі, щодо здійснення права власника стосовно спільного майна подружжя зазначається, що: «право спільної сумісної власності подружжя є різновидом права власності фізичних осіб, а тому на кожного з подружжя поширюються загальні правила стосовно об'єктів права приватної власності» [71, с. 104].

У наукових колах поширена думка про те, що: «основним правовим режимом майна подружжя виступає правовий режим спільної сумісної власності подружжя, а стаття 60 СК України закріплює презумпцію права

спільної сумісної власності стосовно майна, набутого подружжям за час шлюбу» [148, с. 106].

Відповідно до частини першої статті 60 СК України: «майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самотійного заробітку (доходу)» [73].

Окремі науковці вважають, що: «розкривати зміст поняття «набуте майно» слід проводити за допомогою встановлення визначених правових підстав виникнення права спільної сумісної власності у подружжя» [102]. Із зазначеним твердженням, на нашу думку погоджуватись важко, так-як з огляду на юридичний склад виникнення в подружжя права спільної сумісної власності, тобто майно повинно бути набуте під час шлюбу, що передбачено положеннями частини першої статті 60 СК України і впливає із змісту частини першої статті 21 СК України, частини третьої статті 368 ЦК України.

Частина перша статті 45 СК України передбачає, що «недійсний шлюб, а також шлюб, визнаний недійсним за рішенням суду, не є підставою для виникнення у осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя», а частина друга цієї статті встановлює, що «якщо протягом недійсного шлюбу особи набули майно, воно вважається таким, що належить їм на праві спільної часткової власності» [73]. Разом з тим, звертається увага на те, що набуття майна за час шлюбу (зареєстрованого шлюбу) недостатньо для виникнення в подружжя права спільної сумісної власності. Також у науковій літературі зазначається, що «треба також, щоб зазначені особи спільно проживали і вели спільне господарство, тобто необхідна наявність спільної праці подружжя, а спільність результатів їх праці у разі наявності законного правового режиму майна подружжя не встановлюється, як зазначають деякі автори, угодою між ними (явною або такою, що мається на увазі), а є обов'язковим наслідком шлюбу» [139].

У науковій літературі зазначається, що: «обов'язковими елементами юридичного складу, необхідного для виникнення в подружжя прав спільної сумісної власності виступають факти набуття одним з подружжя майна під час шлюбу, зареєстрованого у встановленому порядку, а також ведення подружжям спільного господарства, тобто наявність спільної праці подружжя» [132].

Аналогічної позиції дотримувалась І. Жилінкова, яка зазначала, що: «спільність майна подружжя виникає у разі, якщо вони перебувають у зареєстрованому шлюбі і становлять, фактично, єдину сім'ю» [3; 58; 80]. Однак у подальшому, у рамках рекодифікації цивільного законодавства України, в тому числі внесення відповідних змін та доповнень до нормативно-правових актів, регламентуючих діяльність та відносини між подружжям, із врахуванням сучасних реалій та розвитку законодавства, держави та суспільства, науковець змінила свою позицію [128].

У положеннях частини другої статті 60 СК України закріплено: «кожна річ, набута під час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя». Зазначене має велике практичне значення для здійснення подружжям правомочностей стосовно спільної сумісної власності, а також для розділу подружжям цього майна (статті 63, 65 і 71 СК України).

У правничих колах виказуються позиції стосовно того, що: «з метою визнання майна, яке було набуто подружжям за час шлюбу, об'єктом їх спільної сумісної власності, не має значення, на ім'я кого з подружжя це майно оформлено, так як право спільної сумісної власності подружжя є різновидом права приватної власності фізичних осіб, а отже об'єктами цього права є будь-які речі, що належать фізичній особі на праві приватної власності. При цьому вичерпний перелік об'єктів права спільної сумісної власності подружжя у науковій літературі відсутній» [25; 128; 184, с. 259].

Висвітлена вище позиція науковців закріплена в положеннях статті 325 ЦК України та статті 61 СК України. Разом з тим, зазначається, що є винятки

щодо визнання об'єктами права спільної сумісної власності подружжя, які закріплені у положеннях постанови Верховної Ради України від 17 червня 1992 року № 2471-XII, в якій додатком № 2 «Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна» надано «перелік видів майна на яке встановлено спеціальний порядок для набуття громадянами права власності» [111].

У положеннях частини другої статті 61 СК України закріплено, що: «об'єктами права спільної сумісної власності подружжя доходи кожного з подружжя (заробітна плата, пенсія, стипендія, тощо), одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету (тобто з моменту внесення грошових коштів до сімейного бюджету) або на особистий рахунок одного з подружжя у банківській установі» [139].

Підтримуючи думки окремих науковців, логічно погодитись з тим, що положення щодо визнання доходів подружжя спільною сумісною власністю буде неправильним, оскільки для виникнення такого права в подружжя, кожного разу необхідно буде волевиявлення одного з подружжя. Однак, зазначене не є потрібним у разі встановлення законного правового режиму регулювання відносин між подружжям стосовно належного їм майна. Разом з тим, окремі науковці зазначають: «якби утворення спільності майна подружжя мало залежність від вчинків у майбутньому одного з подружжя, який є набувачем та мав, або не мав бажання щодо використання майна для загально-сімейних цілей, то застосовувалось би правило довільного розсуду одного з подружжя а не правило закону» [154].

Звертається увага на те, що на думку Т. О. Ариванюк: «положення частини другої статті 61 СК України суперечить загальним правилам підстав та правил виникнення в подружжя права спільної сумісної власності, передбаченим статтею 60 СК України, що не передбачає залежності режиму спільності майна подружжя від його передачі до сімейного бюджету» [1, с. 10].

Водночас, науковець також вказує на те, що «зазначене вище положення суперечить положенням частини третьої статті 61 СК України, якими передбачено визнання об'єктами права спільної сумісної власності подружжя отримання доходів від договорів укладених в інтересах сім'ї, а отже у цьому випадку визнаючи виникнення в подружжя права спільної сумісної власності на такі доходи не є обов'язковим визнання факту внесення цих доходів до сімейного бюджету» [1, с. 10].

Крім того, наукове коло звертає увагу й на інші неточності, які є в положеннях СК України, зокрема в частині другій статті 61, зміст якої було висвітлено вище. Так науковці зазначають: «особа, яка внесла вклади до банківської установи, володіє зобов'язальним, відносним правом на них (оскільки він має не індивідуально-визначені, а родові ознаки), а право власності на ці вклади переходить до банківської установи» [124]. У зв'язку із висвітленим вище, пропонується все ж таки розрізняти поняття «право спільної сумісної власності подружжя» та «спільне майно подружжя», так-як подружжю може належати як право спільної сумісної власності на майно так і майнове зобов'язальне право на вклади до банківських установ.

У науковій літературі цивільного права відсутня єдина точка зору щодо визначення поняття «спільне майно подружжя», однак наявні декілька значень щодо визначення терміну «майно», зокрема, майном слід визнавати: лише майно, гроші, цінні папери або сукупність речей; або не тільки речі, а й майнові зобов'язальні права; або речі, майнові зобов'язальні права та майнові обов'язки» [154].

Окремі науковці ототожнюють поняття «спільне майно подружжя» з поняттям «спільна сумісна власність подружжя», при цьому, проводячи таке ототожнення, деякі науковці самі собі суперечать, оскільки одночасно вони зазначають, що: «вклади до банківських установ одним з подружжя внесені за рахунок спільних заощаджень визнаються спільним майном подружжя, та при цьому звертають увагу на те, що особі, яка вносить вклади до банківської

установи належить зобов'язальне право, а не право власності на ці вклади» [139].

Звертається увага, на думки І. І. Каракаша та І. Жилінкової, які «в якості спільного майна подружжя розуміють і речі, які належать подружжю на праві спільної сумісної власності, і інші майнові права та обов'язки» [42; 140]. Не погоджуючись і з вказаними вище думками, окремі дослідники зазначають, що поняття набутого майна не охоплює борги [141].

Положеннями статті 73 СК України передбачено накладення стягнень на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. При цьому, у науковій літературі зазначається, що: «стягнення на борги не накладається, так як вони обтяжують спільне майно подружжя, і не можуть включатися до його складу» [142]. Положеннями частини третьої статті 65 СК України передбачено, що «спільні борги в подружжя можуть бути, однак вони є результатом правочинів, вчинених обома чи одним з подружжя за наявності презумпції згоди другого з них, або у випадках, передбачених законом» [73].

Зважаючи на це, слід погодитись з поглядами науковців, які зазначають, що: «до складу спільного майна подружжя входять речі, гроші, цінні папери, які належать подружжю на праві спільної сумісної власності та набуті під час шлюбу, а також зобов'язальні майнові права, що виникли у період шлюбу і не пов'язані з особою одного з подружжя» [90].

Звертається увага на те, що для виникнення спільності майна подружжя необхідні початковий момент виникнення такої спільності, а також сукупність елементів юридичного складу.

Беручи до уваги, що до складу спільного майна подружжя також входять зобов'язальні права, вважаємо, що майно подружжя стає спільним у разі: «якщо в одного з подружжя виникло право на майно під час шлюбу; якщо майно було одержане одним з подружжя під час шлюбу; якщо майно внесене одним з подружжя у сім'ю під час шлюбу» [91].

Однак, слід звернути увагу на те, що «застосовуючи законний режим регулювання майнових відносин подружжям, особи укладаючи шлюб виявляють своє волевиявлення, а придбаючи майно керуються нормами закону, та водночас доходи одного з подружжя можуть не потрапляти в сім'ю, а надходити на його рахунок у банківській установі» [141].

Деякі автори висловлюють думку, що «спільність майна подружжя виникає з моменту одержання його одним з подружжя» [140; 144], яка є суперечливою оскільки вважається, що водночас до складу спільного майна подружжя входять і право власності і зобов'язальні права.

У своїх дослідженнях І. В. Жилінкова зазначає, що «треба пов'язувати правовий режим майна подружжя з моментом виникнення в одного з подружжя права на це майно, а не з моментом його фактичного одержання» [128].

У свою чергу О. В. Дзера підкреслює, що «трапляються випадки, коли право на майно виникає в подружжя під час шлюбу, набувається ними після його припинення (розірвання), а визнання такого майна спільним майном подружжя не суперечить сімейному законодавству» [22]. Науковці, які дотримуються вказаної точки зору, «заперечують положення, згідно з яким спільність майна подружжя виникає з моменту появи в одного або в обох із них права на це майно» [138]. Науковці, обґрунтовуючи свою позицію: «не вбачають відмінностей між моментом виникнення «права спільної сумісної власності подружжя» та моментом виникнення «спільного майна подружжя», однак, при цьому слушно зазначають, що треба розрізняти внутрішні майнові відносини подружжя та їх зовнішні прояви» [139].

Також науковці наполягають на необхідності розрізнення моментів виникнення «спільного майна подружжя» та виникнення в подружжя «права спільної сумісної власності» [82], оскільки «спільне майно подружжя» виникає з моменту, коли в одного з подружжя виникає право на майно в результаті спільного ведення господарства, а «право ж спільної сумісної

власності подружжя» виникає з моменту одержання одним з подружжя майна» [128].

Положеннями частини третьої статті 61 СК України передбачено, що «якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, усі доходи отриманні у результаті цих договорів будуть визначатись об'єктами права спільної сумісної власності подружжя». Укладаючи вказаний договір, застосовуються правила, передбачені частиною першою статті 334 ЦК України, відповідно до якої: «право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передачі цього майна, якщо інше не встановлене договором або законом». Водночас, частиною другою статті 65 СК України передбачено, як вже зазначалось що: «при укладенні договорів одним із подружжя існує презумпція згоди другого з них, а отже у разі якщо вказана презумпція не спростована, права та обов'язки за договором, укладеним одним з подружжя, поширюються на кожного з подружжя».

У положеннях частини четвертої статті 61 СК України зазначається, що речі для професійного зайняття, придбані одним з подружжя під час шлюбу, виступають об'єктами права спільної сумісної власності подружжя. Звертається увага на те, що, закріплюючи вказане положення, законодавець виходив з того, що «зазначені речі мають значну цінність, а віднесення їх до роздільного майна подружжя може істотно порушити права одного з подружжя» [128]. Водночас законодавство враховує інтереси того з подружжя, предметом професійних занять якого є вказані речі, встановлюючи, що «у разі поділу спільного сумісного майна подружжя суд може присудити ці речі тому з них, у користуванні якого вони знаходяться, з покладенням на нього обов'язку компенсувати другому з подружжя його частку грошима» [73].

Разом з тим, положеннями статті 62 СК України встановлено, що «майно кожного з подружжя може визнаватися об'єктом права їх спільної сумісної власності, якщо за час шлюбу воно істотно збільшилось у своїй

вартості внаслідок їх спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя» [73].

У науковій літературі та положеннях сімейного та цивільного законодавства (статті 63 і 65 СК України, стаття 369 ЦК України) висвітлюється, що «право володіння, користування та розпорядження спільними речами виступає змістом права спільної сумісної власності, як і будь-якого права власності» [30].

Як впливає зі змісту статей 355, 356 і 368 ЦК України: «для права спільної часткової та спільної сумісної власності характерні наступні взаємопов'язані обставини: множинність суб'єктів, що відрізняє його від інших видів права власності, яке належить одному суб'єкту; єдність об'єкту» [169]. При цьому, право кожного співвласника поширюється на об'єкт у цілому, а не на його частину в натурі.

Також, звертається увага на особливості суб'єктного складу правовідносин стосовно спільної власності такі як множинність учасників цих правовідносин, які виникають як і між власниками та не власниками, так і між співвласниками.

Наукові дослідники розрізняють вказані правовідносини на зовнішні та внутрішні, зокрема: «під зовнішніми правовідносинами розуміється відносини між співвласниками та не власниками, а під внутрішніми правовідносинами розуміється відносини між самими співвласниками» [167].

Також зазначається, що зовнішні правовідносини між співвласниками та третіми особами, мають абсолютний характер, що характеризується наділенням суб'єктивними правами спільної власності співвласників, та зобов'язанням зобов'язаних осіб не порушувати ці права та утримуватись від їх порушення.

Водночас зазначається, що внутрішні правовідносини між самими співвласниками є відносними за своєю структурою, тобто права та обов'язки усіх співвласників стосовно один одного обумовлені наявністю самого права спільної власності, що опосередковує ставлення до речей як до своїх, що не

потребує додаткових юридичних фактів, отже, вказані правовідносини залишаються правовідносинами власності.

Положеннями частини першої статті 358 ЦК України передбачено, що «право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їх згодою», а положеннями частини другої статті 369 ЦК України передбачено, що «згода співвласників майна, яке перебуває у спільній сумісній власності, стосовно розпорядження цим майном, вважається досягнутою незалежно від того, хто з співвласників вчинив відповідний правочин» [171].

Таким чином, враховуючи викладене, слушним вважається твердження: «змістом внутрішніх правовідносин спільної власності є право кожного із співвласників на володіння, користування та розпорядження спільними речами, та обов'язок співвласників узгоджувати свої дії, пов'язані з володінням, користуванням та розпорядженням речами з іншими співвласниками» [172].

Якщо звертатись до цивільного та сімейного законодавства окремих країн ЄС, то слід звернути увагу на те, що, наприклад, цивільне законодавством Франції встановлює принцип свободи подружжя щодо шлюбних відносин (стаття 1387 ЦК Франції); подружжя може вибрати звичайне співтовариство (стаття 1497 ЦК Франції); універсальне співтовариство, згідно з яким усі активи та борги подружжя об'єднуються (стаття 1526 ЦК Франції); відокремлення майна, яке не є спільним майном подружжя (стаття 1536 ЦК Франції); участь у придбанні майна, яке не є спільним майном, але кожен з подружжя, у разі розлучення або смерті, має право на отримання грошової компенсації, якщо він/вона накопичив менше багатства, ніж інший із подружжя під час шлюбу (стаття 1569 ЦК Франції); подружжя ніколи не може виключати застосування «первинного» режиму, який застосовується виключно на підставі шлюбу (стаття 212 ЦК Франції).

Починаючи з 1 травня 2013 року, змішані франко-німецькі пари та взагалі будь-яка подружжя пара, яка проживає у Франції чи/або Німеччині, або на яку поширюється французький чи німецький режим власності

подружжя, можуть вибрати новий необов'язковий франко-німецький режим власності подружжя. Цей режим значною мірою базується на режимі участі у придбанні («сепаратистський» режим протягом усього періоду шлюбу, а після його розірвання кожен із подружжя має право на половину майна, придбаного під час шлюбу).

Разом з тим, у Франції розірвання шлюбу є підставою для розірвання майнової спільності подружжя. Якщо подружжя перебуває у шлюбі за законним режимом, кожен з подружжя знову вступає у володіння своїм окремим майном (стаття 1467 ЦК Франції), а спільне майно ділиться між ними порівну (стаття 1475 ЦК Франції). Перед таким поділом необхідно врахувати відшкодування кожному з подружжя (стаття 1468 ЦК Франції) за частку майна, яке належало до спільного майна подружжя (стаття 1433 ЦК Франції), або одному із подружжя до набуття спільного майна (стаття 1437 ЦК Франції). Якщо один з подружжя є боржником, його частка в розподілі спільного майна зменшується. Якщо він є кредитором, він може реалізувати своє право шляхом привласнення спільного майна.

У разі розірвання шлюбу, кожен з подружжя залишається відповідальним за борги, які були його або її окремими боргами під час шлюбу. Подружжя, яке прийняло спільний борг, залишається повністю відповідальним за такий борг (стаття 1482 ЦК Франції). Другий з подружжя несе відповідальність за половину боргу, але не може бути пред'явлений позов на суму, що перевищує вартість спільного майна, яке йому належить (стаття 1483 ЦК Франції).

Як і в багатьох країнах ЄС, Франція використовує концепцію майнового режиму подружжя, яка розглядається сімейним суддею при розлученні.

Щоб визначити, який закон регулює майновий режим подружжя, у Франції співіснують три системи колізійного права, залежно від дати шлюбу:

- якщо подружжя одружилось до 1 вересня 1992 року: французьке прецедентне право стверджує, що «суддя має перевірити волю подружжя на основі непрямих доказів»;

- якщо подружжя одружилось після 1 вересня 1992 року: застосовується Гаазька конвенція 1978 року щодо права, застосовного до режиму власності подружжя. Тому французький суд застосовує закон, визначений Конвенцією (французький чи інший). У випадку, якщо сторони не роблять позитивного вибору щодо майнового режиму за шлюбним контрактом і не обирають майновий режим пізніше, існує правило за замовчуванням, яке застосовує закон першого місця шлюбу (стаття 4), яке може бути заміненим або пізнішим позитивним вибором режиму, або через значний період часу проживання (10 років) чи спільного проживання в новій країні (стаття 7);

- якщо подружжя одружилось після 29 січня 2019 року або підписало/або змінило післяшлюбну угоду після цієї дати: Регламент Ради 2016/1103 про впровадження посиленої співпраці у сфері юрисдикції, чинного законодавства, визнання та виконання рішень у справах, пов'язаних із шлюбом застосовуються режими власності. Застосовне право має бути однаковим як для рухомого, так і для нерухомого майна: стаття 22 уповноважує подружжя визначати або змінювати право, застосовне до цього питання; і стаття 26 визначає застосовне право в разі відсутності сторонами вибору між першим спільним звичайним місцем проживання подружжя після шлюбу або спільним громадянством.

Термін розлучення у країнах ЄС залежить від часу, необхідного подружжю та їхнім адвокатам для досягнення згоди, а також від часу, необхідного для складання такої угоди.

Що стосується спірних питань при розлученні, то з 1 січня 2021 року у Франції новий порядок розірвання шлюбу виглядає наступним чином:

1. Позов про розірвання шлюбу порушується однією заявою подружжя про розірвання шлюбу, в якій зазначаються вимоги про всі

сторони, у тому числі пропозиція про поділ майна. При цьому, тимчасові заходи не є обов'язковими. Якщо один з подружжя вимагає таких заходів, вони повинні міститися в окремому розділі заяви про розірвання шлюбу або бути предметом окремого подання. У цьому випадку суддя попереднього провадження може застосувати тимчасові заходи щодо опіки та прав на побачення з дітьми під час процедури, тимчасового утримання одного з подружжя та дітей, а також дозволити одному з подружжя залишитися в сімейному будинку;

2. Попереднє слухання (так зване «орієнтаційне слухання») спрямоване на обмін між подружжям, їхніми адвокатами та суддею для прийняття рішення щодо наступних кроків процедури, шляхом перенаправлення до медіації або встановлення розкладу розгляду. Мета полягає в тому, щоб полегшити угоди, а також ущільнити їх, щоб пришвидшити їх.

У судових процесах із міжнародними елементами ця нова процедура має два основні інтереси: сторони можуть бути представлені своїми адвокатами і більше не повинні систематично бути присутніми особисто на судових засіданнях; уніфікація попереднього двоетапного шлюборозлучного процесу може дозволити зменшити необхідне обслуговування, яке у випадку обслуговування за кордоном призводить до витрат і більших затримок.

Під час розгляду справ про припинення (розірвання) шлюбу, у разі виникнення спірних питань, можуть застосовуватись тимчасові та остаточні заходи врегулювання виниклих питань під час процесу розлучення.

Звертається увага на те, що в окремих країнах ЄС, зокрема у Франції, починаючи з 2021 року, застосування тимчасових заходів щодо врегулювання питань під час розлучення, в основному фінансових, не є обов'язковими. У разі необхідності тимчасовим розпорядженням можна встановити тимчасові щомісячні аліменти для одного з подружжя та дітей.

Щомісячні аліменти, призначені тимчасовим розпорядженням, діють до моменту остаточного розірвання шлюбу. При цьому порядок аліментів

може бути змінений у будь-який час у ході процедури розірвання шлюбу, якщо відбулася значна зміна доходу та потреб одного з подружжя.

Що стосується остаточного рішення про розірвання шлюбу, то воно: визначає компенсаційну допомогу, яка має виплачуватися одному з подружжя (*prestation compensatoire*), якщо це необхідно. Ця допомога має на меті компенсувати, наскільки це можливо, фінансову різницю, яку створює розірвання шлюбу у відповідних рівнях життя; видає розпорядження про поділ майна відповідно до режиму власності подружжя і призначає нотаріуса для поділу цього майна.

Щодо призначення тимчасових аліментів: стаття 208 ЦК Франції містить загальне правило про аліментні зобов'язання, згідно з яким «вони надаються пропорційно потребам позивача та доходам відповідача». Ідея полягає в тому, щоб досягти балансу між бюджетними потребами та доходом, доступним для колишнього подружжя, знаючи, що два домогосподарства мають більші витрати, ніж одне. Суд візьме до уваги доходи та обов'язкові витрати обох з подружжя (податки, іпотека, орендна плата тощо), а також рівень життя того з подружжя, який потребує фінансової допомоги.

Щодо компенсаційної допомоги: стаття 271 ЦК Франції визначає фактори, які суддя повинен враховувати: тривалість шлюбу; вік і стан здоров'я кожного з подружжя; професійна кваліфікація та заняття; наслідки професійного вибору, зробленого одним із подружжя під час їхнього спільного життя, для навчання дітей та часу, який ще потрібно присвятити цій освіті, або сприяння кар'єрі одному з подружжя; оцінені або передбачувані активи подружжя, як капітал, так і доходи, після ліквідації майнового режиму подружжя; відповідні ситуації щодо пенсії за вислугу років.

Компенсаційна допомога зазвичай складається з одноразової суми. Однак, це також може приймати форму передачі активу у власність, «узуфрукт» або право користування активом чи його «узуфруктом». Якщо

боржник не може дозволити собі сплату одноразової суми, суддя дозволяє йому сплачувати капітал частинами, які не повинні перевищувати восьми років. У виняткових випадках вона може мати форму довічної ренти, якщо вік або стан здоров'я кредитора не дозволяє йому самостійно задовольняти свої потреби. Стаття 270 ЦК Франції дозволяє суддям відмовляти подружжю у виплаті компенсації на основі їх рівності (особливо при розірванні шлюбу з вини за особливо тяжких обставин).

Що стосується поділу майна подружжя, то він вирішується на основі режиму спільної власності подружжя.

Режим власності подружжя визначає правила щодо повноважень і власності кожного з подружжя на майно, придбане до або після шлюбу.

Коли шлюб розривається, ставлення до майна, набутого до шлюбу або створеного під час шлюбу, залежить від режиму власності подружжя:

- режим спільності майна (режим за замовчуванням), тобто активи, придбані під час шлюбу «*acquêts*», розподіляються 50/50, а активи, набуті одним із подружжя внаслідок успадкування чи спадщини під час шлюбу, або будь-які активи, придбані до шлюбу «*biens*», «*propres*» належать виключно тому з подружжя, яким воно було набуто;
- режим роздільного майна, тобто кожен із подружжя залишається виключним власником свого майна та доходу, придбаного до чи під час шлюбу;
- режим універсальної спільності, тобто всі активи, придбані до або під час шлюбу, є спільними активами подружжя, незалежно від їх походження;
- режим участі «*acquêts*» під час шлюбу працює так само, як і режим роздільної власності, тобто кожен з подружжя розпоряджається своєю власністю так, як вважає за потрібне, і кожна особа несе відповідальність за свої борги. Однак, під час розірвання шлюбу, цей режим подібний до режиму спільності майна подружжя. Таким чином, майно кожного з подружжя порівнюється на день укладення шлюбу, включаючи спадщину

(первісне майно), і на день його розірвання (остаточне майно). Якщо один із подружжя збільшив своє майно, він або вона винні половину збільшення другому з подружжя.

Варто зазначити, що, на відміну від країн загального права, «потреби» подружжя не враховуються в цій сфері, незважаючи на невідповідність, спричинену розлученням між подружжям. Отриману потенційну невідповідність можна було б компенсувати компенсаційною надбавкою, але не шляхом поділу активів, у якому суддя не враховує справедливості.

Щодо сімейного та цивільного законодавства України, то як вже зазначалось вище, положеннями статті 63 СК України та статті 369 ЦК України передбачено рівність прав подружжя (фізичних осіб) щодо спільної сумісної власності. Разом з тим вказаними статтями не визначається порядок здійснення правомочностей щодо володіння та користування спільним майном.

З цього питання в сімейному законодавстві передбачено можливість подружжя розпоряджатись (стаття 65 СК України) спільним майном, що перебуває у їх спільній сумісній власності, а також володіти та користуватись цим майном за взаємною згодою (стаття 369 СК України).

Разом з тим, цивільним та сімейним законодавством визначено наявність права подружжя розпоряджатись роздільним та спільним сумісним майном, а також можливість укладати між собою будь-які договори щодо цього майна. Договори між подружжям щодо їх майна мають цивільно-правовий характер. Однак, віднесення до цивільно-правового договору шлюбного договору між подружжям, представляється спірним питанням [146]. Також у наукових колах проводяться дискусії щодо застосування виняткових правил стосовно не обов'язкового застосування нотаріального посвідчення договорів між подружжям у зв'язку із особисто-довірчим характером відносин між подружжям [142]. Але, цивільним та сімейним законодавствами України можливість таких винятків не передбачається. При цьому закріплено «винятки щодо врегулювання укладання договорів

відчуження майна подружжя, яке перебуває в їх спільній сумісній власності, зокрема закріплено можливість відчуження одним з подружжя на користь другого з подружжя своєї частки спільного сумісного майна шляхом укладення договору про відчуження без виділу такої частки» [146]. Звідси, «з моменту укладання такого договору між подружжям, право спільної сумісної власності на майно, що є предметом вказаного договору, припиняється та в одного з подружжя, на користь якого було укладено договір відчуження, виникає право роздільної приватної власності» [144]. Отже, при наявності такого договору, при припинення (розірвання) шлюбу, колишнє спільне сумісне майно, яке після укладання договору стало роздільною приватною власністю того з подружжя, на користь якого було укладено вказаний договір, розділу між колишнім подружжям не підлягає.

Крім того, у наукових колах розповсюдженні дискусії щодо захисту прав подружжя в разі, якщо договір відчуження спільного майна був укладений без згоди на це одного з подружжя, особливо коли виникають спірні питання щодо розділу спільного сумісного майна подружжя після розірвання шлюбу, коли один з подружжя дізнався, що їх спільне майно було відчужено добросовісному набувачу без згоди цього з подружжя.

З. В. Ромовська вважала, що «у разі відчуження одним із подружжя їх спільного майна без згоди другого з подружжя останній може витребувати майно у добросовісного набувача на підставі сімейного законодавства, що передбачає право власника витребувати належне йому майно у добросовісного оплатного набувача, якщо воно вибуло з володіння власника всупереч його волі» [124]. На думку авторки, у вказаному випадку один з подружжя може пред'явити віндикаційний позов.

Аналогічна точка зору була висловлена Н. Єршовою, Т. О. Ариванюк та О. В. Дзєрою, та набуло подальшого розвитку та уточнення: «при укладенні договорів, пов'язаних зі спільним майном, одним із подружжя вважається, що вони укладаються за згодою другого з подружжя (ст. 65 СК України), виняток з цього правила становлять договори, для укладення яких

потрібна прямо виявлена згода останнього. Отже, зобов'язальні правовідносини виникають в обох з подружжя» [143].

Кожен з подружжя, як зазначалось вище, зобов'язані не перешкоджати один одному в здійсненні правомочностей стосовно спільної сумісної власності; погоджувати свої дії стосовно спільного майна (володіння, користування, розпорядження). Водночас, подружжя має право, щодо порядку користування спільною сумісною власністю, домовлятися між собою та визначати цей порядок.

При цьому, вказана домовленість між подружжям не виключає права кожного з них, у разі виникнення спорів щодо порядку користування спільним сумісним майном, звертатись із позовом до судових органів. Наприклад: «19 жовтня 2005 року Вознесенський міськрайонний суд Миколаївської області розглянув у відкритому судовому засіданні в місті Вознесенську справу за позовом Кривошеєвої І.В. до Кривошеєва С.А. про розподіл майна подружжя. 22 серпня 2005 року позивачка звернулася до суду з позовом до Кривошеєва С.А. про розподіл майна подружжя. В обґрунтування своїх позовних вимог позивачка вказує, що вона з відповідачем по справі, знаходиться в зареєстрованому шлюбі з 23 жовтня 1999 року. 16 серпня 2005 року шлюб між ними був розірваний. За період шлюбу на спільні кошти ними було придбане майно: автомобіль вартістю 3000 гривень, телевізор вартістю 1278 гривень, 2 одіяла на ліжку вартістю 120 гривень, 2 набори покривал загальною вартістю 170 гривень, 2 дитячих одіяла загальною вартістю 160 гривень, набір стаканів та графинів вартістю 30 гривень, 2 кавових набори вартістю 50 гривень, 2 чайних набори вартістю 50 гривень, 2 покривала на ліжку вартістю 100 гривень. Загальну вартість придбаного майна було визначено у розмірі 4 958 гривень. Оскільки доля позивача в загальній сумісній власності складає $\frac{1}{2}$ частину, вона просила визначити за нею право власності на $\frac{1}{2}$ частину майна на визначену загальну суму.

У подальшому позивачка в судовому засіданні збільшила розмір своїх позовних вимог і просить з урахуванням інтересів дитини визнати за нею право власності на 2/3 частини сумісно нажитого майна на визначену суму, а саме: просить визнати за нею право власності на телевізор, а 2/3 частини іншого майна стягнути з відповідача в грошовому виразі за вирахуванням його частки у вартості телевізору. Також позивачка просила визнати чоботи та зимову куртку її особистою приватною власністю. Представниця позивачки в судовому засіданні позовні вимоги позивачки підтримала.

Відповідач у судовому засіданні позовні вимоги не визнав, оскільки автомобіль придбали не вони з позивачкою, а мати відповідача, крім того, позивачка забрала інше майно, і тому він ніяких грошей їй сплачувати не повинен і майно віддавати також.

Заслухавши пояснення позивачки, її представника, відповідача, свідків, дослідивши інші докази, суд приходить до такого.

Керуючись статтями 10, 11, 209, 212, 213, 214, 215 ЦПК України, суд вирішив позовні вимоги Кривошеєвої І.В. до Кривошеєва С.А. про розподіл майна подружжя задовольнити.

З наведеного вище прикладу видно, яким чином розв'язуються майнові спори колишнього подружжя. Це один з багатьох випадків, коли колишнє подружжя не може дійти згоди з приводу розподілу належного їм майна на праві спільної сумісної власності. Не спромігшись розділити майно за домовленістю, колишнє подружжя звернулося до суду, суд врегулював цю суперечку і виніс рішення на користь позивачки із збільшенням її частки в майні, оскільки з нею проживала неповнолітня дитина від їх спільного шлюбу з відповідачем, інтереси якої могли бути порушені.

Слід звернути увагу на те, що в цивільному законодавстві існує декілька різновидностей прав спільної власності, таких як право «спільної часткової» та «спільної сумісної» власності.

Кожне із вказаних прав має свої визначальні ознаки: щодо права спільної часткової власності осіб, то розуміється, що кожному із

співвласників належить частка спільного майна, яка виділена в натурі (такі частки не завжди є рівними); щодо права спільної сумісної власності, то розуміється, що частка співвласників спільного сумісного майна не визначена.

Положеннями частини першої статті 67 СК України передбачається, що: «кожен з подружжя має право укласти з третьою собою відповідні договори (купівлі-продажу, міни, дарування, довічного утримання, тощо) щодо частки у спільному сумісному майні, яка йому належить та виділена у натурі. Ставлячись до зазначеного положення із сумнівом, звертається увага на те, що право спільної сумісної власності подружжя не буде припинено, якщо визначено лише порядок користування спільним майном подружжя, тобто жоден з подружжя не може самостійно розпоряджатись такою часткою в спільному сумісному майні подружжя, якщо ця частка не виділена в натурі.

Також, у СК України зазначається про наявність права одного з подружжя щодо складання заповіту стосовно своєї частки в спільному сумісному майні, до визначення та виділення цієї частки в натурі, оскільки таке визначення та виділення в натурі проводиться лише після смерті одного з подружжя.

Права спільної сумісної власності подружжя після припинення (розірвання) шлюбу не припиняються, якщо не відбулось розділу спільного сумісного майна та не визначено частки цього майна кожного з колишнього подружжя. Після припинення шлюбу, щодо спільного сумісного майна колишнього подружжя застосовуються норми цивільного законодавства України.

Разом з тим, якщо між колишнім подружжям не було домовленостей (договору) щодо належності майна, набутого під час шлюбу на праві спільної сумісної власності, це майно буде належати кожному з колишнього подружжя на праві спільної часткової власності.

Як вже зазначалося, відповідно до правового режиму майна, що належить подружжю, треба розрізняти їх спільне та роздільне майно.

Основним є режим спільності майна. Водночас у подружжя може бути й роздільне майно.

У положеннях статті 57 СК України не наведені ознаки, які відмежовують спільну сумісну власність подружжя від їх роздільної приватної власності. На думку деяких науковців: «у разі продажу одним із подружжя отриманого ним у спадок будинку, придбання на одержані за це гроші квартири виникає право роздільної приватної власності подружжя» [124], тобто має місце трансформація одного об'єкта цієї власності в інший.

Разом з тим у частині другій вказаної вище статті «речі індивідуального користування, а також коштовності, визнаються особистою приватною власністю кожного з подружжя, навіть якщо вони придбані за рахунок їх спільних коштів подружжя» [73]. Під час розгляду в суді справ стосовно припинення (розірвання) шлюбу та поділу спільної власності подружжя, суде може визнати право одного з подружжя на частку доходу іншого з подружжя (премії, нагороди, тощо), у разі встановлення сприяння одного з подружжя щодо отримання таких доходів.

Частина п'ята статті 57 СК України передбачає, що «особистою приватною власністю дружини, чоловіка є також страхові суми, одержані нею, ним за обов'язковим або добровільним особистим страхуванням» [73]. Наведене положення викликає деякі заперечення. Згідно з положеннями Закону України «Про страхування»: «видами добровільного особистого страхування є страхування життя та страхування від нещасного випадку; страхування життя передбачає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми, визначеної договором страхування, у разі смерті страхувальника, а також, якщо це передбачено договором, у разі дожиття ним до закінчення строку дії договору та (або) досягнення певного віку; договором може бути також закріплено обов'язок страховика здійснити страхову виплату в разі нещасного випадку, що стався зі страхувальником, та (або) його хвороби» [113]. Однак, у відповідності до положень цивільного та сімейного законодавства, страхові виплати, одержані одним із подружжя

внаслідок нещасного випадку, визначаються як роздільна приватна власність подружжя, не залежно від того чи сплачувались страхові внески за рахунок спільних коштів подружжя або за власні кошти одного з подружжя.

І. В. Жилінкова зазначає, що «правовий режим страхового відшкодування, виплачуваного при настанні страхового випадку, ставить у залежність від правового режиму застрахованого майна» [146]. Інші науковці, слушно зазначають, що: «у разі дострокового припинення дії договору страхування повернуті страхові платежі є об'єктом спільної сумісної власності подружжя, якщо вони були внесені за рахунок їх спільних коштів» [182].

Під час розгляду справ у суді, суд, керуючись положеннями частини шостої статті 57 СК України: «майно набуте подружжям під час окремого проживання у зв'язку із фактичним припиненням шлюбних відносин, може визнати таке майно їх особистою приватною власністю» [186]. Разом з тим, «суд визнає частку у придбаному майні подружжя, на придбання якого було витрачено кошти, які належали одному з подружжя, відповідно до розміру вкладених грошових коштів, особистою приватною власністю, як передбачено положеннями частини сьомої статті 57 СК України» [175].

Окремими науковцями звертається увага на суперечливі положення в сімейному законодавстві України щодо спільного сумісного майна подружжя, зокрема, це стосується права власності подружжя на дохід від майна, яке, наприклад, плодоносить, або дивіденди від депозитних вкладів, тощо, оскільки у відповідності до положень статті 58 СК України, такі доходи визнаються власністю того з подружжя, кому належать такі речі (майно), а це й суперечить, на думку окремих науковців, «положенням щодо принципу спільної сумісної власності подружжя на майно, яке придбане (набуто) ними за час шлюбу» [182]. Однак, у такому випадку все ж таки слід керуватись положеннями цивільного та сімейного законодавства щодо отримання доходів одним з подружжя від майна, яке належить йому на праві роздільної приватної власності, що не можна відносити до майна набутого

подружжям під час шлюбу, а отже й до майна, на яке виникає в подружжя право спільної сумісної власності (стаття 189 ЦК України).

Також, як у науковій літературі так і в сімейному законодавстві України звертається увага, що «уклавши шлюб, подружжя залишаються самостійними суб'єктами права, а один з подружжя, який виступає власником майна, визначає режим володіння та користування таким майном з урахуванням інтересів сім'ї, особливо дітей» [22; 73; 142]. Водночас у зв'язку з укладенням шлюбу, на кожного з подружжя покладаються певні обов'язки, одним із яких виступає обов'язок турбуватися про матеріальне забезпечення сім'ї (стаття 55 СК України).

Також, у наукових колах присутня позиція щодо необхідності розмежовування понять «роздільна приватна власність подружжя» та «роздільне майно подружжя». Так, науковці зазначають, що до складу «роздільного майна подружжя» відносяться речі, які належать кожному з подружжя на праві «роздільної приватної власності», а також й майнові права та обов'язки кожного з подружжя щодо таких речей [1].

Після припинення шлюбу за спільною згодою подружжя, або у разі смерті одного з подружжя, право спільної сумісної власності на майно припиняється, у першому випадку у разі розділу спільного сумісного майна, яке було набуто (придбане) подружжям за час шлюбу, а в другому випадку оскільки інший з подружжя набуває статусу спадкоємця.

Щодо поділу спільного сумісного майна подружжя, такий поділ здійснюється в натурі без втрати цільового призначення такого майна (частина друга стаття 183 і частина третя стаття 370 ЦК України). Аналізуючи судову практику, відстежується наявність проблемних питань щодо розділу спільного сумісного майна подружжя, такого як житлові об'єкти (будинки, квартири, тощо). У такому разі, такі об'єкти можуть бути розділені між подружжям в натурі, якщо є можливість виділення ізольованих приміщень з самостійними виходами (пункт 14 постанови Пленуму ВСУ від 22 грудня 1995 року № 20 [114]), а може бути виділена в частинах,

наприклад: «29 листопада 2005 року Вознесенський міськрайонний суд Миколаївської області розглянув у відкритому судовому засіданні в місті Вознесенську справу за позовом Іванова С.В. до Іванової О.О., Коваль І.І. та Коваль Н.К. про визнання договору купівлі-продажу квартири дійсним і визнання за ним права власності на квартиру та зустрічним позовом Іванової О.О. до Іванова С.В. про визнання права власності на $\frac{1}{2}$ частину квартири. 10 листопада 2005 року позивач Іванов С.В. звернувся до суду з позовом до Іванової О.О., Коваль І.І. та Коваль Н.К. про визнання договору купівлі-продажу квартири № 119 розташованої в м. Вознесенську по вул. 60 років Жовтня, 20, дійсним і визнання за ним права власності на зазначену квартиру. Свої вимоги позивач обґрунтовує тим, що він у період з 13 червня 1998 року по 01 листопада 2005 року перебував у шлюбі з Івановою О.О. 21 вересня 2001 року він та Коваль І.І., Коваль Н.К. уклали договір купівлі-продажу нерухомого майна, згідно якого він купив квартиру № 119 по вул. 60 років Жовтня, 20 в м. Вознесенську, і зареєстрували цей договір на Універсальній товарно-сировинній біржі, реєстраційний № 872. Сторони всі умови договору виконали і тому позивач просить у зв'язку з вищезазначеним визнати договір купівлі-продажу квартири, укладений між ним Коваль І.І., Коваль Н.К. дійсним, а також визнати за ним право власності на зазначену квартиру.

17 листопада 2005 року Іванова О.О. звернулася до суду з зустрічним позовом до Іванова С.В. про визнання за нею права власності на $\frac{1}{2}$ частину квартири № 119, розташованої в м. Вознесенську по вул. 60 років Жовтня, 20. В обґрунтування своїх позовних вимог вказує, що вона з Івановим С.В. знаходилась в зареєстрованому шлюбі з 13 червня 1998 року по 01 листопада 2005 року. За період шлюбу на спільні кошти ними була придбана квартира № 119 розташована в м. Вознесенську по вул. 60 років Жовтня, 20. Посилаючись на зазначене, просить визнати за нею право власності на $\frac{1}{2}$ частину вищевказаної квартири.

29 листопада 2005 року зустрічний позов Іванової О.О. до Іванова С.В. про визнання права власності на $\frac{1}{2}$ частину квартири був прийнятий до сумісного розгляду з позовом Іванова Сергія Вікторовича до Іванової Ольги Олександрівни, Коваль Івана Івановича та Коваль Ніни Кирилівни про визнання договору купівлі-продажу квартири дійсним і визнання за ним права власності на квартиру.

Іванов С.В. у судовому засіданні свої позовні вимоги про визнання договору купівлі-продажу квартири дійсним підтримав, позовні вимоги Іванової О.О. визнає повністю. У свою чергу Іванова О.О. підтримала свої позовні вимоги і також просить визнати договір купівлі-продажу квартири дійсним.

Відповідачі Коваль І.І. та Коваль Н.К. у судові засідання не з'явилися, надіславши суду заяву з проханням слухати справу без їх участі, позовні вимоги про визнання договору купівлі-продажу квартири дійсним, визнають повністю.

Заслухавши пояснення сторін, дослідивши матеріали справи, суд приходить до висновку, що позовні вимоги Іванова С.В. та Іванової О.О., Коваль І.І. та Коваль Н.К. про визнання договору купівлі – продажу квартири дійсним є обґрунтованими та підлягаючими задоволенню. Визнати за Івановим С.В. право власності на $\frac{1}{2}$ частину квартири № 119, розташованої в м. Вознесенську, Миколаївської області по вул. 60 років жовтня, 20. Визнати за Івановою О.О. право власності на $\frac{1}{2}$ частину квартири № 119, розташованої в м. Вознесенську, Миколаївської області по вул. 60 років жовтня, 20.»

Як бачимо з вищевикладеного, суд задовольнив вимоги обох сторін порівну розділивши їх майно, визнавши за кожним з колишнього подружжя рівні частки.

Звертається увага на віднесення до спільного сумісного майна подружжя їх активів (право власності на майно та майнові зобов'язальні права). При цьому, пасиви, такі як особисті борги одного з подружжя не слід

відносити до спільної власності подружжя, хоча існують і спільні борги подружжя, для яких характерне те, що вони виникають з єдиних правових підстав. Так, спільними боргами подружжя визнаються вчиненні обома з подружжя (за згодою кожного з подружжя) правочини з одночасним виникненням в обох з подружжя певними зобов'язаннями, а також вчиненні в інтересах сім'ї, тощо. Інші борги кожного з подружжя, визнаються їх особистими боргами.

Не погоджуючись із наведеним стосовно спільних боргів подружжя, Т. О. Ариванюк та О. В. Дзера зазначають: «будь-який борг за правочином, вчиненим одним із подружжя, якщо кошти, одержані за таким правочином, використані в інтересах сім'ї, є спільним боргом подружжя, а вирішальне значення має факт використання того, що було одержане за правочином, в інтересах сім'ї» [1].

Питання щодо відповідальності подружжя за спільними та/або особистими боргами, врегульовані статтею 73 СК України, згідно якої: «за зобов'язаннями одного з подружжя стягнення може бути накладено лише на особисте майно одного з подружжя і на частку у праві спільної сумісної власності подружжя, яка виділена кожному з подружжя в натурі, а за спільними боргами подружжя стягнення може бути накладено на роздільне і спільне майно подружжя».

У науковій літературі відсутня єдина позиція (точка зору) щодо питань стосовно характеру відповідальності подружжя за спільними боргами, так окремі науковці вважають, що «відповідальність подружжя за спільними боргами повинна бути солідарною» [142], а інші науковці вважають, що «відповідальність подружжя за спільними боргами повинна бути частковою» [141].

Враховуючи визначення, які викладались вище щодо того, що право спільної сумісної власності подружжя характеризується невизначеністю розміру частки кожного з подружжя у такому майні до його поділу, відповідальність кожного з подружжя стосовно спільних боргів не може бути

визначена відповідно до частки кожного з подружжя, так-як «часткова відповідальність» подружжя настає лише у випадках домовленості між подружжям або в разі наявності шлюбного договору.

Відповідальність за правочином, вчиненим одним з подружжя без згоди іншого має особливий характер, якщо такий правочин було здійснено в інтересах сім'ї, а одержані внаслідок цього кошти були використані на власні потреби одного з подружжя. У цьому випадку, положеннями частини другої статті 73 СК України передбачено, що «стягнення може бути накладено на все майно, що є спільною сумісною власністю подружжя (дружини і чоловіка)». При цьому, «правові підстави відповідальності подружжя будуть різними, зокрема підставою для виникнення відповідальності перед кредитором того з подружжя, хто не вчиняв правочину, якщо він доведе, що згоди на його вчинення не давав, є зобов'язання у зв'язку з набуттям майна без достатньої правової підстави (стаття 1212 ЦК України), він відповідатиме у межах своєї частки у спільному майні подружжя» [1].

З цим положенням не згодні Т. О. Ариванюк та О. В. Дзера, які вважають, що «у наведеному випадку наявний спільний борг подружжя, оскільки у того з них, хто не є стороною у правочині, вчиненому другим з подружжя, виникає право спільної власності на майно, одержане за цим правочином, відповідно виникає й обов'язок нести обтяження, пов'язані з набутим майном» [1].

4.2. Наслідки припинення шлюбу, які пов'язані із майновими відносинами подружжя та дітей

У період глобалізації та інтернаціоналізації світової спільноти шлюбно-сімейні відносини, в тому числі й ускладнені європейським елементом, є правовою реальністю і вимагають, відповідно, ефективного врахування балансу інтересів сторін механізму правового регулювання

сімейних правовідносин, зокрема в разі розірвання шлюбу та в питаннях дотримання прав дітей на гідне утримання.

Розпад сім'ї, розірвання шлюбу за наявності неповнолітніх дітей тягнуть серйозні психологічні, соціальні, матеріальні та правові наслідки. Розлучення батьків не повинно вплинути на матеріальне утримання дітей, але на практиці в таких ситуаціях у батька, з яким залишається проживати дитина, нерідко виникають труднощі, пов'язані з отриманням належного матеріального утримання (аліментні зобов'язання) від батька, який не проживає з дитиною.

Ситуація значно ускладнюється, якщо боржник, який має непогашені аліментні зобов'язання, працює або проживає за межами країни.

При цьому, питання правового регулювання аліментних зобов'язань є чи не найскладнішими в європейському сімейному праві.

Розглянемо основні нормативні правові акти різних країн, що містять колізійні правила визначення правопорядку для врегулювання аліментних зобов'язань в тому числі й ускладнених європейським елементом.

Існують наступні колізійні прив'язки, закріплені в національному законодавстві країн ЄС:

1) право країни місця проживання боржника. ЦК Франції регулює вимоги за позовом про зміст за вибором позивача (статті 311-318 ЦК Франції) [176];

2) особистий закон кредитора. Так, Закон Угорщини «Про міжнародне приватне право» для врегулювання колізій у сфері утримання дітей вибирає особистий закон дитини [23; 67];

3) закон загального громадянства кредитора і боржника. Цивільний кодекс Іспанії 1889 року [51] право на аліменти родичів визначає на підставі загального закону громадянства боржника і кредитора; якщо це неможливо, застосовується закон місця знаходження кредитора, якщо обидва правила не дозволяють отримати аліменти, питання вирішується по внутрішньому закону країни розгляду вимоги про зміст;

4) закон місця спільного проживання. Цивільний кодекс Греції [67] визначає компетентний правопорядок для відносин батьків і дітей, в тому числі зміст, в такій послідовності: по праву країни останнього спільного місця проживання, по праву країни громадянства дитини. Окремо регламентується правило визначення правопорядку для відносин батьків і дітей, народжених поза шлюбом: по праву країни останнього спільного місця проживання або за законом громадянства батька;

5) ряд країн, в тому числі й Україна, закріпили в національному законодавстві, що всі аліментні обов'язки, що виникають із сімейних відносин, у всіх випадках регулюються Гаазькою конвенцією від 02 жовтня 1973 року [104] про право, що застосовується до аліментних зобов'язань.

Отже, більшість колізійних норм про аліменти побудовано за схожим принципом і має ряд особливостей:

- 1) імперативний характер норм;
- 2) багаторівневий механізм встановлення компетентного правопорядку на підставі тільки національного права сторони за рахунок введення субсидіарних норм;
- 3) тенденція до встановлення альтернативного порядку визначення закону;
- 4) вибір двосторонніх колізійних норм з метою визнання рівності сторін аліментного відносини.

Деякі європейські держави, шляхом введення бланкетної норми в закони про міжнародне приватне право, підпорядкували вирішення питань взаємного утримання членів сім'ї Гаазької конвенції про право, що застосовується до аліментних зобов'язань [181].

Процедура стягнення аліментів складається зі стадій, на кожній з яких використовуються свої особливі юридичні засоби, в сукупності й утворюють механізм правового регулювання. Тобто мова йде про систему з «тільки їй властивим набором ряду елементів, які знаходяться у

взаємозв'язку один з одним. Причому дана взаємозв'язок виступає у вигляді невід'ємною якісної характеристики відповідної системи» [69].

Нормативна і доктринальна позиція України полягає в тому, що аліментні зобов'язання представляють собою в першу чергу заходи підтримки, а основна мета стягнення аліментів полягає в наданні матеріальної допомоги одного члена сім'ї іншому.

Складний дуалістичний характер правового впливу на сімейні відносини в Україні обумовлений необхідністю захисту законних інтересів членів сім'ї, у першу чергу неповнолітніх і непрацездатних осіб. При цьому слід встановити грань використання правового регулювання вказаних відносин з метою позитивного взаємовпливу на цивільні відносини в сімейній сфері.

Встановлення в законодавстві України положень про аліментне забезпечення при розірванні шлюбу має важливе соціальне значення: «з одного боку, на рівні права закріплені етнічні норми сімейних взаємовідносин щодо матеріального забезпечення неповнолітніх або повнолітніх непрацездатних, які потребують допомоги, осіб після розлучення подружжя, з іншого боку будь-яка держава не може гарантувати необхідне матеріальне забезпечення неповнолітніх або повнолітніх непрацездатних, які потребують допомоги, осіб за рахунок спільноти загалом, а тому зацікавлено у тому, щоб така матеріальна підтримка здійснювалась за рахунок членів сім'ї» [19].

Правове регулювання сімейних відносин передбачає можливість примусового виконання обов'язку щодо матеріального забезпечення неповнолітніх або повнолітніх непрацездатних, які потребують допомоги, осіб за рахунок аліментів, яких достатньо для забезпечення необхідних умов існування. В українському сімейному законодавстві «договірні відносини щодо сплати аліментів» закріплені у статтях 93, 189 СК України [149].

Аналізуючи правове регулювання інституту договору про сплату аліментів в Україні, слід відзначити позитивні нововведення: встановлення мінімального розміру аліментів; розширення можливостей добровільної (щодо договору) сплати аліментів, при цьому добре опрацьована методика захисту інтересів дітей та прав сторін; розширення способів сплати аліментів; введення економічної відповідальності за прострочення сплати аліментів з вини зобов'язаної особи; спрощена процедура вирішення конфлікту в разі несплати аліментів [132].

З негативних аспектів необхідно відзначити, що такий спосіб сплати аліментів, як передача майна у власність дитини, по суті своїй, сплатою аліментів не є. Аліменти втрачають свою правову сутність як грошова виплата для виникаючих потреб дитини. Також недосконале положення про те, що договір про сплату аліментів не може бути укладено, якщо аліменти сплачуються відповідно до шлюбного договору, а також відповідно до вимог постанови суду, що не дозволить тим, щодо кого ці документи вже діють, скористатися можливістю укладення договору про сплату аліментів. І якщо в шлюбний договір можна внести зміни, то скасувати ухвалу суду про стягнення аліментів не можливо.

На підставі вищевикладеного слід зазначити, що зміни в законодавстві України на підставі досвіду зарубіжних країн, спрямовані на захист законних прав та інтересів неповнолітніх (або повнолітніх непрацездатних, які потребують допомоги) дітей, що є позитивною тенденцією в українському законодавстві [98; 99].

В Україні взаємні права та обов'язки батьків і дітей ґрунтуються на походженні дітей, засвідченому свідоцтвом про народження.

Сімейним законодавством передбачені немайнові обов'язки батьків, такі як: «обов'язок забрати дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я; зареєструвати народження дитини в державному органі РАЦСу; права та обов'язки стосовно виховання дитини» [73]. Разом з тим, у законодавстві, зокрема у частині четвертій статті 157 СК України,

закріплено «можливість батьків укласти договори щодо здійснення батьківських прав та виконання відповідних обов'язків тим з батьків, який проживає окремо від дитини» [73]. Спори між колишнім подружжям – батьками із вказаного вище приводу, вирішуються в адміністративному або судовому порядку.

На стадії розлучення, задовольняючи позов про припинення (розірвання) шлюбу між подружжям, які мають спільних неповнолітніх дітей, суд надає роз'яснення подружжю про те, що «той із батьків, хто проживатиме окремо, має право і обов'язок брати участь у вихованні дітей, а той із батьків, з ким залишаються діти, не може перешкоджати йому в цьому».

Санкцією до батьків чи одного з них може бути позбавлення батьківських прав, а підставою для такого позбавлення буде склад правопорушення, передбачений статтею 164 СК України. Провадження у справах про позбавлення батьківських прав має певні особливості, зокрема позов щодо позбавлення батьківських прав можуть подати лише ті особи, які передбачені у статті 165 СК України, справи розглядаються виключно за участю органів опіки та піклування (частина четверта статті 19 СК України), які подають до суду письмовий висновок щодо можливих варіантів розв'язання спору, також враховується думка дитини (частина друга статті 171 СК України).

Разом з тим, суд, розглядаючи справи щодо позбавлення батьківських прав, керуючись положеннями частини другої статті 166 СК України, може, за власною ініціативою або вимогою позивача, врегулювати питання щодо аліментного забезпечення дитини, а у випадку, коли дитина проживала з батьком, якого позбавили батьківських прав, суд може вирішити питання щодо можливості їх подальшого проживання в одному житловому приміщенні, або щодо виселення того з батьків, якого позбавили батьківських прав, із житлового приміщення в якому вони разом проживали. У будь якому разі, суд приймаючи рішення щодо батьківства,

спільного проживання дитини та батьків, майнового забезпечення дитини після позбавлення одного з батьків права на батьківства, або після вирішення питань щодо місця мешкання дитини після припинення (розірвання) шлюбу, тощо, керується положеннями статті 167 СК України, що є важливою гарантією дотримання прав дитини.

Зазвичай мати (батько), позбавлені батьківських прав, не мають права відвідувати дитину, оскільки це може негативно вплинути на дитину і завдати їй додаткових душевних страждань. Винятком з цього правила є стаття 168 СК України.

Адвокат, який бере участь у справі на боці позивача, має допомогти йому визначитися щодо доцільності подання позову про позбавлення батьківських прав батька, матері чи обох батьків та щодо позитивного результату, який позивач може одержати з точки зору насамперед інтересів дитини, допомогти позивачеві вибрати предмет позову. Адвокат на боці відповідача може клопотати про застосування до нього такого заходу впливу, як попередження, або лише про відібрання дитини без позбавлення його батьківських прав, якщо є надія на його виправлення.

Позбавлення батьківських прав можливе і щодо усиновлювача, який був записаний батьком дитини (стаття 242 СК України).

Батьки та діти наділені цивільною правоздатністю, тому як суб'єкти правовідносин вони можуть мати різноманітні майнові права та обов'язки. Вони можуть бути учасниками договірних зобов'язань або співвласниками.

Майнові права дитини та батьків регулюються не тільки сімейним (Глава 14 СК України), а й цивільним законодавством. Можливості дитини щодо володіння, користування та розпорядження майном залежать від її віку і обсягу дієздатності, визначені статтями 31, 32 ЦК України.

Порядок укладення договорів за участю неповнолітніх має свої особливості. Якщо їх своєчасно не врахувати, то такий договір може бути в подальшому визнаний недійсним. Законом України «Про внесення змін до статті 177 СК України і статті 32 ЦК України» статтю 177 СК України

було доповнено важливими правилами про те, що «батьки малолітньої дитини не мають право без дозволу органу опіки та піклування вчиняти такі правочини щодо її майнових прав; Батьки мають право дати згоду на вчинення неповнолітньою дитиною перерахованих правочинів лише з дозволу органу опіки та піклування» [106].

Положеннями частини першої статті 173 СК України закріплено, що «батьки і діти, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна, а при вирішенні спорів між батьками та дітьми, які спільно проживають, щодо належності їм майна вважається, що воно є власністю батьків» [73]. Зазначена норма закріплює правову презумпцію, яка може бути застосована, при поділі майна батьків дитини. Положеннями статті 174 СК України: «за дитиною визнано право власності на речі, придбані батьками чи одним із них для забезпечення її розвитку, навчання та виховання» [140].

З огляду на логіку й загальні засади СК України, даною статтею встановлюється режим індивідуальної власності батьків і дітей або режим права власності кожного члена сім'ї. Дане положення загалом не є чимось особливими і таким, що притаманне тільки сімейному праву. Оскільки роздільність власності батьків і дітей витікає, зокрема з положень статей 31, 32 ЦК України (в частині можливості бути стороною дрібних побутових правочинів та права бути учасником (засновником) юридичних осіб та розпоряджатися доходами) і загалом із загального поняття цивільної правоздатності. Разом з тим конкретизація на рівні СК України має свою спеціальну мету – визначення режиму майна, що використовується батьками і дітьми, які проживають спільно. Адже доволі часто разом проживають не тільки батьки і малолітні (неповнолітні) діти, але й діти, у яких є свої сім'ї, однак в силу матеріального становища вони не можуть придбати (взяти у найм) житло для роздільного проживання.

Батьки та діти можуть володіти майном на праві спільної часткової власності. Підставою для цього може бути прийняття ними спадщини за

заповітом. Малолітня дитина може мати право спільної сумісної власності щодо приватизованої квартири. Членом сім'ї, а, отже, і співвласником може бути й дитина (стаття 368 ЦК України).

Майнові права можуть здійснюватися дитиною самотійно, відповідно до обсягу її цивільної дієздатності та її батьками, опікунами, усиновлювачами й іншими законними представниками.

Наступним етапом майнових відносин батьків та дітей виступають аліментні правовідносини.

Аліментні зобов'язання батьків і дітей є аліментними зобов'язаннями першої черги. Зобов'язок з виплати аліментів на дітей несуть як повнолітні, так і неповнолітні батьки. Зобов'язки батьків з утримання дітей є рівними (стаття 141 СК України). За наявності підстав, передбачених законодавством, суд може позбавити батька, матір дитини чи обох батьків батьківських прав, однак це не звільняє батьків від зобов'язку утримувати дитину.

Сімейне законодавство України встановлює декілька видів зобов'язань батьків щодо своїх дітей: «утримання неповнолітніх дітей, яке виникає за наявності сукупності окремих умов (родинний зв'язок, неповноліття дитини, відсутності підстав для звільнення батьків від сплати аліментів); утримання непрацездатних повнолітніх дітей, яке виникає за сукупності юридичних фактів (родинний зв'язок, повноліття дитини, непрацездатність дитини, потреби матеріальної допомоги, можливості батьків надавати таку матеріальну допомогу, тощо); брати участь у додаткових витратах на утримання дітей» [73].

У країнах ЄС, після остаточного розірвання шлюбу, фінансові зобов'язання між подружжям можуть продовжуватися. Можливо, одному з подружжя доведеться щомісяця сплачувати іншому аліменти на подружжя або на дитину. Або від подружжя може вимагатися страхування на користь колишнього подружжя. Також можуть виникнути кредитні, податкові або

інші фінансові проблеми, які продовжуватимуть впливати на колишнє подружжя після розлучення.

Вплив розлучення батьків на дитину неоднозначний, і залежить від причин розлучення батьків, відносин між ними та відносин кожного з батьків з дитиною.

Проживання неповнолітньої дитини з обома батьками не є запорукою її благополуччя, і розлучення батьків відіграє позитивну роль у разі поганих взаємин у сім'ї, що розпадається, конфліктів між батьками. Сюди можна віднести випадки девіантної поведінки одного з батьків: алкоголізм, наркоманія, насильство. У цих випадках розлучення батьків є для дитини порятунком від постійного стресу та переживань, психологічна обстановка в сім'ї нормалізується, покращуються умови проживання та виховання дитини.

Однак, при розпаді сім'ї, в якій не було явних гострих конфліктів між батьками, розлучення може негативно вплинути на поведінку та успіхи дитини. Насамперед, розлучення для дитини є стресом, який може призвести до антисоціальної поведінки, конфліктів з одним із батьків, бажання швидше подорослішати в умовах ослабленого батьківського контролю.

У Німеччині, як і в багатьох інших демократичних країнах, питанням захисту прав та законних інтересів неповнолітніх дітей надається велике значення. Найближчими людьми для дітей, безумовно, є їхні батьки, права та обов'язки яких стосовно дітей урегульовані на законодавчому рівні. Відповідно до § 1626 Цивільного кодексу Німеччини («Bürgerliches Gesetzbuch» - BGB) [63; 193], батьківська опіка включає турботу про особу дитини, про її власність, право вирішення таких життєво важливих питань, як: вибір імені, місця проживання, навчального закладу, принципи виховання та інших, які мають безпосереднє ставлення до дитини питань. Також, відповідно до § 1626 абзац 3 BGB «дитині необхідне регулярне спілкування з обома батьками, а також іншими

близькими родичами, спілкування з якими сприяє його гармонійному розвитку» [63; 193].

Таким чином, у Німеччині право на спілкування з дитиною батьків та близьких родичів законодавчо визначено та належить до одного з основних батьківських прав. Відповідно, якщо один із батьків активно перешкоджає зустрічам іншого батька або іншого близького родича з дитиною, або категорично відмовляє в таких зустрічах, він, таким чином, порушує свої батьківські обов'язки. У Німеччині це може спричинити притягнення його до адміністративної відповідальності. Суд може зобов'язати такого батька не лише до надання можливості зустрічей другого батька з дитиною, але й до виплати відповідного адміністративного штрафу.

Як відомо, права та обов'язки щодо неповнолітніх дітей зберігаються у батьків і в тому випадку, якщо сім'я з якихось причин розпадається. У тому випадку, якщо батьки прийняли рішення про розлучення, пошук компромісу щодо подальшого спільного виховання спільної дитини є одним з найважливіших питань. Зокрема, батьки, що розсталися, повинні ухвалити рішення про те, з ким з них на постійній основі проживатиме дитина і який режим зустрічей з другим батьком буде встановлений.

На відміну від України, у Німеччині не є рідкістю, коли дитина після розлучення залишається жити на постійній основі з батьком і проводить з матір'ю вихідні та канікули. Також деякі батьки приймають рішення про те, що дитина проживатиме з ними поперемінно – наприклад, один тиждень з одним, інший з іншим, що відбувається в рамках так званої «змінної моделі». Який би не був встановлений режим проживання та проведення часу батьків з дитиною, він не повинен порушувати законних інтересів неповнолітніх та негативно впливати на процес їх розвитку.

Порядок виплати аліментів, права на дітей при розлученні визначаються в ході шлюбнорозлучної процедури поряд з поділом майна та

пенсійних накопичень. Заява до суду на отримання аліментів на дитину (дітей) може бути подана і без розлучення.

Розмір аліментів на дітей залежить від доходів батька, який живе окремо від дітей. На підставі цих доходів (нетто) по так званій Дюссельдорфській таблиці, що постійно вдосконалюється, орієнтовно обчислюється розмір аліментів. При цьому доходи матері, з якою проживає дитина (діти), не мають ролі.

Реальний розмір аліментів у спірних ситуаціях визначає суд. Якщо діти регулярно проводять з батьком приблизно половину часу, наприклад, близько двох тижнів на місяць, то розмір аліментів, які батько сплачує, за допомогою адвоката може бути значно зменшений.

Якщо після розлучення мати-іноземка повертається з дитиною (дітьми) до себе на батьківщину, розмір аліментів, які виплачує батько, визначається з урахуванням вартості життя в конкретній країні.

Можуть виникнути й тимчасові чи постійні додаткові витрати. Це, як правило, витрати на лікування, медичний догляд, відпустку, подорож, платні заняття з репетиторами, секції, спортивний інвентар, гуртки тощо. Отримуючим аліменти необхідно збирати докази, що підтверджують витрати, а стороні, що платить, критично (іноді за допомогою адвоката) перевіряти їх необхідність. Додаткові витрати оплачуються добровільно або заперечуються через суд.

За законом, сторона, яка сплачує аліменти, не повинна суттєво знизити свій життєвий рівень. Те, що їй має залишатися на життя, власна потреба або власний інтерес при одній неповнолітній дитині, як правило, становить до 1080 євро і більше залежно від обставин. Реальний розмір цієї суми у спірних ситуаціях визначається судом.

Сторона, що платить, завжди може заявити про своє право зменшити розмір аліментів. При цьому, звичайно, мають бути наведені законні доводи та причини (непрацездатність, втрата роботи, народження дитини у новій сім'ї, тощо).

У той час, як неповнолітні діти завжди мають право розраховувати на фінансову допомогу забезпечених батьків або одного з них, повнолітні діти можуть це робити за таких обставин: «під час здобуття вищої освіти, якщо не вдається знайти підходящий підробіток і якщо термін навчання не перевищує суттєво середньостатистичну тривалість навчання у ВНЗ, при цьому студент має право до кінця третього семестру змінити обрану спеціальність та продовжити освіту з іншої спеціальності, і це не буде необґрунтованим перевищенням середнього терміну навчання; підготовка до випускних іспитів або захист дипломної роботи; у період близько 3-х місяців після завершення навчання, якщо буде доведено, що в дитини немає можливості отримати оплачувану роботу; при непрацездатності через хворобу; за інвалідності» [193].

З вищенаведеного аналізу, можна дійти висновку, що сімейне законодавство України та країн ЄС, як основний принцип регулювання шлюбу визначає свободу його укладання та розірвання. Передбачається, що шлюб є безстроковим, тобто створюючи сім'ю, сторони переслідують, передусім, довічне здобуття таких нематеріальних благ: порозуміння в подружніх та внутрішніх сімейних відносинах, турбота один про одного, народження та виховання дітей тощо. Відповідно, закон наділяє правом ініціювання припинення шлюбних відносин лише подружжю, як у судовому порядку, так і через органи РАГСу. Важливим аспектом процесу розлучення є встановлення мотиву розірвання шлюбу. Сімейний кодекс ставить це в залежність від наявності чи відсутності взаємної згоди в подружжя розірвання шлюбу. Розірвання шлюбу переслідує як припинення шлюбно-сімейних правовідносин, а й вирішення багатьох інших питань, які є важливими для подружжя, як протягом усього процесу розлучення, так і після розлучення. Наприклад, вирішення питання про місце проживання спільних неповнолітніх дітей після розлучення, виплата аліментів, поділ спільно нажитого майна тощо.

4.3. Наслідки припинення шлюбу, які пов'язані із майновими відносинами подружжя та інших осіб

У сьогоденні, молоді люди, без офіційної реєстрації шлюбу, що є реаліями сучасного суспільства, дедалі частіше починають своє спільне життя. Ці відносини жодним чином не заважають їм вести повноцінні подружні стосунки, при цьому народжувати дітей, купувати житло, транспортні засоби, набуваючи спільно інше майно.

Останнім часом в українській сімейно-правовій науці активізувалися наукові дослідження правового режиму майнових відносин подружжя та осіб, які перебувають у відносинах подібних до шлюбу (фактичні сімейні, цивільне партнерство, релігійний шлюб) [135]. Однією з найбільших проблем, які пов'язані із проживання осіб у відносинах подібних до шлюбу, є їх менша юридична захищеність при поділі майна, на відміну від зареєстрованого шлюбу.

У наукових колах, завжди має актуальність питання «правового регулювання майнових правовідносин подружжя, особливо стосовно власності, так як ця власність становить матеріальне підґрунтя добробуту кожної сім'ї, забезпечуючи задоволення її матеріальних, культурних та інших потреб» [140].

В Україні немає поняття «цивільний шлюб», натомість є спеціальна правова категорія «проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу». Тобто в разі виникнення майнових спорів ключовим питанням є наявність чи відсутність ознак сім'ї у відносинах між чоловіком і жінкою.

Проживання однією сім'єю може мати юридичні наслідки, лише якщо чоловік і жінка одночасно не перебувають у зареєстрованому шлюбі.

Також, в Україні будь-які ризики щодо майна, набутого під час проживання однією сім'єю, є лише в межах відносин між чоловіком і жінкою. Це обумовлено тим, що наша держава не визнає одностатевих шлюбів, а будь-які інші форми союзів для одностатевих пар не передбачені

українським законодавством. Відповідно на цей час для одностатевих пар в Україні немає ризику щодо поділу майна, навіть якщо його буде набуто у відносинах, де наявні всі ознаки сім'ї.

З погляду сімейного законодавства, відносини чоловіка та жінки можуть набувати статусу подружжя, проживання однією сім'єю або не мати юридичного статусу взагалі.

Цивілістична суть шлюбних та сімейних відносин зумовила розширення можливості їх регулювання безпосередньо самими учасниками таких відносин, а сімейне законодавство, як країн ЄС так і України акцентує увагу на договірному регулюванні шлюбних правовідносин.

Інститут шлюбного договору, який вже тривалий час існує й успішно застосовується у країнах ЄС, з'явився й законодавстві України. СК України приділив шлюбному контракту (договору) багато уваги. Так, у відповідності до положення СК України: «Шлюбним договором насамперед визнається угода про вирішення спірних питань життя сім'ї, укладена між особами, які вступають у шлюб, або подружжям» [140; 169].

Положеннями СК України передбачено, що «шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, а також майнові права і обов'язки подружжя як батьків стосовно дитини».

Відповідно до положень частини третьої статті 93 СК України: «шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми», а таким чином подружжя не може, укладаючи шлюбний договір, передбачити наявність особистих немайнових обов'язків стосовно один одного та дітей.

Звертається увага на те, що однією з умов шлюбного договору виступає вимога не вживати ніяких заходів щодо зменшення обсягу прав дитини, встановлених законодавством, а також ставити одного з подружжя в надзвичайно не вигідне для нього матеріальне становище.

Водночас, положеннями частини п'ятої статті 93 СК України визначається, що: «нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації не може передаватися у власність одному з подружжя за шлюбним договором».

У змісті шлюбного договору подружжя може передбачити використання майна, яке належить кожному з подружжя, для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб, також зобов'язати один одного ощадливо ставитись до сімейного бюджету, забезпечити проживання сім'ї у окремій квартирі чи будинку, тощо.

Проте на практиці «шлюбний договір, насамперед, застосовується не для врегулювання спільного проживання подружжя та володіння, розпорядження та користування майном, а на випадок припинення шлюбних відносин, з метою уникнення довготривалих судових процесів стосовно поділу спільного майна, утримання, тощо» [80].

Вважаємо, що відсоток справ, що виникають із сімейних правовідносин може бути ще меншим за допомогою інституту шлюбного договору.

Не можна також забувати й про етичний аспект шлюбного договору, який передбачає наявність у кожного з подружжя внутрішньої заборони на отримання користі для себе з укладеного договору шляхом поправлення прав та інтересів іншого.

З цього приводу, необхідно погодитись з думкою про те, що шлюбний договір має являти собою взірець поваги до прав і законних інтересів сторін. Не припустимо, щоб майнові інтереси у шлюбі домінували над емоційною стороною. Адже саме шлюбний договір існує для шлюбу, а не навпаки.

Проіснувавши у законодавстві порівняно тривалий час, шлюбний договір все ж таки залишається незрозумілим для свідомості більшості людей. Як наслідок, нечисленні випадки його укладання.

Аналізуючи статті стосовно шлюбного договору, які час від часу з'являються в засобах масової інформації, можна дійти висновку, що бажання укласти шлюбний договір сприймається громадянами як вияв фінансового розрахунку, матеріальної вигоди при укладанні шлюбу та, крім того, вияв недовіри до свого майбутнього чоловіка (дружини).

Укладення шлюбного договору розуміється в якості можливості попередження і, як наслідок, уникнення непотрібних і небажаних конфліктних ситуацій та суперечок, а також, певною мірою, гарантії від укладення шлюбів за розрахунком та фіктивних шлюбів.

Після проведення реформ у сімейному та цивільному законодавстві України, ситуація значно змінилася. Так, розширилось коло суб'єктів шлюбного договору. Разом з тим, СК України конкретизував питання щодо осіб, які виявили бажання укласти шлюб.

В останні роки спостерігається значне зростання відносин між особами, які мають бажання щодо створення сім'ї, ведення спільного господарства, народження спільних дітей, однак не мають жодного бажання реєструвати свої відносини в органах РАГЦСу, укладаючи шлюб, тобто вказані особи перебувають у фактичних шлюбних відносинах. Згодом у цих осіб постають питання про врегулювання відносин, вирішення спірних питань та захисту своїх прав та інтересів у разі припинення таких відносин.

Хоча право, як правило, змінюється набагато повільніше ніж соціальна реальність, воно все ж не може цю реальність ігнорувати. Своєрідним відгуком на реалії сьогодення стали окремі норми нового СК України. Зокрема, СК України встановлює, що «проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя» [73]. При цьому, із зазначеного правила існує виняток, зокрема відповідно до положень частини першої статті 74 СК України: «якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними за час спільного

проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними» [73].

Таким чином, законодавець у положеннях СК України передбачив додаткові заходи з метою захисту інтересів фактичного подружжя, однак норма частини другої статті 74 СК України суперечить частині другій статті 21 СК України, згідно з якою «проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя».

Поряд з тим, окремі вчені (наприклад, М. В. Антокольська) вважають, що «до фактичного подружжя можуть бути застосовані норми про шлюбний договір за аналогією закону. Крім того, у зв'язку зі значною поширеністю фактичних шлюбів доцільно прямо дозволити таким парам укладати шлюбний договір» [157].

Зважаючи на викладене, звертається увага на те, що за сімейним законодавством фактичні шлюбні відносини не виступають в якості зареєстрованого шлюбу, їх більш логічно відносити до квазішлюбних відносин. Таким чином, на фактичні шлюбні відносини не розповсюджується норма, передбачена сімейним законодавством, яка регламентує укладення шлюбного договору. У такому випадку, майнові відносини між особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, регламентуються положеннями ЦК України.

Не зважаючи на зміни в суспільстві і поширення фактичних шлюбів, основою суспільства є здорова родина, яка має своєю ознакою зареєстрований, відповідно до вимог законодавства, союз чоловіка і жінки.

Так, розділ VI СК України, відповідно до своєї назви, має регулювати питання застосування Сімейного кодексу України до іноземців та осіб без громадянства, а також встановлювати порядок застосування законів іноземних держав та міжнародних договорів в Україні.

Проте, в ньому лише в загальних рисах окреслюються права та обов'язки іноземців та осіб без громадянства, питання, що стосуються

реєстрації та розірвання шлюбу. Конкретніше розглянуті питання визнання батьківства та питання, пов'язані з усиновленням. Але про стосунки між подружжям не згадуються. На відміну від українського законодавства, у законодавствах більшості країн світу цьому питанню приділяється значно більше уваги.

Закон України «Про правовий статус Іноземців» та норми статті 275 СК України передбачають, що «іноземці мають такі ж самі права і обов'язки у сімейних відносинах, що й громадяни України». Проте внутрішнє законодавство України не передбачає колізійних норм щодо регулювання майнових та особистих немайнових стосунків подружжя в правовідносинах з іноземцями. І хоча вони встановлюються окремими договорами про правову допомогу, вважаємо, що цього не достатньо. Такі норми обов'язково мають міститися в Сімейному кодексі України.

Колізійні прив'язки є різноманітними, проте головним у всіх договорах про правову допомогу є відсилання до закону місця проживання. Також має місце використання колізійних прив'язок до закону громадянства та до закону суду.

Так, згідно зі статтею 26 Договору України з Естонією «Про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах»: «особисті та майнові правовідносини подружжя визначаються законодавством тієї держави, на території якої вони мають спільне місце проживання, однак, при цьому, якщо один з подружжя проживає на території однієї держави, а другий з подружжя проживає на території іншої держави, і обидва мають одне й те ж громадянство, то їх особисті та майнові правовідносини визначаються законодавством тієї держави – учасниці договору, громадянами якої вони є» [26].

Питання, що стосуються особистих та майнових прав подружжя, дещо по-іншому розв'язуються у відповідності до договору між Україною і Республікою Молдова «Про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах» (Договір ратифіковано Законом №

238/94-вр від 10 листопада 1994 року). Так, згідно з пунктом 1 статті 25 зазначеного договору, до регулювання особистих та майнових прав подружжя застосовується закон громадянства, в якому сторони перебували на час подання клопотання (заяви). У цьому випадку, компетентним є суд тієї держави – учасниці договору, громадянами якої було подружжя на час подання заяви (пункт 3 стаття 25).

Але, якщо під час подання клопотання один з подружжя є громадянином однієї держави – учасниці договору, а другий з подружжя є громадянином іншої держави – учасниці договору, то у справах, пов'язаних з особистими і майновими стосунками між подружжям, буде використовуватись положення того законодавства держави – учасниці договору, на території якого подружжя проживає. Проте, якщо один з подружжя має місце проживання на території однієї держави – учасниці договору, а другий на території іншої держави – учасниці договору, то буде застосовано положення законодавства тієї держави, суд якої порушив справу (пункт 2 стаття 25). У цьому випадку компетентними є суди обох договірних сторін.

Окремі договори про правову допомогу не містять положень, що стосуються особистих та майнових правовідносин подружжя. Серед них Договір між Україною та Угорською Республікою «Про правову допомогу в цивільних справах» (Договір ратифіковано Законом № 2926-111 (2926-14) від 10 січня 2002 року); Договір між Україною та Монголією «Про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах» (Договір ратифіковано Законом № 471/96-вр від 01 листопада 1997 року) Угода між Україною та Грецькою Республікою «Про правову допомогу в цивільних справах» від 02 липня 2002 року.

Враховуючи викладене, можна дійти висновку про різноманітність колізійних прив'язок.

На наш погляд, не можна погодитись з думкою, «що подібна різноманітність дозволяє створити гнучке колізійне право та крім того

сприяє повнішому захисту прав та інтересів подружжя, навпаки, це може сприяти помилковим уявленням суб'єктів шлюбного договору: про право, яке має бути застосоване до їх особистих і майнових подружніх відносин і, як наслідок, прийняттю неправильних рішень» [37; 68, с. 208].

Основною в цьому випадку, на наш погляд, повинна бути прив'язка до інституту громадянства, оскільки громадянство, як політична та правова приналежність особи до конкретної держави, виявляється у взаєминах між державою та особою, що знаходиться під її владою: держава надає громадянину права, захищає та надає йому заступництво за кордоном. У свою чергу громадянин має беззаперечно дотримуватися законів та інших приписів держави та виконує встановлені нею обов'язки. Сукупність цих прав і обов'язків «являє собою політико-правовий статус громадянина, виокремлює його серед іноземних громадян та осіб без громадянства» [37; 123].

Можливі випадки, коли подружжя не мають спільного громадянства. Постає питання, яке законодавство має бути застосоване до особистих немайнових та майнових прав і обов'язків подружжя за наявності таких умов. Вважаємо, що пріоритетне значення в цьому випадку має належати законодавству держави, на території якої подружжя має спільне місце проживання.

Проте існує можливість відсутності в подружжя спільного місця проживання. Це питання також повинно вирішуватися за аналогією з положеннями договорів про правову допомогу та міжнародними угодами. Таким чином, має застосовуватися законодавство держави, на території якої подружжя мали останнє спільне місце проживання

Не можна виключати можливість відсутності в подружжя спільного місця проживання взагалі. Мається на увазі випадок, якщо подружжя ніколи не мали спільного місця проживання. У такому разі логічно буде припустити, що особисті і майнові відносини в цьому випадку мають визначатися на території України законодавством України.

У зв'язку з викладеним, не слід нехтувати роллю шлюбного договору в розв'язанні цих питань. Як у багатьох інших країнах, у нашому сімейному законодавстві, доцільно надати подружжям, які не мають спільного громадянства, можливість самим обирати законодавство, яке застосовуватиметься до їхніх особистих та майнових прав та обов'язків.

Так, наприклад, якщо шлюбний договір укладають подружжя, один з яких є громадянином Німеччини, а інший громадянином України і мали останнє спільне місце проживання в Україні, то їх майнові права і обов'язки (за запропонованою нами схемою) повинні визначатися українським законодавством, як законодавством останнього місця проживання подружжя, але у випадку відповідної домовленості (шлюбний договір) їхні права та обов'язки можуть визначатися законодавством Німеччини.

Слід мати на увазі, що право обрання законодавства слід поширювати не на всі подружжя, а лише на ті, які не мають спільного громадянства. Для таких осіб вибір законодавства не повинен обмежуватися законодавством певної держави. Це може бути законодавство держави громадянства одного з подружжя, законодавство держави місця його проживання, держави, де знаходиться нерухоме майно подружжя чи ін. Щодо форми обрання сторонами законодавства, яке має застосовуватися до шлюбного договору, то мають бути застосовані правила про форму угоди, оскільки керуючись принципом волі цивільно-правового договору, така угода може міститися як у тексті шлюбного договору, так і оформлена окремим документом [157].

ВИСНОВКИ

Одним з важливих питань правових систем сімейного права зарубіжних країн та України визначається правове регулювання сімейних правовідносин, особливо в частині укладення та припинення шлюбу. Шлюбні правовідносини є одними з основних рушійних сил становлення та розвитку суспільства. Такої позиції дотримуються більшість науковців, які проводять дослідження в галузі сімейного права. Розірвання шлюбу призводить до його фактичного припинення, а отже й до припинення прав і обов'язків подружжя.

В історії розвитку українського сімейного права принцип єдності і непорушності шлюбних зв'язків і стабільності подружнього союзу, нерозривності шлюбу виконував особливу – культуро-утворюючу місію української сім'ї. Однак, як видається, не завжди сприяв забезпеченню і захисту інтересів самого подружжя.

Новий період розвитку правового регулювання шлюбних правовідносин, зокрема теорії шлюбу як договору, розпочався із секуляризації шлюбу, тобто відділення цивільного акту одруження від релігійної процедури його реєстрації і поширення на шлюбні відносини норм цивільного права на зміну нормам канонічного права.

Основні питання, що виникають у зв'язку з встановленням і реалізацією захисту прав подружжя при розірванні шлюбу, у всі історичні періоди за кордоном і в Україні були непростими і досить суперечливими. Безумовно, що протягом тривалого періоду розвитку українського суспільства і держави, формування традиційної моделі сім'ї, припинення шлюбу внаслідок розірвання шлюбу відбувалося у виняткових випадках і лише за строго визначеними підставами, що відповідало християнській ідеології і моделі української сім'ї.

Україна і європейські держави в регулюванні питань захисту прав подружжя при реалізації процедури розірвання шлюбу йшли одним шляхом,

що пояснюється існуванням ряду спільних історичних особливостей розвитку даної сфери шлюбно-сімейних правовідносин.

Концепція розірвання шлюбу багато в чому змінилася як у часі, так і в просторі, і сучасне чинне українське сімейне право реалізує ідею припинення правовідносин подружжя шляхом розлучення в трактуванні способу захисту сімейних прав подружжя виходячи з мети державного регулювання сімейних правовідносин на основі принципу невтручання у внутрішні справи сім'ї.

Особливості укладення та розірвання шлюбу в умовах воєнного стану проявляються в дистанційному укладенні шлюбу, укладенні шлюбу на окупованих територіях, розірванні шлюбу на непідконтрольних територіях та розірванні шлюбу без особистої присутності одного з подружжя.

Досвід України щодо регулювання відносин з приводу укладення і припинення (розірвання) шлюбу в умовах воєнного стану може бути використаний іншими державами, які перебувають у стані війни або потенційно можуть потрапити в подібну ситуацію.

Для українського сімейного права в СК України доцільно закріпити такі ієрархічні прив'язки, які застосовуються при відсутності угоди сторін про застосовне право: «право спільного місця проживання подружжя на момент подання позовної заяви до суду; право держави громадянства одного з подружжя на момент розгляду справи в суді; право найбільш тісному зв'язку; право країни суду». Запропоноване рішення ситуації, що є в даний час в українському сімейному праві дозволить найкращим чином враховувати фактичні обставини справи при розірванні шлюбу.

Пропонується під поняттям «припинення шлюбу» вважати припинення існування дійсності зареєстрованого шлюбу шляхом підтвердження такого припинення через органи РАГСу або за ухвалою (рішенням) суду, що має наслідками для кожного з подружжя набуття свободи на укладення повторного шлюбу, розділу спільного сумісного майна, яке було придбано за час шлюбу, призначення аліментів на виховання та утримання неповнолітніх дітей, призначення опіки, визначення місця проживання дітей, тощо.

Вважається доцільним надати наступний загальний перелік підстав припинення шлюбу, з урахуванням сучасних реалій та зарубіжного і українського інститутів сім'ї, зокрема: «наявність соціальних патологій (зловживання спиртними або наркотичними речовинами, комп'ютерна залежність, інші залежності, які призводять до втрати уваги до партнера); зміна статевих вподобань (одностатеві стосунки); зміна статі; подружня зрада; наявність другої сім'ї; неможливість дітонародження; фінансова неспроможність; грубе поводження із сім'єю; безповоротний розпад шлюбу; безнадійний розпад сім'ї, або визнання шлюбу безнадійним; винна поведінка одного з подружжя (вчинення злочину, фізичне, сексуальне, психологічне чи економічне насильство, тощо); спільне волевиявлення подружжя (взаємна згода); смерть одного з подружжя; визнання судом одного з подружжя померлим; порушення умов шлюбного договору; фактичне припинення спільного сімейного життя; тощо.

Пропонується правові наслідки розірвання шлюбу класифікувати в наступному вигляді:

1. Залежно від настання правових наслідків і їх впливу на подружжя та інших осіб: основні – правові наслідки, які настають та впливають виключно і лише на подружжя; другорядні (факультативні) – правові наслідки, які можуть впливати та пов'язані з іншими особами (діти, інші родичі);
2. Залежно від підстав припинення шлюбу: правові наслідки, які настають у разі смерті одного з подружжя, чи / або оголошення у встановленому законом порядку особи померлою; правові наслідки, які настають у разі припинення шлюбу шляхом його розірвання;
3. Залежно від впливу правових наслідків на подружжя та інших осіб: позитивні (наприклад право на повторне укладення шлюбу); негативні (наприклад, сплата аліментів, утримання одного з подружжя, тощо); нейтральні (наприклад зміна прізвища), які поєднують елементи правових

наслідків як позитивні так і негативні, і не мають, та не можуть мати позитивного або негативного значення для подружжя;

4. Залежно від правовідносин подружжя, та які впливають на правові наслідки: майнові (розділення спільного майна, визначення та сплата аліментів, визначення обов'язку на утримання, тощо); немайнові (право на зміну прізвища, укладення нового шлюбу, тощо);

5. Залежно від строку дії: постійні (наприклад, припинення на майбутнє майнових і немайнових прав, право на повторний шлюб до моменту укладення нового шлюбу, тощо); тимчасові (наприклад, аліментні зобов'язання щодо утримання тимчасово непрацездатного одного з подружжя, щодо утримання дитини до досягнення нею певного віку, розподіл майна, тощо).

Доведено, що батьківська відповідальність є сукупністю прав і обов'язків, спрямованих на забезпечення емоційного, соціального і матеріального благополуччя дитиною, піклування, підтримання з нею особистих стосунків, забезпечення її добробуту, освіти, законного представництва та управління його майном. Батьківські права та обов'язки є однаковими незалежно від джерела народження батьків спорідненість, біологічне чи декларація заповіту однієї сторони, або незалежно від статусу дітей, народжених від шлюбу або поза нею, з іншого боку. Батьки повинні виконувати особисті немайнові права та обов'язки щодо виховання дітей враховувати найкращі інтереси дитини. Батьки повинні належним чином здійснювати свої права та обов'язки без економічних збитків характер до дітей. Батьки, органи влади та суди у своїх рішеннях і діях повинні мати основну увагу найвищий інтерес дитини. Інтереси та благополуччя дитини мають бути першочерговими.

Пропонується визнати, що «спільна фізична опіка» надає широкий спектр переваг не лише для стосунків між батьками і дитиною, але й для можливостей працевлаштування розлучених батьків, зокрема для благополуччя дітей. Однак існує також занепокоєння з приводу підвищених

вимог і потенційного стресу, який покладається на батьків і дітей під час організації «спільної опіки», яка передбачає переїзду дітей між домогосподарствами батьків та забезпечення того, щоб діти почувалися як вдома в обох домогосподарствах.

Зроблено висновок, що сімейне законодавство України та країн ЄС, як основний принцип регулювання шлюбу визначає свободу його укладання та розірвання. Передбачається, що шлюб є безстроковим, тобто створюючи сім'ю, сторони переслідують, передусім, довічне здобуття таких нематеріальних благ: порозуміння в подружніх та внутрішніх сімейних відносинах, турбота один про одного, народження та виховання дітей тощо. Відповідно, закон наділяє правом ініціювання припинення шлюбних відносин лише подружжю, як у судовому порядку, так і через органи РАГСу. Важливим аспектом процесу розлучення є встановлення мотиву розірвання шлюбу. Сімейний кодекс ставить це в залежність від наявності чи відсутності взаємної згоди в подружжя розірвання шлюбу. Розірвання шлюбу переслідує як припинення шлюбно-сімейних правовідносин, а й вирішення багатьох інших питань, які є важливими для подружжя, як протягом усього процесу розлучення, так і після розлучення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ариванюк Т.А. Правове регулювання відносин власності між подружжям : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2002. 20 с.
2. Бабенко Ю. Розлучення в Україні 2022 : як розлучитись під час війни. *Mitrax* : вебсайт. URL : <https://mitrax.com.ua/uk/blog/rozluchennya-v-ukraini-2022-yak-rozluchitis-pid-chas-vijni/>
3. Бажанова В. О. Шлюбний договір в Україні та інших країнах світу. *Порівняльне аналітичне право*. 2015. Вип. № 2. С. 81–83. URL: http://www.pap.in.ua/2_2015/24.pdf.
4. Березовська Л. І. Соціально-педагогічні чинники сімейних взаємовідносин в умовах пандемії COVID-19. *Наук. вісн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського*. 2021. № 1 (134). С. 61-68.
5. Біленко М. С. Право спільної сумісної власності подружжя на майно фізичної особи-підприємця. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті О. Пушкіна. (м. Харків, 2014 р.). Харків; Харків. нац. ун-т внутріш. справ, Асоц. Цивілістів України. С. 213-217.
6. Білик О.О. Питання, пов'язані з розірванням шлюбу, у практиці європейського суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 228-232.
7. Болгар О. В. До адміністративно-правового регулювання державної реєстрації актів цивільного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. Вип. 6. С. 55-61.
8. Болотіна Н. Б., Феськов М. М. Європейська соціальна хартія (переглянута) і Україна. *Юридична наука*. 2011. № 3. С. 36–47.
9. Б'ярнасон Т., Арнарсон А.М. Спільна фізична опіка та спілкування з батьками: міжнаціональне дослідження дітей у 36 західних країнах. *Journal of Comparative Family Studies*. 2011. 42 (6). С. 871-890.
10. Ватрас В.А. Джерела сімейного права : автореф. дис. ... докт.

юрід. наук : 12.00.03. Тернопіль, 2020. 44 с.

11. Випадки припинення шлюбу. *Закон Фортуна-Басліні*. 1970 р. Art. 3. URL: <http://www.normattiva.it/urires/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1970-12-1;898!vig=>
12. Всезагальна декларація прав людини : прийнята на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН резолюцією 217 А (III) від 10.12.1948 р. (Конвенція про право, що застосовується до режимів власності подружжя (Гаага, 14.10.1978 рік)
13. Гігі Л., Келлі Дж. Б. Причини розлучення: перспективи розлучення чоловіка і жінки. *Журнал розлучення і повторного шлюбу*. 1992. 18 (1-2). С. 169-187.
14. Гліняна К.М. Договірне регулювання майнових правовідносин подружжя. *Часопис цивілістики*. 2013. № 15. С. 89-94.
15. Гліняна К.М. Рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини. *Правова держава*. 2016. № 22. С. 106-110.
16. Гранатова К. Розлучення під час воєнного стану: що треба знати українцям. *CHAS.NEWS* : вебсайт. URL : <https://chas.news/current/rozluchennya-pid-chas-voennogo-stanu-scho-varto-znati-ukraintsyam>
17. Гріффін Б. Клас, статъ та лібералізм у парламенті, 1868-1882: випадок актів про власність заміжніх жінок. *Історичний журнал*. 2003. Вип. 46. № .1 С. 59-87.
18. Данкевич М., Сінько О. Одруження в умовах воєнного стану. Непереможна нація : будуємо серед розрухи. *EVERLEGAL* : вебсайт. URL : <https://everlegal.ua/odruzheniya-v-umovakh-voennogo-stanu-neperemozhna-natsiya-buduemo-sered-rozrukhy>
19. Декларація прав дитини : Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

20. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 7.03.2022 № 213. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2022-%D0%BF#Text>
21. Джубі Х., Ле Бурде К., і Марсіл-Граттон Н. Поділ ролей, поділ опіки? Характеристика сімейних пар та умови проживання дітей при розлучі. *Journal of Marriage and Family*. 2005. 67 (1). С. 157–172.
22. Дзера О.В., Бондар Т.В. Сімейне право України : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2020. 520 с.
23. Діковська І.А. Колізійне регулювання речових відносин у праві України, Швейцарії, Угорщини та ЄС. *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 64. С. 15-21.
24. Довгерт А. С., Захватаєв В. М. Цивільний кодекс Франції (Code Civil des Français), Кодекс Наполеона (Code Napoléon). *Юридична енциклопедія* : В 6-ти тт. Т. 6: Т - Я. К., 2004. 768 с.
25. Довгерт А.С. Рекодифікація Цивільного кодексу України: основні чинники і передумови для старту. *Право України*. 2019. № 1. С. 27-41.
26. Договір між Україною та Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах : ратифіковано Законом України № 450/95-ВР (450/95-ВР) від 22.11.1995). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233_659#Text
27. Драгомірова Ю.В. Право на материнство та батьківство як особисті немайнові права подружжя. *Часопис цивілістики*. Випуск 21. С. 56-59.
28. Європейська конвенція з прав людини (з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 1, 4, 6, 7, 11 12, 13 та Протоколу № 14, (CETS no. 194), з дати набрання ним чинності 01.06.2010 р.). URL : http://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf
29. Єлісеєва Т. С. Зарубіжний досвід правового регулювання процедури альтернативного вирішення спорів. *Юридичний світ*. 2015. № 6. С. 59-62.

30. Єфремова О. П. Цивільне та сімейне право : методичні рекомендації для студентів ступеня бакалавр за напрямом підготовки 08 – Право, спеціальністю 081 Право. Чернігів : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2019. 32 с.
31. Жилінкова І. Шлюбний контракт: чинне законодавство та перспективи його розвитку. *Право України*. 2000. № 6. С. 108-114.
32. Журба О. Поділ майна подружжя: міфи та реальність від AGA Partners. *Юридична газета*. 2021. URL : <https://yur-gazeta.com/golovna/podil-mayna-podruzzhzha-mifi-ta-realnist-vid-aga-partners.html>
33. Збірник цивільного законодавства. Особлива частина. Суміжні інститути. Том 2 (II). / Упоряд.: Р.О. Стефанчук, Ю.В. Білоусов, О.М. Слободян та ін.; За заг. ред. Р.О. Стефанчука. Київ : АртЕк, 2018. 645 с.
34. Звернення у сфері державної реєстрації актів цивільного стану : Вебпортал. URL: <https://dracs.minjust.gov.ua/>
35. Іваненко Г. В. До питання про історію шлюбу. *Актуальні проблеми політики*. 2000. № 9. С. 386-392.
36. Історія українського права / за ред. О. О. Шевченка. Київ: Олан, 2001. С. 377.
37. Калакура В. Я. Проблеми колізійного регулювання сім'ї та шлюбу в міжнародному приватному праві. *Право України*. 2013. № 7. С. 145–153.
38. Калашников В.М. Римське право : нав. посіб. Д. : РВВ ДНУ, 2010. 88 с.
39. Калітенко О. М. Особисті відносини подружжя та відносини подружжя стосовно їх майна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х., 2001. 20 с.
40. Калітенко О. М. Проблеми та шлях вдосконалення правового регулювання інституту шлюбного контракту в Україні. *Держава і право*. 2001. Вип. 12.

41. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
42. Каракаш І.І. Юридична природа та умови реалізації права спільної власності на землю в Україні. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2008. Т. VII. С. 195-206.
43. Кириченко Т. С. Припинення шлюбу внаслідок його розірвання за позовом одного з подружжя. *Актуальні проблеми вітчизняної*. Дніпро, 2020. Вип. 1. С. 36-40.
44. Лісогорова К. М. Характерні риси правової системи Франції на початку XIX століття. *Юридичний науковий електронний журнал*. №10/2021. С. 40-42.
45. Кодекс Наполеона. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3 : К - М. 792 с.
46. Колесник І. Розлучення під час воєнного стану: які нюанси важливо враховувати. *ГО «Мережа правового розвитку»* : вебсайт. URL : <https://ldn.org.ua/consultations/rozluchennia-pid-chas-voiennoho-stanu-iaki-niuanisy-vazhlyvo-vrakhovuvaty/>
47. Конвенція про захист прав людини і основних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950 р. (ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р.). *Офіційний вісник України*. 1998 р. № 13 (№ 32 від 23.08.2006 р.). Ст. 270.
48. Конвенція про права дитини: прийнята та відкрита для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1989 р.; набрала чинності для України з 27.09.1991 р. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1997. № 5. Ст. 35.
49. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text. Набрання чинності для України міжнародного договору, відбулась

01.02.2008, підстава - v1401321-07 (Лист Міністерства закордонних справ України від 03.05.2007 № 71/14-612/1-1401).

50. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

51. Королівський указ від 24 липня 1889 року про опублікування Цивільного кодексу : «Гасета де Мадрид» 206 від 25.07.1889. Вступ у силу: 16.08.1889 : Міністерство благодаті і юстиції. URL : [https://www.boe.es/eli/es/rd/1889/07/24/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/rd/1889/07/24/(1)/con)

52. Кравцова Т. Реєстрація шлюбу в умовах воєнного стану: загальний та спрощений порядок. *ASTERS* : вебсайт. URL: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/reestratsiya_shlyubu_v_umovakh_voennogo_stanu_zagalniy_ta_sproscheniy_poryadok/

53. Криворучко Л.С. Захист особистих немайнових прав фізичної особи за міжнародно-правовими стандартами. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2011. С. 32-41.

54. Круглова О.О. Правовий режим майна подружжя: нормативно-правове регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 99-101.

55. Кузь Т.В. Правове забезпечення реєстрації актів цивільного стану в умовах воєнного стану. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ* : матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 року). Тернопіль, 2022. С. 79-81. <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/891>

56. Мазуренко С. В. Правовий режим майна, що є предметом спадкового договору з участю подружжя. *Юридичний вісник*. 2003. № 4. – С. 78-82.

57. Майданик Р. А. Довірча власність у цивільному праві України (формування, порівняльний аналіз і поняття). *Українське комерційне право*. 2004. № 5. С. 37-57.

58. Маложук О. Шлюбний договір. *Право України*. 2005. № 1. С. 73-74.
59. Малюга Л. В. Особисті немайнові права фізичних осіб в цивільному праві: теоретичні основи та проблеми правового забезпечення : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.03. К., 2004. 202 с.
60. Маслова О. Як правильно розлучитися в Україні: через суд, якщо є діти, хто платить і як ділити майно. *LIGA.NET* : вебсайт. URL : <https://life.liga.net/poyasnennya/cards/kak-pravilno-razvestis-v-ukraine-cherez-sud-esli-est-deti-kto-platit>
61. Мельниченко О.В. Міжнародні договори в системі сімейного законодавства України та ЄС. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 317-320.
62. Мельниченко О.В. Правове регулювання режиму власності подружжя у проекті Регламенту Європейської комісії про юрисдикцію, застосовуване право, визнання та застосування рішень у справах щодо правового режиму майна подружжя. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 178-182.
63. Менджул М.В. Порівняльне сімейне право : навчальний посібник. Ужгород : РІК-У, 2021. 296 с
64. Менджул М.В. Принципи правового регулювання сімейних відносин у Великобританії та Ірландії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 36. Том 2. С. 42-45.
65. Менджул М.В. Теоретичні проблеми дії принципів сімейного права : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2020. 544 с.
66. Михальнюк О.В. Договори подружжя стосовно їхнього спільного та роздільного майн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 66-70.
67. Міжнародне приватне право : навч. посіб. / за ред. С. Г. Кузьменка. К. : Центр учбової літератури, 2010. 316 с.

68. Міжнародне приватне право : навч. Посібник : 2-е вид., допов. К., Юрінком Інтер, 2000. 416 с.
69. Музика А.А. Міжгалузові зв'язки цивільного права: огляд окремих проблем. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. 2(30). Т. 11. С. 19-30.
70. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України (Глава 12, крім ст. 123. В.А. Ватрас) / за заг. ред. Т.В. Боднар, О.В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 552 с.
71. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю.С. Червоного. К., 2003. 464 с.
72. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України /Булеца С.Б., Іванов Ю.Ф., Ієвіня О.В. та ін. К. : «Видавничий дім «Професіонал». 2011. 428 с.
73. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Станом на 15 вересня 2021 року / за заг. ред. Журавльова Д. В. К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2021. 520 с.
74. Нільсен, Л. Спільна опіка проти одноосібної фізичної опіки: наслідки для дітей незалежно від доходу сім'ї чи конфлікту між батьками. *Journal of Child Custody*. 2018a. 15 (1). С. 35–54.
75. Нільсен, Л. Спільна опіка проти одноосібної фізичної опіки: результати для дітей незалежно від стосунків між батьками та дітьми, доходу та конфлікту в 60 дослідженнях. *Journal of Divorce & Remarriage*. 2018b. 59 (4), 247–281.
76. О гражданском браке, о детях и о введении книг актов гражданского состояния: декрет от 18.12.1917 г. *Собрание Узаконений РСФСР*. 1917. № 9. С. 160.
77. О разводе: декрет от 19.12.1917 г. *Собрание Узаконений РСФСР*. 1917. № 10. С. 152.
78. Обрані постанови великий палати Європейського суду з прав людини. Прецеденти великий палати Європейського суду № 7 (31) 2019. URL

:

file:///C:/Users/User/Downloads/CASE%20OF%20HAMALAINEN%20v.%20FINLAND%20-%20[Russian%20translation]%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co.pdf

79. Огляд судової практики європейського суду з прав людини: роль прокурора при розгляді справ, що не відносяться до сфери кримінального права. Рада Європи / Європейський суд з прав людини, березень 2011 р 52 с.

80. Олійник О. С. Шлюбний договір: порівняльно-правовий аналіз законодавства різних правових систем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 20 с.

81. Омелянчук С.В. Розірвання християнського шлюбу в Стародавній Русі. *Історія держави і права*. 2011. № 1. С. 13-17.

82. Оніщенко О.В. Сімейне право : навч. посіб. Київ: Вид-во Нац. авіаційного ун-ту "НАУ-друк", 2009. С. 13-14.

83. Орленко В. І., Орленко В. В. Історія держави і права України : посібник. Київ : Вид-во Паливода А. В., 2006. 161 с.

84. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонова. – Одеса : Фенікс, 2019. 296 с.

85. Особливості функціонування судів в умовах пандемії COVID-19. Базовий посібник. ОБСЄ. Жовтень 2020. 58 с. URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/483854.pdf>

86. Паламарчук Н. Стягнення аліментів на утримання батьків: що потрібно врахувати? *Національна Асоціація Адвокатів України* : вебсайт. URL: <https://unba.org.ua/publications/5919-styagnennya-alimentiv-na-utrimannya-bat-kiv-sho-potribno-vrahuvati.html>

87. Папська Рада у справах сім'ї, Хартія прав сім'ї // Вибрані документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю. Від Лева XIII до Івана Павла II, вид. ЛБА, Львів 2002. Том I. С. 105-106.

88. Підопригора О.А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2006. 512 с.
89. Плюшко Д. С. Щодо аналізу досвіду країн ЄС із застосування медіації при розірванні шлюбу. *Шерешевські читання: спадкове право в умовах війни* : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 8 грудня, 2022 р.) Одеса, 2022. С. 32-35.
90. Плюшко Д.С. Актуальні питання майнових прав та обов'язків подружжя після припинення шлюбу: досвід зарубіжних країн. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 14-15 січня 2022 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2022. С. 30-35.
91. Плюшко Д.С. Деякі питання правових наслідків припинення шлюбу майнового характеру за законодавством України та деяких зарубіжних країн. *Юридична Україна*. 2023. № 4. С. 127-136.
92. Плюшко Д.С. До питання українського та європейсько-правового регулювання інституту аліментів при припиненні шлюбу. *Право як ефективний суспільний регулятор* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18–19 лютого 2022 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2022. С. 43 – 47.
93. Плюшко Д.С. Окремі аспекти визначення підстав розірвання шлюбу та можливості застосування процедури медіації при припиненні шлюбу в Україні та в окремих країнах ЄС. *Наукові записки. Серія: Право*. 2021. Випуск 10 . С 215-221.
94. Плюшко Д.С. Окремі питання немайнових прав та обов'язків подружжя після припинення шлюбу за сімейним законодавством України та країн ЄС. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. № 3. С. 132-141.

95. Плюшко Д.С. Окремі питання правового регулювання режиму майна подружжя в Україні та окремих країнах ЄС. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Випуск 14. С 321-326.

96. Плюшко Д.С. Право на повторний шлюб як правовий наслідок припинення шлюбу. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25–26 лютого 2022 року.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2022. С 18 – 22.

97. Плюшко Д.С. Розвиток законодавства інституту припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Випуск 6. С. 23-27.

98. Плюшко Д.С. Щодо аналізу досвіду країн ЄС з правового регулювання наслідків припинення шлюбу між чоловіком і жінкою, які є громадянами різних країн. *Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства* : матер. Всеукр. кругл. столу (м. Одеса, 13 черв. 2020 р. Одеса : Фенікс, 2020. С. 82-85.

99. Плюшко Д.С. Щодо аналізу підстав для розірвання шлюбу в зарубіжних країнах та в Україні. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку* : матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 73-76.

100. Плюшко Д.С. Щодо питання наслідків зміни статі одного з подружжя на прикладі практики країн ЄС. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 484-486.

101. Постанова ЄСПЛ від 16.07.2014 у справі «Хемелайнен (Hemäläinen) проти Фінляндії» (скарга № 37359/092). *Бюлетень Європейського суду з прав людини*. 2014. № 11(149).

102. Право спільної власності подружжя / Т.О. Ариванюк, О. В. Дзера // *Цивільне право України* : підруч. : у 2 кн. / О.В. Дзера (кер. Авт. Кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін. : за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. 2-е вид., доп. І переробл. К. : Юрінком Інтер, 2004. Кн. 1. С. 427-494.

103. Пришляк Н. В Україні весільний бум: прижилося нововведення - дистанційне одруження. Уніан : вебсайт. URL : <https://www.unian.ua/society/vesillya-pid-chas-viyni-v-ukrajini-prizhilosya-novovvedennya-distanciynе-odruzhennya-12036222.html>

104. Про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання : Конвенція, від 02.10.1973 року, Про приєднання до Конвенції із заявою та застереженням. Закон України № 135-V (135-16) від 14.09.2006, ВВР, 2006, № 43, ст.416.

105. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання : постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2022 № 636. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2022-%D0%BF#Text>

106. Про внесення змін до статті 177 СК України і статті 32 ЦК України. Закон України від 02 червня 2005 року № 2620-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, 3 26, ст. 352). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2620-15#Text>

107. Про внесення зміни до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2022 № 618. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/618-2022-%D0%BF#Text>

108. Про внесення зміни до розділу XIII "Прикінцеві та перехідні положення Закону України "Про виконавче провадження" : Закон України від 15.03.2022 № 2129-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text>

109. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2:

Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF>

110. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

111. Про право власності на окремі види майна : постанова Верховної Ради України від 17 червня 1992 року № 2471-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text>

112. Про приєднання України до Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей : Закон України від 14 вересня 2006 № 136-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1401321-07#Text>

113. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 18, ст. 78). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>

114. Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності : постанова ВСУ від 22.12.1995 № 20 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України № 15 (v0015700-98) від 25.05.1998). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0020700-95#Text>

115. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 № 302. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text>

116. Радчук О.П. Деякі питання колізійного регулювання шлюбно-сімейних відносин. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 95-99.

117. Рішення Київського районного суду м. Харькова від 20 липня 2016 року, справа № 640/6771/15-ц. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/66894121>

118. Рішення Київського районного суду м. Харькова від 29 травня 2017 року, справа № 640/5739/17. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/59176504>

119. Рішення Комінтернівського районного суду м. Харькова від 27.07.2020, справа 641/9040/19. URL : <https://uacourt.openregister.info/tsyvilni-spravy-z-01-01-2019-40297/spravy-pozovnogo-provadjhennya-40298/spravy-u-sporakh-shcho-vynykayut-iz-simeynykh-vidnosyn-z-nykh-40375/pro-povernennya-ditey-do-krayiny-postiynogo-mistsya-prozhyvannya-40381?document=90712068>

120. Рішення Малиновського районного суду м. Одеси у справі № 521/11005/22 (провадження № 2/521/616/23) від 22.06.2023. URL : <https://opendatabot.ua/court/111803401-236560779ebcedc4e059440815650444>

121. Роз'яснення щодо аліментних зобов'язань у період воєнного стану : наказ Міністерства юстицій України від 01.04.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-minyustu-shchodo-alimentnihzobovyazan-u-period-voyennogo-stanu>.

122. Розгон О. В. Примусове стягнення аліментів на користь непрацездатних та нужденних батьків. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2010. № 5 (53). С. 84–93.

123. Розгон О. Шлюб громадянина України з іноземцем на території України. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2012. № 1. С. 321–326.

124. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручн. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.

125. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : наук.-практ.коментар. 3-тє вид., переробл. І допов. К., 2009. 432 с.

126. Рябоконт Є. Поняття та особливості правового регулювання права спільної сумісної власності подружжя. *Нотаріат для вас*. 2010. № 3. С. 71-77.

127. Рябчинська А.О. Право довірчої власності в англо-американській та континентальній системах права: порівняльно-правова характеристика. *Правове регулювання економіки*. 2018. № 17. С. 279-287
128. Сімейне право України : підручник / Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В.І. Борисової та І.В. Жилінкової. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 288 с.
129. Сафончик О. І. Окремі аспекти припинення шлюбно-сімейних правовідносин в Україні та деяких країнах ЄС. *Сучасний стан і перспективи розвитку сімейного права України в умовах адаптації до європейського права* : матер. всеукр. кругл. столу (м. Одеса, 26 травня 2017 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є.О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2017. С. 19-21.
130. Сафончик О. І. Правове регулювання припинення шлюбу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2004. 22 с.
131. Сафончик О. І. Правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин за законодавством України та країн Євросоюзу. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 24. С. 79–83.
132. Сафончик О. І. Правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 309–315.
133. Сафончик О. І. Поняття та види правового режиму майна подружжя. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 38. С. 110–114.
134. Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика : автореф. дис. ... док. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. 40 с.
135. Сафончик О. Поняття та особливості релігійного шлюбу / О. Сафончик, К. Глиняна, О. Мельник, Д. Плюшко // *Amazonia Investiga*. – Вип. 8. – Вип. 20. – Primate SAS Publishing, 2019. – С. 468-476.
136. Сидоренко Д.І. Підстави недійсності шлюбу за сімейним законодавством, що діяло на українських землях у Х–XXІ ст. *Університетські наукові записки*. 2018. № 65. С. 45–56.

137. Сібіріцева О. (2022) Новели у сфері реєстрації шлюбів, народження та смерті під час війни. *Юридична газета online* : вебсайт. URL : <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/noveli-u-sferi-reestraciyi-shlyubiv-narodzhennya-ta-smerti-pid-chas-viyni.html>
138. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. К. : ТОВ «Основа-Принт», 2009. 248 с. URL : https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Family-ukr-WEB_copy.pdf
139. Сімейне право : підручник / за заг. ред. В. А. Кройтора та В. Ю. Євко. Харків, 2016. 512 с.
140. Сімейне право : підручник / за заг. ред.: В. І. Борисова, І. В. Жилінкова. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2012. 322 с.
141. Сімейне право України : навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Т. В. Курило. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 316 с.
142. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
143. Сімейне право України: підручник / за ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубевої. К.: Істина, 2010. 320 с.
144. Сімейне право України: підручник / за ред. Ю. С. Червоного. К. : Істина, 2004. 464 с.
145. Сімейне право України: підручник / С.Б. Булеца, В.В. Заборовський, В.Г. Фазикош та ін.; за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. К. : Знання, 2015. — 375 с.
146. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. К. : Юрінком Інтер, 2004. 200 с.
147. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. К. : Юрінком Інтер, 2006. 264 с.
148. Сімейне право України : підручник. К., 2002. 356 с.

149. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
150. Слюсар Л.І. Еволюція шлюбу в Україні: XVII – початок XX сторіччя. Демографічні проблеми та тенденції. ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України. 2011. С. 62-72
151. Спасибо-Фатєєва І.В. З приводу концепції щодо модернізації Цивільного кодексу України (рекодифікації). *Судебноюридическая газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/157375-z-privodu-kontseptsiyi-schodomodernizatsiyyi-tsivilnogo-kodeksuukrayinirekodifikatsiyyi?fbclid=IwAR1hflyHbqU1uNaB93PsuYzDXIICcyFhOPcIeGwzr1xj8xVYgoh5x9cq3g>
152. Справа К. і Т. проти Фінляндії (K. and T. v. Finland) (скарга № 25702/94, § 150, ECHR 2001 VII) : постанова Великої палати ЄСПЛ. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_056#Text.
153. Суд Європейських Співтовариств за позовом Хадад справа № 3-168/08 // URL: <http://eurex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62008CJ01>
154. Сучасні проблеми цивільного права та процесу: навчальний посібник / за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Х.: Право, 2017. 808 с.
155. Труба В.І. Європейське сімейне право: перспективи для України. *Порівняльне, зарубіжне та міжнародне приватне право. Дев'ять юридичні диспути пам'яті Є.В. Васьковського*. 2019. С. 71-74.
156. Україна і світ. Юридичний вісник, 2018/3. С. 53-59
157. Ульяненко О. О. Шлюбний договір у сімейному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :12.00.03. К., 2003. 20 с.
158. Федорів В. (2022) Кохання перед обличчям смерті. *Закон і бізнес* : вебсайт. URL : https://zib.com.ua/ua/153674-shlyub_za_den_ta_bez_osobistoi_prisutnosti_mozhlivosti_voenn.html

159. Федорова А.Л. Основні тенденції та проблеми розвитку міжнародних механізмів захисту соціальних прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 117(1). С. 48-54.
160. Фельберг Б., Сміт Б., Маклін М. та Робертс К. Законодавство для спільного батьківства після розлучення: огляд дослідження. *Міжнародний журнал права, політики та сім'ї*. 2011. 25 (3). С. 318–337.
161. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Східна традиція. Одеса : Юридична література, 2000. 260 с.
162. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права. Одеса, 1996. С. 33
163. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Порівняльне правознавство. Харків: Одиссей, 2002. 590 с.
164. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Рецепції римського права та інші феномени лабільності правових систем. *Римське приватне право: здобутки європейські та глобальні* : матер. міжн. колоkv. (м. Одеса, 27 жовтня 2018 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонova. Одеса : Фенікс, 2018. С. 4-8.
165. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Рецепція римського права у статутах Великого князівства Литовського: чинники, передумови та деякі результати. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 14-24.
166. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Рецепція римського права як складова концепції вдосконалення цивільного законодавства України. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 6. С. 32-35.
167. Цивільне право в схемах : навчальний посібник / Матвєєв П. С., Бірюков В. І. Київ: Алерта, 2013. 256 с.
168. Цивільне право України : підручник. Кн. 1 К., 2002. 856 с.
169. Цивільне право України. Загальна частина: загальні положення, особисті немайнові права фізичної особи, право власності та ін. речові права, спадкове право, право інтелектуальної власності, загальні положення про зобов'язання і договори : підручник / Бірюков І. А., Заїка Ю. О., Бичкова С.

С, Тімуш І. С. та ін. За ред. Бірюкова І. А., Заїки Ю. О. Київ: Правова єдність, Алерта, 2014. 510 с.

170. Цивільне право України: договірні та недоговірні зобов'язання: підручник для ВНЗ. 3-є вид / Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І., Братель О. Г. та ін. За ред. Бичкової С. С. Київ: Правова єдність, Алерта, 2014. 496 с.

171. Цивільне право України: загальна частина: навчальний посібник для ВНЗ. Алфьорова Т. М., Берестова І. Е., Булат Є. А. та ін. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 432 с.

172. Цивільне право України: особлива частина: підручник / Фазикош В. Г., Булеца С. Б. Київ: Знання, 2013. 751 с.

173. Цивільний кодекс Іспанії. URL : https://4ru.es/ru/knowledge_base/zakon-spain

174. Цивільний Кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 40-44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

175. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 5: Право власності та інші речові права / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФО-П Колісник А.А., 2011. 784 с.

176. Цивільний кодекс Франції (Кодекс Наполеона) від 21.03.1804 (зі змін. та доп. станом на 01.09.2011). URL: http://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/uf/iogip/study/studentsbooks/histsources2/igpzio49/ (дата звернення 15.11.2020).

177. Цивільний кодекс Франції 1804 р. URL : http://www.napoleon-series.org/research/government/c_code.html

178. Цивільний кодекс Франції. Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6 : Т - Я. 768 с.

179. Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн : навч. посіб. (Курс лекцій). К. : КНЕУ, 2004. 220 с.
180. Шинкар Т.І. Зарубіжний досвід правового забезпечення медіації та можливість його використання в Україні. *Наше право*. 2016. № 2. С. 54–58.
181. Шлюб з іноземним елементом. Г. Гаро, А. Архіпова, Р. Куриленко, О. Віцюк, М. Бабішена. Х. : ФАКТОР-МЕДІА, 2023. 96 с.
182. Шлюбно-сімейні відносини: виклики сьогодення : збірник тез доповідей учасників круглого столу (м. Львів, 29 жовтня 2021 року) / Упорядник: В. О. Кучер. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 127 с.
183. Шуман, Е. Gemeinsam getragene Elternverantwortung nach Trennung und Scheidung – Reformbedarf im Sorge-, Umgangs- und Unterhaltsrecht? Gutachten B zum 72. Deutschen Juristentag . 2018. München: Verlag CH Beck.
184. Явор О.А. Загальні засади регулювання сімейних відносин: традиційний та сучасний підходи. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 3 (25). 258-261.
185. Яворська О.С. Цивільному кодексу потрібен хранитель. *Рекодифікація цивільного законодавства і система права України у контексті євроінтеграційних процесів* : матер. всеукр. науково-практичн. конфер.(м. Одеса, 8-9 листопада 2019 року). Одеса : Фенікс, 2019. С. 79–84.
186. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України : підручник : в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів : «Новий Світ-2000», 2014. 444 с.
187. Amato, P. R. Research on divorce: continuing developments and new trends. *Journal of Marriage and Family*. 2010. 72(3). P. 650-666.
188. Burton F., *Family Law*, Routledge (2012), p 19.
189. Case C-523/07 // European Court reports. 2009. P. I-02805.
190. Council Regulation (EC) N1347/2000 of 29 May 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and in

matters of parental responsibility for children of both spouses. OJ L. 2000. № 160. P. 19.

191. Council Regulation (EU) № 1259/2010 implementing enhanced cooperation in the area of the law applicable to divorce and legal separation // EUR-Lex. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:343:0010:0016:en:PDF>

192. Family Law Book Nr.4. there is a possibility to terminate the common property of the spouse outside of litigation, and by Article 455, Section (1) and Article 462 of the new Civil Procedure Code, the divorce and the common property of the spouses may be ruled upon in separate litigation procedures.

193. German civil code = Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) : article-by-article commentary. Volume 1, Books 1-3: 1-1296 / edited by Gerhard Dannemann, Reiner Schulze ; assistant editor: Jonathan Watson. München : C.H. Beck ; Baden Baden : Nomos, 2020.

194. Harris-Short S., Miles J. *Family Law: Text, Cases, and Materials*, OUP Oxford; 2 edition (2011), ch.ch. 3-4

195. Heinerné Barzó Tímea: Családi Jog. (Family Law) Miskolc, Egyetemi jegyzet, negyedik átdolgozott kiadás, Novotni Alapítványa magánjog fejlesztéséért, (Novotni Foundation for the Development of Private Law Publisher, 4th ed.) 2004, 82.

196. Judgment of the Court of Justice of 16 July 2009. Laszlo Hadadi (Hadady) v Csilla Marta Mesko, married name: Hadadi (Hadady), ECR I-06871.

197. Kaspiew, R., Gray, M., Weston, R., Moloney, L., Hand, K., Qu, L. та ін. (2009). Summary: Assessment of the 2006 family law reforms. Melbourne: Australian Institute of Family Studies.

198. Katarzyna Sójka-Zielińska. Kodeks Napoleona. Historia i współczesność. Wydanie 2. - Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis Polska, 2008. - 585 s.

199. Married Women's Property Act 1882. UK Public General Acts 1882
c. 75 (Regnal. 45_and_46_Vict) // URL:
<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/45-46/75/contents>

200. Osztovits, András: A Brüsszel II. A rendelet és a nemzetközi magánjogi kódex viszonya, előtanulmány a nemzetközi magánjogi kodifikációhoz. (The Relationship Between the Brussels Ila Regulation and the Code of Private International Law, Preliminary Study on the International Private Law Codification) In Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai, kodifikációs előtanulmányok II. (Fundamentals of the New International Private Law Act, Codification Preamble II.) (eds.: Berke Barna- Nemessányi Zoltán): Budapest, HVG-ORAC Publisher, 2016, 10.

201. Practice Guide of 1 June 2005 for the application of the new Brussels II Regulation (Practice Guide), drawn up by the Commission services in consultation with the European Judicial Network in civil and commercial matters (EJN), item II.1, p. 12. URL: <http://www.ec.europa.eu/civiljustice>

202. Proposal for a Council Regulation Amending Regulation (EC) No 2201/2003 as Regards Jurisdiction and Introducing Rules Concerning Applicable Law in Matrimonial Matters. Brussels 17 July 2006 // COM. 2006. 399 final. 2006/0135 (CNS).

203. Safonchyk O., Hlyniana K., Melnyk O., Pliushko D. Concept and features of religious marriage. *Amazonia Investiga*. Vol. 8. Iss. 20. Editorial Primmate S. A. S., 2019. P. 468-476.

204. Shuilleabháin M. N. Ten Years of European Family Law: Retrospective Reflections from a Common Law Perspective. *International and Comparative Law Quarterly*. 2010. Vol. 59. P. 1021

205. The Digest of Justinian: latin text edited by Theodor Mommsen with the aid of Paul Krueger [Electronic resource] / English language translation edited by Alan Watson. – Philadelphia, Pennsylvania : University of Pennsylvania press 1998 // Revised Edition. 768 pages. – Mode of access:

[http://nbls.soc.srcf.net/files/files/Civil%20II/Texts/Digest%20of%20Justinian,%20Volume%201%20\(D.1-15\).pdf](http://nbls.soc.srcf.net/files/files/Civil%20II/Texts/Digest%20of%20Justinian,%20Volume%201%20(D.1-15).pdf). Title from the screen.

206. The Turin process for the European Social Charter. The Council of Europe. Mode of access: <http://www.coe.int/en/web/portal/high-level-conference-esc-2014>

207. Tkalych, M., Safonchyk, O., & Tolmachevska, Y. (2020). Private Law and human rights: New realities. DIXI 32, pp 1-12

208. Venandet G., Jacob F., Henry X., Tisserand-Martin A., Wiederkehr G. Code Civil Cent-Dexieme Edition 110, Pascale Guiomard /. – Dalloz, 2011. – P. 1003.

209. Wopera Zsuzsa: Az európai családjog kézikönyve. (Handbook of European Family Law) Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012, 54-56.

210. Xavier O'Cal laghan «Leyes civiles de España», 3a edición, cerrada al 1 de enero de 1999, vol 1, Editorial Centro de Estudios Ramón Areces SA, Madrid, 1999, p. 30.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукова стаття у періодичному виданні, яке включено до наукометричної бази Web of Science

1. Safonchuk O., Hlyniana K., Melnyk O., Pliushko D. Concept and features of religious marriage. *Amazonia Investiga*. Vol. 8. Iss. 20. Editorial Primmate S. A. S., 2019. P. 468-476.

Наукові статті у фахових виданнях України:

2. Плюшко Д.С. Розвиток законодавства інституту припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС. *Juris europensis scientia*. 2022. № 6. С. 23-27.
3. Плюшко Д.С. Окремі аспекти визначення підстав розірвання шлюбу та можливості застосування процедури медіації при припиненні шлюбу в Україні та в окремих країнах ЄС. *Наукові записки. Серія: Право*. 2021. Випуск 10. С 215-221.
4. Плюшко Д.С. Окремі питання правового регулювання режиму майна подружжя в Україні та окремих країнах ЄС. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Випуск 14 . С. 321-226.
5. Плюшко Д.С. Окремі питання немайнових прав та обов'язків подружжя після припинення шлюбу за сімейним законодавством України та країн ЄС. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. № 3. С. 132-141.

**Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та
додатково відображають її наукові результати:**

6. Плюшко Д. С. Щодо аналізу досвіду країн ЄС з правового регулювання наслідків припинення шлюбу між чоловіком і жінкою, які є громадянами різних країн. *Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства* : матер. Всеукр. кругл. столу (м. Одеса, 13 черв. 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. С. 82-85.

7. Плюшко Д. С. Щодо питання наслідків зміни статі одного з подружжя на прикладі практики країн ЄС. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 484-486.

8. Плюшко Д.С. Актуальні питання майнових прав та обов'язків подружжя після припинення шлюбу: досвід зарубіжних країн. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 14–15 січня 2022 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2022. С. 30-35.

9. Плюшко Д.С. До питання українського та європейсько-правового регулювання інституту аліментів при припиненні шлюбу. *Право як ефективний суспільний регулятор* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18–19 лют. 2022 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2022. С. 43 – 47.

10. Плюшко Д.С. Право на повторний шлюб як правовий наслідок припинення шлюбу. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної

конференції (м. Запоріжжя, 25–26 лют. 2022 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2022. С 18 –22.

11. Плюшко Д. С. Щодо аналізу підстав для розірвання шлюбу в зарубіжних країнах та в Україні. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку* : матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 73-76.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні наукові положення дисертації були апробовані у виступах на наукових конференціях і семінарах, зокрема: Всеукраїнському круглому столі «Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства» (м. Одеса, 13 червня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)» (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) ; міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпро, 14–15 січня 2022 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 18-19 лютого 2022 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 25-26 лютого 2022 р.); Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.).

Додаток Б

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Ректор Національного університету
 «Одеська юридична академія»,
 О. Тодощак
 « 24 » лютого 2023 р.

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного
 дослідження Плюшка Дмитра Сергійовича
 на тему: «Правові наслідки припинення шлюбу за
 законодавством України та окремих країн ЄС» в навчальну та
 науково-дослідну діяльність
 Національного університету «Одеська юридична академія»**

Комісія у складі: *голови* – проректора з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», професора М.Р. Аракеяна, *членів комісії*: проректора з навчальної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», професора Г.О. Ульянової, начальника навчально-методичного відділу Національного університету «Одеська юридична академія», Л.М. Кузнецової, декана факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», доцента Д.О. Колодіна, завідувача кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», професора Є.О. Харитонова, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Плюшка Дмитра Сергійовича на тему: «Правові наслідки припинення шлюбу за законодавством України та окремих країн ЄС» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» використовуються у навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Сімейне право», «Цивільне та сімейне право України», «Сучасні проблеми цивільного права», «Цивільне та сімейне право в сучасних умовах», «Проблеми цивільного права: теорія і практика», а також у науково-дослідній роботі студентів, аспірантів, науковців.

Так, були враховані положення дисертації про необхідність розширити обсяг матеріалу, що викладається у рамках навчальних дисциплін «Цивільне право», «Сімейне право», «Цивільне та сімейне право України», «Сучасні проблеми цивільного права», «Цивільне та сімейне право в сучасних умовах», «Проблеми цивільного права: теорія і практика», зокрема, включити питання щодо розширеного визначення правових наслідків майнового та немайнового характеру в цивільному та сімейному праві України, в тому числі особливостей розподілу спільного майна подружжя, взаємних прав та обов'язків щодо утримання після розірвання шлюбу в сучасних умовах, а також визначення особливостей правових наслідків припинення шлюбу в окремих країнах ЄС.

При розробці програми навчальних дисциплін «Цивільне право», «Сімейне право», «Цивільне та сімейне право України», «Сучасні проблеми цивільного права», «Цивільне та сімейне право в сучасних умовах», «Проблеми цивільного права: теорія і практика», були враховані висновки дисертаційної роботи, зокрема, щодо проблем визначення правової природи, підстав та порядку припинення шлюбу; класифікації правових наслідків припинення шлюбу за законодавством України та окремих країн ЄС; правових наслідків майнового та немайнового характеру, які настають для подружжя та які пов'язані з дітьми та іншими особами за законодавством України та окремих країн ЄС в сучасних умовах, які необхідно розширити, доповнити та запропонувати внести зміни у чинне законодавство України.

Крім того, рекомендовано до використання у навчальному процесі наукові праці, основними з яких є наступні публікації:

1. Pliushko D. Concept and features of religious marriage / O. Safonchuk, K. Hlyniana, O. Melnyk, D. Pliushko // *Amazonia Investiga*. – Vol. 8. – Iss. 20. – Editorial Primmate S. A. S., 2019. – P. 468-476.
2. Плюшко Д.С. Розвиток законодавства інституту припинення шлюбу в Україні та окремих країнах ЄС. *Juris europensis scientia*. 2022. № 6. С. 22-27.
3. Плюшко Д.С. Окремі аспекти визначення підстав розірвання шлюбу та можливості застосування процедури медіації при припиненні шлюбу в Україні та в окремих країнах ЄС. *Наукові записки. Серія: Право / Ред. кол.: Є.Ю.Соболь, В.Г.Гриценко, О.В.Батанов та ін. – Випуск 10. – Кропивницький : ТОВ «Полімед-Сервіс», 2021. С 215-221.*
4. Плюшко Д.С. Окремі питання правового регулювання режиму майна подружжя в Україні та окремих країнах ЄС. *Наукові записки. Серія:*

Право / Ред. кол.: Є.Ю.Соболь, В.Г.Гриценко, О.В.Батанов та ін. – Випуск 14. – Кропивницький : ТОВ «Полімед-Сервіс», 2023. С 321-226

5. Плюшко Д.С. Окремі питання немайнових прав та обов'язків подружжя після припинення шлюбу за сімейним законодавством України та країн ЄС. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – № 3, 2023. С 132-141.

6. Плюшко Д.С. Щодо аналізу досвіду країн ЄС з правового регулювання наслідків припинення шлюбу між чоловіком і жінкою, які є громадянами різних країн / Д. С. Плюшко // Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства: матер. Всеукр. кругл. столу (м. Одеса, 13 черв. 2020 р. / За заг. ред. О. І. Харитоновой, Є. О. Харитонova. – Одеса : Фенікс, 2020. – С. 82-85.

7. Плюшко Д. С. Щодо питання наслідків зміни статі одного з подружжя на прикладі практики країн ЄС / Д. С. Плюшко // Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – Т. 2. – С. 484-486

8. Плюшко Д.С. Щодо аналізу підстав для розірвання шлюбу в зарубіжних країнах та в Україні / Д. С. Плюшко // Сталій розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку : матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.) [Електронне видання] / уклад.: В. С. Кучерявенко, Л. С. Бондарчук. І. С. Радковська [та ін.] ; за ред. М. Р. Аракеяна, К. І. Спасовой. – Одеса, 2022. – С. 73-76.

9. Плюшко Д.С. Актуальні питання майнових прав та обов'язків подружжя після припинення шлюбу: досвід зарубіжних країн // Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 14-15 січня 2022 р. – Дніпро: ГО «Правовий світ», 2022. – 124 с. С. 30-35.

10. Плюшко Д.С. Право на повторний шлюб як правовий наслідок припинення шлюбу // Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25-26 лютого 2022 року. – Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2022. – 100 с. С 18 – 22

11. Плюшко Д.С. До питання українського та європейсько-правового регулювання інституту аліментів при припиненні шлюбу // Право як ефективний суспільний регулятор: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 18– 19 лютого 2022 р. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2022. – 76 с. С. 43 – 47.

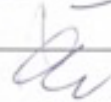
Використання зазначених результатів дозволило більш повно та ґрунтовно викласти матеріали вказаних навчальних дисциплін та надати студентам Національного університету «Одеська юридична академія» відомості про поняття та правову правових наслідків, що виникають внаслідок припинення шлюбу за законодавством України та окремих країн ЄС. На основі вищезазначених публікацій запропоновано шляхи вдосконалення положень в сфері припинення шлюбу в сімейному праві України.

Голова комісії: М. АРАКЕЛЯН

Члени комісії: Г. УЛЬЯНОВА

 Л. КУЗНЕЦОВА

 Д. КОЛОДІН

 Є. ХАРИТОНОВ